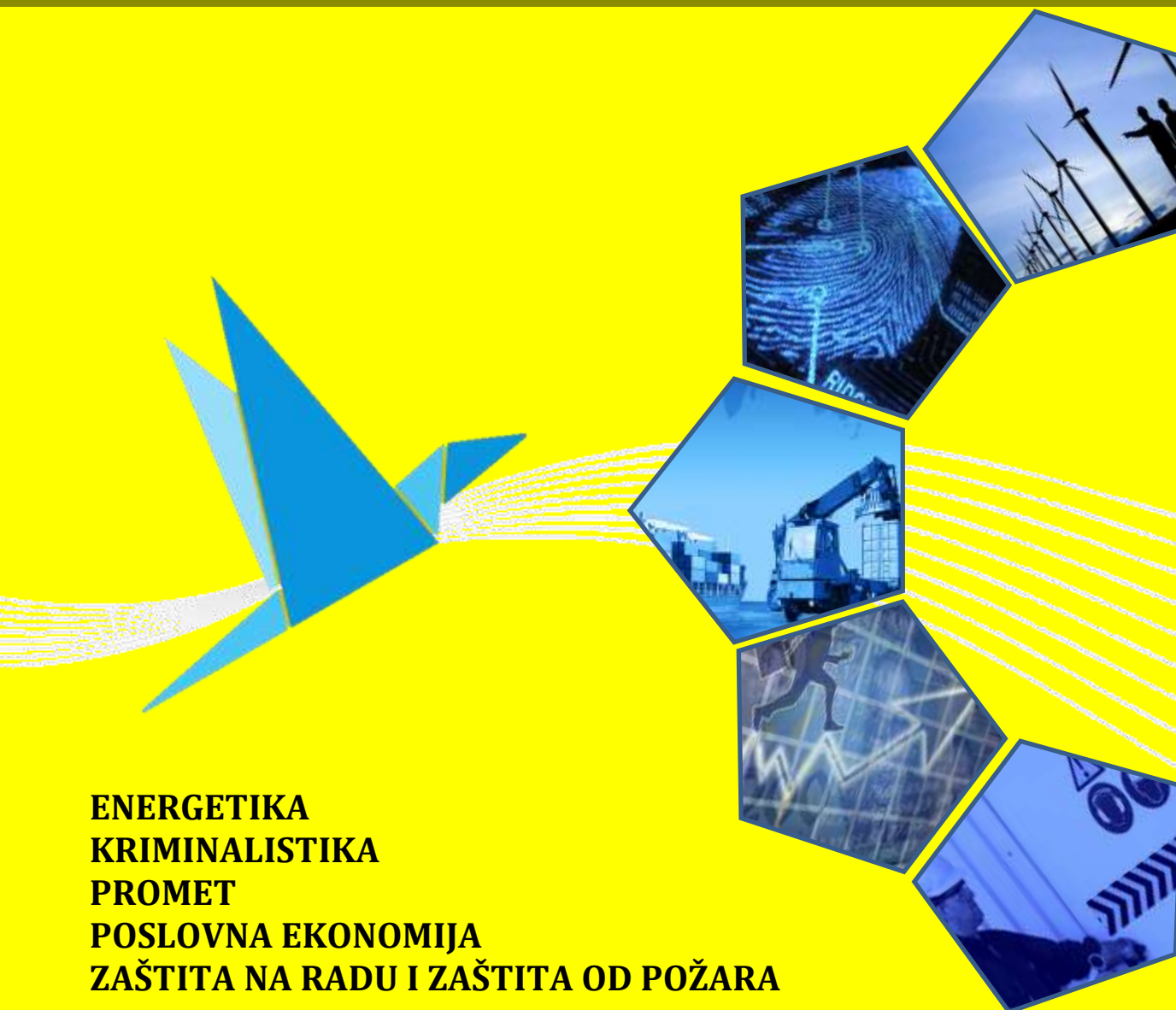


DRUŠTVENA I TEHNIČKA ISTRAŽIVANJA

ČASOPIS ZA DRUŠTVENE I TEHNIČKE STUDIJE

Godina II, br. 2, decembar/prosinac 2016. godine



**ENERGETIKA
KRIMINALISTIKA
PROMET
POSLOVNA EKONOMIJA
ZAŠTITA NA RADU I ZAŠTITA OD POŽARA**

IZDAVAČ/ PUBLISHER:

Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak
University College "CEPS – Center for Business Studies" Kiseljak

ZA IZDAVAČA/ FOR THE PUBLISHER:

Pred. VŠ Mirzo Selimić, direktor

UREDNIŠTVO/ EDITORIAL BOARD:

Glavni urednik/Editor in Chief Mirzo Selimić, MA; Dr. sc. Zenaid Đelmo;
Dr. sc. Velibor Peulić; Dr. sc. Vjekoslav Vuković; Dr. sc. Tomislav Stajčić;
Mirza Kulenović, MA; Džemal Cinac, MA; Nermin Palić, MA; Dajana
Mrnjavac, MA.

ISSN: 2303 – 7709

Adresa uredništva/ Address: Ulica Josipa bana Jelačića bb, 71 250 Kiseljak

Časopis izlazi dva puta godišnje. Sadržaj i sažeci radova dostupni su na Internet adresi:/ *The journal is published twice a year. Contents and abstracts are available at Website: www.ceps.edu.ba/DIT.aspx*

Svi radovi podliježu anonimnim recenzijama/ All papers are subject to anonymous reviews.

Prilozi objavljeni u časopisu Društvena i tehnička istraživanja referiraju se u:/ Journal of The social and technical research is indexed/abstracted in: Index Copernicus International i CEEOL.



RIJEČ UREDNIKA

U novom broju časopisa „*Društvena i tehnička istraživanja*“ nastavljamo sa već ustaljenom praksom afirmacije aktualnih tema. U ovom broju predstaviti ćemo sedam novih radova.

U prvom stručnom radu koji nosi naziv „Analiza uticaja ulaska Hrvatske u Evropsku uniju na ekonomiju Bosne i Hercegovine“ cilj je da se na osnovu rezultata istraživanja prezentira stanje ekonomije Bosne i Hercegovine nakon što je Hrvatska postala članicom Evropske unije. Analizom istraživanja se došlo do saznanja da je veliki problem Bosne i Hercegovine što u vanjskotrgovinskoj razmjeni ona ostvaruje deficit sa gotovo svakom zemljom trgovinskim partnerom. *Drugi stručni rad* autora mr. sc. Mladena Vukovića pod nazivom „*Sličnosti i razlike u inkriminaciji krivičnih djela razbojništva i iznude*“ govori o tome da suzbijanje kriminaliteta predstavlja stalni i veoma aktuelan i problematičan dio sveukupne sigurnosne problematike i stanja u društvu. U radu se prezentira i analizira materijalnopravni pojam krivičnih djela iznude i razbojništva u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije kao i sličnosti i razlike između ova dva krivična djela. *Treći stručni rad* autora Starčević i Jambreč Petrak govori o „*Poligrafu - poligrafskom testiranju*“. Poligraf služi za otkrivanje istine i eliminaciju nevinih ispitanika kako bi policija dobila na vremenu, te kako bi se ukazale neke smjernice u početnoj fazi istrage. U radu je opisan prijedlog snimanja poligrafskog ispitivanja radi mogućnosti naknadnog pregleda i temeljitog uvida u ispitivanje. Spomenuta su nova istraživanja od strane nizozemskih i britanskih stručnjaka koja su u toku, te koja za sada pokazuju vrlo dobre rezultate vezano uz tzv. „zamjenski poligraf“. Hoće li taj mjerni instrument doista biti bolji od trenutnog poligrafa, vrijeme će pokazati. *Četvrti rad* je kategorizovan kao pregledni naučni rad i nosi naziv „*Razvoj političkih stranaka – Historijska perspektiva*“. U fokusu ovoga rada je historijski razvoj i suština djelovanja prvih stranačkih formi političkih organizacija koje su imale za cilj ostvarivanje potpune ili djelimične vlasti, odnosno ostvarivanje moći. *Peti rad* autora dr. sc. Ivana Damjanovića nosi naziv „*Smjernice o dokumentiranoj informaciji prema zahtjevima norme ISO 9001:2015*“ i bavi se definicijom i objašnjenjem pojma dokumentirane informacije na način kako je ista definirana u normama za upravljanje kvalitetom (ISO 9001 i ISO 9000:2015). *Šesti članak* u ovom broju nosi naziv „*Koliko smo sigurni? Prislušivanje mobilnih telefonskih komunikacija*“. Do podataka o današnjoj tehnici, mogućnostima i opsegu prislušivanja fiksnog ili mobilnog telefonskog prometa dolazi se na sličan način kao i do podataka o špijunskim

satelitima i njihovim mogućnostima: informacije se pojave većinom kod medijske eksponiranosti raznih špijunsko - prislušnih afera koje pokrenu političari ili vojni dužnosnici koji sumnjaju da su meta tajnog prisluškivanja. Kod sudskih procesa i izjava koje daju akteri afera za javnost, pronade se pokoji redak o samoj tehnici, načinu i metodama kojim je prisluškivanje mobitela provedeno, a u ovom članku pokušale su se objediniti sve te "razbacane" informacije, ne ulazeći u tumačenje moralne strane vršenja prisluškivanja (kršenje ljudskih prava, slobode komuniciranja itd ...) već prvenstveno, što je elektroničarima zanimljivije, skupiti dostupne tehničke informacije o samim uređajima i metodama kojima se vrši prisluškivanje mobilne telefonije. *Posljedni članak nosi naziv Evropska sigurnost: Vizija, institucionalna historija i operativnost.* U radu možemo vidjeti kako EU tumači svoju stratešku kulturu, prioritizirajući prijetnje kao što su terorizam i migracije. FRONTEX, EUROPOL, tehnološki orjentisana sredstva su onda direktna manifestacija novog okvira, koji usmjerava sigurnosni plan prema "mekom" modelu baziranom na saradnji. Studija ima za cilj dati kratki pregled te vizije, počev od izrade i njegove institucionalne historije, pa do konkretnih operativnih sredstava, unutar ili izvan okvira schengenskog prostora. Autori ovoga članka su dr. Sc. Armin Kržalić i Anel Hadžić.

Radovi objavljeni u časopisu Društvena i tehnička istraživanja referiraju se u sljedećim bazama podataka:

- *Index Copernicus International i*
- *CEEOL (Central and Eastern European Online Library).*

Nadam se da ćete u ovom broju pronaći interesantne i upotrebljive sadržaje.

Glavni urednik
Mirzo Selimić, MA

SADRŽAJ

ANALIZA UTICAJA ULASKA HRVATSKE U EU NA EKONOMIJU BOSNE I HERCEGOVINE	1
ANALYSIS OF THE EFFECTS OF CROATIAN ENTRY IN THE EU ON THE ECONOMY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA.....	1
SLIČNOSTI I RAZLIKE U INKRIMINACIJI KRIVIČNIH DELA	15
RAZBOJNŠTVA I IZNUDE	15
SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN INCRIMINATION CRIMES ...	15
ROBBERY AND EXTORTION	15
POLIGRAF – POLIGRAFSKO TESTIRANJE	27
POLYGRAPH – POLYGRAPH TEST	27
RAZVOJ POLITIČKIH STRANKA – HISTORIJSKA PERSPEKTIVA	43
THE DEVELOPMENT OF POLITICAL PARTIES - A HISTORICAL PERSPECTIVE	43
SMJERNICE O DOKUMENTIRANOJ INFORMACIJI PREMA ZAHTJEVIMA NORME ISO 9001: 2015.....	55
GUIDELINES ON DOCUMENTED INFORMATION ACCORDING TO THE REQUIREMENTS OF ISO 9001: 2015.....	55
KOLIKO SMO SIGURNI? PRISLUŠKIVANJE MOBILNIH TELEFONSKIH KOMUNIKACIJA	62
HOW SAFE ARE WE? MOBILE PHONE COMMUNICATION TAPPING SIGURNI?	62
EUROPSKA SIGURNOST: VIZIJA, INSTITUCIONALNA HISTORIJA I OPERATIVNOST.....	71
EUROPEAN SECURITY: A VISION, INSTITUTIONAL HISTORY AND OPERABILITY?	71

**ANALIZA UTICAJA ULASKA HRVATSKE U EU NA EKONOMIJU
BOSNE I HERCEGOVINE**

**ANALYSIS OF THE EFFECTS OF CROATIAN ENTRY IN THE EU
ON THE ECONOMY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Stručni rad

Prof. VŠ Haris Šarganović*

Sažetak:

Cilj ovog rada je da na osnovu rezultata istraživanja se prezentira stanje ekonomije BiH nakon što je Hrvatska postala članicom EU. Rezultati istraživanja ukazuju da je integracija Hrvatske u EU imala negativnih ali i pozitivnih konsekvenci. Negativno se odrazila na vanjskotrgovinsku razmijenu na relaciji BiH–Hrvatska ali daleko više na relaciji BiH–CEFTA. Ono pozitivno jeste rast ukupne trgovinske razmjene na relaciji BiH–EU i pozitivna fiskalna slika BiH gdje je zabilježen rast ukupnog obima trgovinske razmijene te rast izvoza, što je uticalo na smanjenje vanjskotrgovinskog deficita za blizu 6%. Dosadašnja proširenja EU su potvrdila činjenicu da je prijetnja po vanjsku trgovinu susjednih zemalja od zemalja koje pristupaju EU predstavljala i šansu za tu susjednu zemlju, što se potvrdilo i na primjeru BiH. Međutim ono vrlo bitno nakon ulaska Hrvatske u EU je da primarnu ulogu ima naša zakonodavna i izvršna vlast koja ukoliko bude stremila ka tome da ispuni neke od krucijalnih uvjeta i kontinuirano bude prilagođava trenutno stanje tržišta BiH promjenama nakon ulaska Hrvatske u EU, tada će negativne refleksije pretvoriti u pozitivne. Analiza istraživanja je došla do saznanja da veliki problem BiH je taj što u vanjskotrgovinskoj razmjeni ona ostvaruje deficit sa gotovo svakom zemljom trgovinskim partnerom.

Osim toga, analiza ovog rada došla je do zaključka da je Srbija jedan od potencijalnih konkurenata zemljama u okruženju s vanjskotrgovinskog aspekta, ali posebno i sa aspekta investicija jer su statistike potvrdile da je Srbija ozbiljan konkurent u privlačenju inostranih investicija zbog potencijala kojim raspolaže na svom tržištu.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Evropska Unija, integracija, vanjskotrgovinska razmjena.*

* Visoka škola "CEPS – Centar za poslovne studije" u Kiseljaku
E-mail: haris.sarganovic@gmail.com

Abstract:

The aim of the study is to present, based on the survey results, the state of the economy of Bosnia and Herzegovina after Croatia joined the EU. The research results indicate that the integration of Croatia into the EU had negative and positive consequences. It has shown a negative impact on foreign trade exchanges between BiH - Croatia but far more between BiH - CEFTA. The positive side is the increase in the total trade between BiH - EU, and the positive fiscal picture of Bosnia and Herzegovina where there was noted growth in the overall volume of trade exchange with the growth of exports which resulted in a reduction of foreign trade deficit of close to 6%. So far, the EU enlargement has confirmed that a threat to neighboring countries by the countries joining the EU, is also an opportunity for the neighboring country, as demonstrated in the example of Bosnia and Herzegovina. However, a very important thing after the Croatian entrance into the EU is that a primary role has over our legislative and executive authorities. If they aspire fulfill some of the crucial conditions and continuously adapt the current state of the Bosnian and Herzegovinian market to the changes after the Croatian entrance to the EU, then the negative reflections will turn into positive ones. Analysis of studies have shown that a big problem for BiH is the fact that BiH achieves deficit with almost every country that is her trading partner. It should be noted that the analysis of this study came to the conclusion that Serbia is one of the potential competitors to the neighboring countries from a foreign trade aspect.

This is especially true for investments in BiH because the statistics have confirmed that Serbia is a serious competitor in attracting foreign investments because of the potential available on its market.

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, Croatia, the European Union, integration, foreign trade.*

1. UVOD

Evropska Unija je od svog postanka 1957. godine do danas brojala ukupno 6 proširenja odnosno integracija zemalja u EU. Svaka od tih integracija je imala određeno dejstvo kako na samu tu zemlju pristupnicu u EU tako i na susjedne joj zemlje. S tim u vezi bilo je za očekivati da je i ovo posljednje 7 proširenje u EU od strane Hrvatske koje se desilo 01/07/2013. godine reflektiralo i na Bosnu i Hercegovinu kao susjednu zemlju. Potvrdu toj tezi daje činjenica da najveću dužinu granice Hrvatska dijeli sa Bosnom i

Hercegovinom u dužini od oko 1000 km, i da prema statističkim podacima Bosna i Hercegovina i Hrvatska ostvaruju najveću trgovačku razmjenu kao jedni od najvažnijih trgovinskih partnera. Hrvatska je do prije ulaska u EU u 2012. godini bila najveći uvoznik u Bosnu i Hercegovinu, dok je sa aspekta izvoza iz BiH Hrvatska bila na drugom mjestu odmah poslije Njemačke. S tim u vezi, nesporna je činjenica da su i Bosna i Hercegovina i Hrvatska međusobno važni trgovinski partnera. Koliko je ekonomija jedne zemlje zavisna od drugih zemalja govori nam njena otvorenost prema vanjskoj ekonomiji (Unković, 2010). Ono što je evidentno je to da je Hrvatska nakon ulaska u EU izgubila mnoge privilegije koje je imala kroz trgovinsku razmjenu na osnovu CEFTA sporazuma čija je bila članica. BiH je izuzetno mala država sa aspekta njene ekonomske otvorenosti i zbog toga vanjskotrgovinska razmjena je bitan segment u njenom ekonomskom razvoju a Hrvatska je bila značajan trgovinski partner BiH u okviru članstva CEFTE prije nego će postati članicom EU. S tim u vezi, prema Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SSP)¹ Hrvatska je nakon svog ulaska u EU mogla nastaviti izvoziti u BiH oko 2/3 svojih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda uz nultu stopu carina, ali isto tako SSP daje mogućnost BiH da iskoristi svoje pravo uvođenja carina na strateške grupe proizvoda za preostalu 1/3 uvezenih roba iz Hrvatske u BiH, što je vrlo značajno za stvaranje konkurentnosti domaćih proizvoda. Značaj vanjskotrgovinske razmjene za male i slabo razvijene zemlje su Krugman i Obstfeld posebno opisali u primjeru trgovine zimskim cvijećem² između SAD-a i zemalja Južne Amerike (Krugman, Obstfeld, 2009). Bosna i Hercegovina zbog činjenice da je mala i slabo razvijena zemlja u budućnosti treba iznalaziti načine za povećanje trgovinske razmjene sa EU zbog njene ekonomske moći.

¹ Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) je nova, treća generacija sporazuma o pridruživanju ponuđena isključivo državama zapadnog Balkana, u sklopu Procesu stabilizacije i pridruživanja. Sporazum se potpisuje na neodređeno vrijeme s ciljem doprinosa ekonomskoj i političkoj stabilnosti Bosne i Hercegovine. Potpisivanjem SSP-a, Bosni i Hercegovini je zahvaljujući „evolutivnoj klauzuli“ potvrđen status države potencijalne kandidatkinje.

² Rastući udio tržišta zimskim cvijećem u SAD-u odnosio se na uvoz iz Južne Amerike i ostavljao je američke uzgajivače cvijeća bez posla. Dali je to loše? Da bi dali odgovor na to prvo treba krenuti od pretpostavke koliko je teško kupiti svježe cvijeće u februaru u SAD-u. Koliko je potrebno uložiti resursa, kapitalnih ulaganja i drugih deficitarnih resursa za proizvodnju tog cvijeća. Da li cijena radne snage za proizvodnju tog cvijeća može biti konkurentna cijeni radne snage u zemljama Južne Amerike. I posebno kada se uzme u obzir i činjenica da je na južnoj polutki februar ljetni mjesec i da je tada mnogo lakše saditi cvijeće, nego u SAD kada je zima.

Za daljnju analizu u ovoj studiji, uzet ćemo u obzir statistiku i stanje robne razmjene BiH sa inozemstvom prije ulaska Hrvatske u EU i statistiku i stanje robne razmjene BiH sa inozemstvom poslje ulaska Hrvatske u EU.

2. ANALIZA VANJSKO TRGOVINSKE RAZMJENE BOSNE I HERCEGOVINE I HRVATSKE U 2012. GODINI PRIJE ČLANSTVA U EU

Tokom 2012. godine BiH je ostvarila ukupan obim trgovinske razmijene u iznosu od oko 23,2 milijarde KM. Od toga ukupan izvoz iznosio je oko 7,9 milijardi KM. Ukupan uvoz u 2012. godini je ostvaren u iznosu od oko 15,3 milijardi KM. Pokrivenost ukupnog uvoza ukupnim izvozom je 51,5%, odnosno ukupni vanjskotrgovinski robni deficit je iznosio 7,4 milijarde KM. Od tog ukupnog izvoza, izvoz u zemlje CEFTE³ je iznosio 2,5 milijardi KM, dok je od ukupnog uvoza uvoz iz zemalja CEFTE iznosio 3,8 milijardi KM. Pokrivenost uvoza izvozom sa zemljama CEFTE je 64,6%, odnosno vanjskotrgovinski robni deficit je iznosio 1,3 milijarde KM. Uzmemo li u obzir da je u 2012. godini prije pristupanja stalnom članstvu u EU Hrvatska bila članica CEFTE, onda je relevantno i pomenuti statističke podatke trgovinske razmjene BiH i Hrvatske. S tim u vezi, ukupan obim trgovinske razmjene između BiH i Hrvatske u 2012. godini je iznosio 3,3 milijarde KM.

Od ukupnog izvoza u zemlje CEFTE samo je u Hrvatsku iz BiH izvezeno 1,165 milijardi KM, što predstavlja 46,6 % ukupnog izvoza u zemlje CEFTE. Ukupan uvoz iz Hrvatske u BiH u 2012. godini je iznosio 2,2 milijardi KM, što predstavlja 57,9 % ukupnog uvoza iz zemalja CEFTE u BiH. Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 53%, odnosno vanjskotrgovinski robni deficit je iznosio 1,03 milijardi KM. Od ukupnog izvoza, izvoz iz BiH u zemlje EU je iznosio 4,6 milijardi KM, dok je od ukupnog uvoza uvoz u BiH iz zemalja EU iznosio 7,2 milijarde KM. Pokrivenost uvoza izvozom sa zemljama EU je 63,6%, odnosno vanjskotrgovinski robni deficit iznosio je 2,6 milijarde KM. ([www.bhas.ba/saopstenja/2013/Copy%20of%20ETS_2012M12_001_01_bs.pdf](http://www.bhas.ba/saopštenja/2013/Copy%20of%20ETS_2012M12_001_01_bs.pdf)).

U sljedećoj tabeli dat je prikaz ukupnog izvoza po glavnim trgovačkim partnerima prema sektorima za period 2012. godine. Kako se može vidjeti u tabeli se nalaze i države EU i države regiona odnosno države CEFTE koje nisu članice EU. Analiza u ovom radu će akcenat staviti prioritarno na zemlje

³ CEFTA (eng: Central European Free Trade Association) je ekonomska organizacija. Puni naziv je Centralno evropski ugovor o slobodnoj trgovini. Članice su joj Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija, Moldavija, Srbija i Kosovo.

regiona odnosno CEFTE, a prije svega Hrvatske koja je u tom periodu bila članica CEFTE.

Tabela 1: Izvoz po glavnim trgovačkim partnerima prema sektorima SMTK, I-XII 2012.

u hiljadama KM

<i>Države</i>	<i>Ukupno</i>	<i>Hrana i žive životinje</i>	<i>Pića i duhan</i>	<i>Sirove materije osim goriva</i>	<i>Mineralna goriva i maziva</i>	<i>Životinjska i biljna ulja</i>	<i>Hemijski proizvodi</i>	<i>Proizvodi prema materijalu</i>	<i>Mašine i transportna sredstva</i>
Njemačka	1.210,103	9.112	2.452	123.840	19.730	4.173	7.941	232.375	186.138
Hrvatska	1.165,019	138.057	27.230	74.444	232.370	47.068	44.417	455.916	37.873
Italija	939.241	38.729	261	123.120	4.337	-	63.921	322.934	60.249
Srbija	710.002	88.759	7.886	88.169	223.366	88	49.608	171.349	35.476
Austrija	654.764	6.927	140	88.161	38.990	3.535	8.519	146.734	172.802
Slovenija	653.304	16.907	1.557	135.251	7.099	6.095	20.039	98.879	265.401
Crna. G	249.230	31.333	6.989	71.398	34.557	283	8.393	69.968	12.501
Turska	182.874	3.754	1	77.563	19.783	2.008	11.082	49.916	7.009
Holandija	124.947	686	53	6.894	1.313	-	3.536	40.116	13.388
Makedonija	124.242	56.866	704	9.369	8.039	1.271	7.741	33.564	4.444

(Agencija za statistiku BiH, Saopštenje - Statistika robne razmijene sa inostranstvom, godina IV, broj 12, Sarajevo, 2013.)

Uzmemo li u obzir da su u tabeli zemlje regiona Srbija, Crna Gora, Turska, Makedonija koje nisu članice EU i Hrvatska koja je tada bila članica CEFTE, iz navedene tabele je evidentno da je najveći izvoz BiH ostvarila upravo sa Hrvatskom u iznosu od gotovo 1,2 milijarde KM. Naime, od ukupnog izvoza u zemlje koje nisu članice EU, koji iznosi više od 2,4 milijarde KM, BiH je samo u Hrvatsku izvezla 48% ukupnog izvoza u zemlje regiona. U odnosu na sve navedene glavne trgovačke partnere BiH u tabeli, samo u Hrvatsku je izvezeno blizu 20% u odnosu na ostale glavne trgovačke partnere.

Sljedeća tabela daje prikaz ukupnog uvoza po glavnim trgovačkim partnerima prema sektorima za period 2012.godine. I ova tabela ukupnog uvoza će biti isto analizirana kao i gornja tabela ukupnog izvoza, odnosno akcenat će se staviti na zemlje koje nisu članice EU. Dakle, zemlje na koje se taj uvoz odnosi su Rusija, Srbija, Kina, Turska i Hrvatska. Ukupan uvoz iz tih zemalja ostvaren je u iznosu od 6,4 milijarde KM. Ovdje je također evidentno iz tabele da je najveći uvoz BiH ostvarila sa Hrvatskom u iznosu od 2,2 milijarde KM, odnosno blizu 35 % ukupno navedenog uvoza. Vrlo interesantno je i to da je BiH ostvarila manji uvoz iz Kine u odnosu na Hrvatsku uzmemo li u obzir da Kina predstavlja jednog od najvećih svjetskih trgovinskih partnera.

Tabela 2: Uvoz po glavnim trgovačkim partnerima prema sektorima SMTK, I-XII 2012.

u hiljadama KM

Države	Ukupno	Hrana i životinje	Pića i duhan	Sirove materije osim goriva	Mineralna goriva i maziva	Životinjska i biljna ulja	Hemijski proizvodi	Proizvodi prema materijalu	Mašine i transportna sredstva
Hrvatska	2.202,545	443.306	181.547	84.352	854.629	19.485	186.186	249.941	99.530
Njemačka	1.725,796	116.829	7.979	22.486	15.202	2.930	299.882	371.283	750.901
Rusija	1.493,885	3.706	-	300	1.383,540	-	10.009	83.736	11.764
Srbija	1.431,534	418.698	137.887	53.762	50.667	50.315	208.706	260.399	113.914
Italija	1.429,362	110.544	858	19.935	193.432	4.422	171.130	526.549	230.416
Kina	816.377	10.857	3	3.619	18	135	51.758	164.129	323.255
Slovenija	803.360	56.640	25.996	19.512	67.203	1.384	185.540	219.277	158.712
Austrija	504.094	52.596	6.736	17.610	9.368	2.084	95.900	168.909	103.614
Turska	449.381	56.107	1.580	2.898	1.614	714	58.269	119.123	95.317
Poljska	419,996	63.042	6.592	2.015	94.953	61	44.059	113.066	68.881

(Agencija za statistiku BiH, Saopštenje - Statistika robne razmijene sa inostranstvom, godina IV, broj 12, Sarajevo, 2013.)

Uporedimo li i analiziramo li gornje tabele, tabelu izvoza i uvoza po glavnim trgovačkim partnerima prema sektorima za 2012.godinu, dolazimo da vrlo značajnih indikatora i zaključaka. Naime, prema tim analizama pokrivenost uvoza izvozom sa Hrvatskom je 52,9%, vanjskotrgovinski robni deficit veći od 1 milijarde KM. Pokrivenost uvoza izvozom sa Srbijom je 49,6%, vanjskotrgovinski robni deficit od 720 hiljada KM. Pokrivenost uvoza izvozom sa Turskom je 40,7%, vanjskotrgovinski robni deficit od 266 hiljada KM.

Ovdje možemo vidjeti da BiH ostvaruje sa svim svojim glavnim trgovačkim partnerima koje nisu članice EU vanjskotrgovinski deficit što predstavlja veliki problem za BiH. Isti slučaj je i sa glavnim trgovinskim partnerima iz EU što potvrđuju sljedeće analize: Pokrivenost uvoza izvozom sa Njemačkom je 70%, vanjskotrgovinski robni deficit od 515 hiljada KM. Pokrivenost uvoza izvozom sa zemljama CEFTE je 64,6%, vanjskotrgovinski robni deficit od 1,3 milijarde KM. Pokrivenost uvoza izvozom sa Italijom je 65,7%, vanjskotrgovinski robni deficit od 490 hiljada

KM. Pokrivenost uvoza izvozom sa Slovenijom je 81,3%, vanjskotrgovinski robni deficit od 150 hiljada KM. Dok je samo sa Austrijom ostvaren vanjskotrgovinski robni suficit u iznosu od 150 hiljada KM odnosno vanjskotrgovinski suficit od 29,8%.

S druge strane, iz tabele uvoza također se može doći do značajne analize i zaključaka koji bi bili značajni za Hrvatsku vladu a koji samim time predstavljaju problem za Hrvatsku. Naime, uvoz iz Srbije u iznosu većem od 1,4 milijarde KM daleko je veći i od uvoza iz zemalja EU bližih BiH (Slovenija, Austrija), čak veći i od uvoza iz Kine i Turske koje se smatraju najvećim svjetskim trgovinskim partnerima. Ovdje je s posebnim razlogom uzeta Srbija koja kao zemlja koja nije članica EU, odnosno susjedna zemlja i zemlja iz regiona predstavlja vrlo ozbiljnog konkurenta Hrvatskoj. Upravo se u tome i nalazi problem Hrvatske, a to je problem konkurentnosti na tržištu. Kao i Srbija, trgovinska razmjena između Turske i BiH može biti jedna velika prijetnja za vanjskotrgovinsku razmjenu između Hrvatske i BiH sa aspekta interesa Hrvatske. Naime, evidentna je činjenica da BiH u značajnoj mjeri kasni za EU integracijama u odnosu na Hrvatsku koja je danas punopravna članica EU. Optimistične su i ohrabrujuće pretpostavke da bi se BiH mogla integrisati u EU tek za nekih desetak pa i više godina. Međutim, taj period tih integracija od desetak godina mogao bi negativno utjecati na interese Hrvatske kada je u pitanju vanjskotrgovinska razmjena sa BiH. Kako se može konstatovati iz navedenih tabela, kada je u pitanju vanjskotrgovinska razmjena Hrvatska u tom smislu ostvaruje svoj suficit dok BiH ostvaruje deficit. Nesumnjivo je i evidentno da je Hrvatska svojim ulaskom u EU imala određenih negativnih posljedica kada su u pitanju trgovinski odnosi sa BiH samim time što je prema istraživanjima Hrvatske gospodarske komore BiH jedan od najvažnijih vanjskotrgovinskih partnera Hrvatske. Od 01.07.2013. godine svojim ulaskom u EU Hrvatska napustila sporazum CEFTA kojeg je imala sa BiH i ostalim državama potpisnicima CEFTA sporazuma kao i sve olakšice koje su išle sa tim sporazumom i ušla u zajedničko tržište zemalja članica EU.

3. ANALIZA POSLJEDICA PRISTUPANJA HRVATSKE U EU NA VANJSKOTRGOVINSKU RAZMJENU IZMEĐU BIH I HRVATSKE U 2015. GODINI NAKON PRISTUPANJA EU

Tokom 2015. godine BiH je ostvarila 24,84 milijarde KM ukupnog obima robne razmijene. Od toga ukupan iznos izvoza je bio 8,98 milijardi KM, dok je ukupan iznos uvoza bio 15,85 milijardi KM. Pokrivenost ukupnog uvoza ukupnim izvozom je 56,7 %, odnosno vanjskotrgovinski robni deficit iznosio je oko 6,86 milijardi KM.

Od tog ukupnog izvoza izvoz u zemlje CEFTE u 2015. godini je iznosio 1,33 milijarde KM, dok je od ukupnog uvoza uvoz iz zemalja CEFTE iznosio 1,95 milijardi KM. Pokrivenost ukupnog uvoza ukupnim izvozom sa zemljama CEFTE je 68,2%, odnosno vanjskotrgovinski deficit je iznosio oko 0,62 milijarde KM. Uzmemo li u obzir da je u ovoj godini Hrvatska već bila punopravna članica EU, i po automatizmu nije bila članica CEFTE te kao naša prva susjedna zemlja sa kojom dijelimo najveći dio granice, kao punopravni član EU i kao takva vrlo važan trgovinski partner BiH, relevantno je pomenuti i statističke podatke kada je u pitanju obim trgovinske razmjene između BiH i Hrvatske. S tim u vezi, ukupan obim trgovinske razmjene između BiH i Hrvatske u 2015. godini je iznosio 2,6 milijardi KM. Od toga izvoz iz BiH u Hrvatsku je bio u iznosu od 0,92 milijarde KM, dok je uvoz iz Hrvatske u BiH bio u iznosu od oko 1,67 milijardi KM.

Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 55%, odnosno vanjskotrgovinski robni deficit je iznosio 0,75 milijardi KM. Ukupan obim trgovinske razmijene između EU i BiH u 2015. godini iznosio je 16,1 milijardu KM. Od toga, ukupan izvoz iz BiH u EU iznosio je 6,45 milijardi KM, dok je ukupan uvoz iz EU u BiH iznosio 9,64 milijarde KM. Pokrivenost uvoza izvozom je bila 67%, odnosno vanjskotrgovinski deficit je iznosio 3,19 milijardi KM.

(www.bhas.ba/tematskibilteni/TB_Robna%20razmjena%20BiH%20s%20inostranstvom_BS.pdf).

Ulazak Hrvatske u EU 01/07/2013. godine se pozitivno odrazio na fiskalnu sliku BiH i na ukupnu vanjskotrgovinsku robnu razmjenu dok se negativno odrazio na samu vanjskotrgovinsku razmjenu između BiH i Hrvatske kao i na vanjskotrgovinsku razmjenu između BiH i CEFTE u kojoj je do pristupanja EU bila i Hrvatska.

Naime, sporazum CEFTA predviđa ukidanje carina između BiH i zemalja zapadnog balkana članica CEFTE, što je uticalo na smanjenje fiskalnih prihoda. Međutim sa ulaskom Hrvatske u EU nakon 01/07/2013. godine promjenila se i slika vanjskotrgovinske razmjene između BiH i EU, posebno naglašavajući stavku izvoza iz BiH u EU koja je u 2015. godini povećana za blizu 1/3 u odnosu na 2012. godinu, tačnije za 28% ili 1,8 milijardi KM. To nam još jednom potvrđuje činjenicu da je naša ekonomska budućnost zavisna od EU i da se budućnost BiH treba tražiti u stalnom članstvu EU.

Analiza statističkih podataka u vanjskotrgovinskoj robnoj razmjeni BiH prije ulaska Hrvatske u EU i nakon ulaska Hrvatske u EU, tačnije analiza podataka iz 2012. godine i 2015. godine nam potvrđuje navedenu tezu, kako se može vidjeti u narednoj tabeli:

Tabela 3. Analiza statističkih podataka u vanjskotrgovinskoj robnoj razmjeni

u milijardama KM:

TRGOVINSKE RAZMJENE	2012. godina	2015. godina	NASTALE PROMJENE
IZVOZ U HRVATSKU	1,1 KM	0,9 KM	-22% (- 0,2 KM)
UVOZ IZ HRVATSKE	2,2 KM	1,7 KM	-22% (- 0,5 KM)
UKUPAN OBIM TRGOVINE BiH - HRVATSKA	3,3 KM	2,6 KM	-21% (-0,7 KM)
IZVOZ U CEFTE	2,5 KM	1,3 KM	-48% (- 1,2 KM)
UVOZ IZ CEFTE	3,8 KM	1,9 KM	-50% (-1,9 KM)
UKUPAN OBIM TRGOVINE BiH - CETA	6,3 KM	3,2 KM	-49% (-3,1 KM)
IZVOZ U EU	4,6 KM	6,4 KM	+28% (+1,8 KM)
UVOZ IZ EU	7,2 KM	9,6 KM	+25% (2,4 KM)
UKUPAN OBIM TRGOVINE BiH - EU	11,8 KM	16,0 KM	+26% (+4,2 KM)
UKUPAN OBIM TRGOVINE BiH – OSTATAK SVIJETA	1,8 KM	3,0 KM	+40% (+1,2 KM)
UKUPAN IZVOZ BiH	7,9 KM	9,0 KM	+12% (+1,1 KM)
UKUPAN UVOZ BiH	15,3 KM	15,8 KM	+3% (+0,5 KM)
UKUPAN OBIM VANJSKOTRGOVINSKE RAZMJENE BiH	23,2 KM	24,8 KM	+6,5% (+1,6 KM)

S tim u vezi, ukupan obim trgovinske razmjene između BiH i Hrvatske je prema podacima državne Agencije za statistiku BiH u 2015. godini u odnosu na 2012. godinu manji za 21% odnosno za 0,7 milijardi KM. Izvoz u Hrvatsku bilježi pad od 22% odnosno manji je za 0,2 milijardi KM, dok uvoz također bilježi jednak pad procentualne stope od 22% i manji je za 0,5 milijardi KM. Da je Hrvatska bila vrlo bitan faktor i značajna članica zemalja CEFTE potvrđuju statistički podaci Agencije za statistiku BiH kada je u pitanju ukupan obim trgovinske razmjene između BiH i zemalja CEFTE.

Naime, ulazak Hrvatske u članstvo EU i po automatizmu izlazak iz članstva CEFTE se najviše odrazio na tu trgovinsku razmijenu koja u 2015. godini bilježi pad za 49% ili minus u iznosu od 3,1 milijardu KM u odnosu na 2012. godinu kada je Hrvatska bila stalna članica CEFTE. Ukupan izvoz u CEFTU bilježi pad od 48% odnosno pad od 1,2 milijarde KM, dok ukupan uvoz iz CEFTE bilježi pad od 50% tačnije pad od 1,9 milijardi KM. (www.bhas.ba/tematskibilteni/TB_Robna%20razmjena%20BiH%20s%20inostranstvom_BS.pdf).

Svijetla tačka i pozitivna strana ovih statističkih podataka je ukupna trgovinska razmijena između BiH i EU koja u 2015. godini u odnosu na 2012. godinu bilježi rast trgovinske razmijene za 26% odnosno trgovinsku razmijenu veću za 4,2 milijarde KM. Ukupan izvoz u EU je veći za 28% odnosno veći za 1,8 milijardi KM, dok je ukupan uvoz iz EU veći za 25%

odnosno za 2,4 milijardi KM. Taj nam podatak još jednom potvrđuje činjenicu da je sudbina, prosperitet i razvoj BiH upravo u EU. (www.bhas.ba/tematskibilteni/TB_Robna%20razmjena%20BiH%20s%20inostranstvom_BS.pdf).

Ukupan obim trgovinske razmijene sa ostatkom svijeta također bilježi značajnu stopu od 40% i veći je za 1,2 milijarde KM. Kada se sumiraju svi gore navedeni podaci za ukupan obim vanjskotrgovinske razmijene BiH u 2015. godini, može se reći da je za za 6,5 % bio veći u odnosu na 2012. godinu, drugim riječima kazano, vanjskotrgovinska razmjena je za 1,6 milijardi KM bila veća. Ukupan izvoz u 2015. godini je bilježio trend rasta za 12,2 %, odnosno za 1,1 milijardu KM, ali isto tako i ukupan uvoz koji je u odnosu na 2012. godinu bio veći za 3,1 % odnosno za 0,5 milijardi KM. Ukupna pokrivenost uvoza i izvoza iznosila je 57%, te je povećana za 5,4 % u odnosu na 2012. godinu. (www.bhas.ba/tematskibilteni/TB_Robna%20razmjena%20BiH%20s%20inostranstvom_BS.pdf).

Izvršna vlast BiH odnosno Vijeće ministara BiH krenulo je sa tzv. Akcijskim planom za prevazilaženje posljedica pristupanja Hrvatske u EU. Taj akcijski plan za prevazilaženje posljedica pristupanja Hrvatske u EU se provodio pod budnim okom predstavnika Evropske delegacije, što je još tada prije više od 3 godine potvrdio i šef delegacije Evropske unije u BiH ambasador Peter Sorensen, rekavši "Mi smo tu da vam pomognemo, ali vlasti u BiH moraju završiti posao i omogućiti da Bosna i Hercegovina usvajanjem EU standarda potpuno spremna dočeka 1. juli ove godine, kada će Hrvatska ući u Europsku uniju"⁴ - rekao je Sorensen (Služba za informisanje Vijeća ministara BiH).

U intervjuu za hrvatski časopis Banka, Zsuzsanna Hargitai direktorica EBRD-a⁵ analizirala je utjecaj ulaska Hrvatske u EU na trgovinu u regiji jugoistočne Evrope kazavši da će se ti odnosi promijeniti jer su do sada domaće Hrvatske tvrtke trgovale po bescarinskom režimu s regijom u sklopu sporazuma CEFTA, a ulaskom u EU to se mijenja. Ona smatra da konkurencija sa kojom će se suočiti Hrvatska i nova carinska pravila na 200 puta većem tržištu EU će stimulirati Hrvatske izvoznike da povećaju ekspanziju na susjedne zemlje koje još nisu članice EU. (www.banka.hr/predavanja). Izjava tadašnje direktorice EBRD-a se danas nakon nešto više od 3 godine nakon što je Hrvatska postala stalnom članicom EU, u značajnoj mjeri ostvaruje.

⁴ Služba za informisanje Vijeća ministara BiH, Sarajevo, 07.02.2013.

⁵ Evropska banka za obnovu i razvoj osnovana je 1991. godine s ciljem da pomogne državama centralne i istočne Evrope u njihovoj transformaciji u tržišne ekonomije. Sjedište banke je u Londonu, Velika Britanija. Bosna i Hercegovina je članica Evropske banke za obnovu i razvoj od 1996. godine.

U intervjuu za Deutsche Welle, Zastupnica u Evropskom parlamentu Emine Bozkurt je izjavila da " Europske institucije već mjesecima govore o tomu: učinite sve da biste bili spremni. Ako želite izvoz u zemlje EU-a, vaši proizvodi moraju biti u skladu s europskim standardima. Zato je nužno da vlasti u BiH rade na tome i osiguraju interese svojih građana". Slični izjavu ja dao i glasnogovornik povjerenstva za proširenje Peter Stano koji je rekao „Glavni utjecaj je signal kojeg će ulaskom Hrvatske u EU dobiti cijela regija, a on je da se regija kreće naprijed. Glavna poruka za BiH je da provede sve nužne reforme na svom europskom putu. Na vlastima u BiH je da rade na tome, a EU je tu da im pomogne i savjetuje“(www.dw.de/).

Iz izjava navedenih političara EU evidentno je da se glavni prioritetni zadatak i obaveza nalazi na zakonodavnoj i izvršnoj vlasti BiH koja mora da preuzme teret i obavezu kontinuiranog usklađivanja sa zahtjevima EU svojih prehrambenih i poljoprivrednih proizvoda kako bi mogla vršiti izvoz svojih proizvoda u Hrvatsku a time ujedno izvoz i na tržište EU. Međutim, dosadašnje činjenice ukazuju na to da zbog inertnosti zakonodavne i izvršne vlasti i stavljanje ličnih interesa iznad nacionalnih interesa u Bosni i Hercegovini nisu se uspjeli premostiti neki nastali problemi i posljedice.

4. PREPORUKE ZA VANJSKOTRGOVINSKU RAZMJENU IZMEĐU BIH I HRVATSKE

Najveća odgovornost pozitivnog trenda vanjskotrgovinske razmijene BiH i Hrvatske danas kada je Hrvatska postala stalnom članicom EU leži u izvršnoj vlasti BiH. S tim u vezi, u cilju iskorištenja te šanse nakon ulaska Hrvatske u EU, BiH bi se trebala ugledati upravo na izvršnu vlast Hrvatske koja je u zavidnom roku uspjela da veći dio svojih propisa i zakona uskladi sa direktivama novog pristupa EU. U tom pogledu ekonomija BiH ne treba biti zabrinuta kada je u pitanju članstvo Hrvatske u EU, nego treba da traži priliku ulaska na Hrvatsko tržište a time i na tržište EU koje je 200 puta veće od Hrvatskog tržišta.

Međutim, raspoloženje koje sada vlada kod BiH političkih aktera ne daje veliki optimizam da bi se mogli uraditi neki konkretni pozitivni pomaci kada su u pitanju posljedice po BiH ekonomiju nakon ulaska Hrvatske u EU i općenito kada su u pitanju euroatlanske integracije.

Slična stajališta imaju i mnogi politički analitičari, jedan od njih je i Hrvatski politički analitičar Davor Gjenero koji je u intervjuu za Depo istraživanja rekao "Bez domaćih aktera koji su na sebe spremni preuzeti pristupanje BiH euro-atlantskim strukturama i EU, taj proces nije izvediv. Nedostatak tih snaga, u uvjetima kad je kompletna politička elita u BiH zaokupljena međusobnim unutarnje političkim sukobima i međustranačkim trzavicama, bitno ograničava bilo kakvu euroatlantsku perspektivu BiH.

Također, dodaje kako je sasvim „opravdan strah od izolacije BiH“ nakon što Hrvatska i formalno pristupi EU" (Depo istraživanja, Zagreb, 2012).⁶

Sa istorijskog aspekta gledano, stoljećima u prošlost odnosi između BiH i Hrvatske su bili na jako visokom nivou u svakom segmentu pa i u trgovinskom. Razlog tome leži u njihovoj podudarnosti i identičnosti u geostrateškom položaju. Nezavisnost njihovih dobrih odnosa leži i u činjenici da su te dvije države uzajamno ovisne jedna od druge. Sama činjenica da na ukupnoj granici koju dijeli BiH sa Hrvatskom imamo samo 2 granična prijelaza koja imaju adekvatnu opremu koja ispunjava standarde EU, a kojim se može vršiti propisna i prema EU standardima definisana kontrola prehrambenih proizvoda, ukazuje na probleme u samoj ekonomičnosti i konkurentnosti BiH proizvoda na Hrvatskom tržištu. Osim toga, ogromna šteta se nanosi malim i srednjim preduzećima, nosiocima privrednog razvoja. Upravo zbog toga BiH izvršna i zakonodavna vlast urgentno mora pristupiti rješavanju nastalih problema i brzom premošćavanju ukazanih prepreka tako što će pristupiti trilateralnim pregovorima na relaciji BiH – EU – Hrvatska, a po pitanju povećanja broja graničnih pregleda sa adekvatnom opremom prema standardima EU za kontrolu prehrambenih proizvoda.

5. ZAKLJUČAK

Krucijalan problem BiH je trgovinski deficit kojeg ona ostvaruje sa svojim gotovo svim vanjsko trgovinskim partnerima, izuzev Austrije sa kojom ostvaruje određen suficit. Onoliko koliko je važno BiH da uredi svoje stanje i svoju situaciju nakon ulaska Hrvatske u EU iz razloga što je Hrvatska jedan od vrlo važnih i velikih trgovinskih partnera Bosne i Hercegovine, isto toliko je važno i Hrvatskoj da uredi i sredi svoje odnose sa Bosnom i Hercegovinom jer su sve analize i istraživanja ukazala na to da je Bosna i Hercegovina vrlo važan trgovinski partner Hrvatskoj. Međutim, sa BiH aspekta gledano ne treba zaboraviti činjenicu da je Hrvatskoj njenim ulaskom u EU povećano tržište od oko 500 miliona stanovnika, dok BiH vanjsko tržište se može smanjiti za Hrvatsko tržište koje je brojalo nešto više od 4 miliona stanovnika što je vrlo značajno za ekonomiju BiH. Za neka buduća očekivanja, pozitivna refleksija ulaska Hrvatske u EU za BiH može se odraziti u smislu rasta ino investicija u proizvodne pogone u Bosni i Hercegovini. To se posebno odnosi na proizvodne pogone Hrvatskih preduzeća jer će ulaskom Hrvatske u EU doći do rasta carinskih i poreskih stopa posebno kod prehrambenih proizvoda koji će biti time nekonkurentni

⁶ Depo istraživanja, Šta će se desiti u BiH nakon 01.07.2013.godine kada Hrvatska postane član EU, Zagreb, 2012.

na tržištu i njihov izvoz iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu neće biti konkurentan. S druge strane kao što je poznato sa rastom investicija u Bosni i Hercegovini bi došlo do rasta zaposlenosti a time i proizvodnje čime bi se uvećao izvoz. Mala i srednja preduzeća u Bosni i Hercegovini koja bi se bavila proizvodnjom i uzgojem osnovnih sirovina za potrebe navedene proizvodnje bi također dobile na značaju. S druge strane, sa tim investicijama u proizvodne pogone Hrvatskih preduzeća bi se stvorila tržišna konkurencija Bosansko Hercegovačkim proizvođačima. Međutim, bez obzira na negativan utjecaj na Bosansko Hercegovačke proizvođače svaka investicija je poželjna i zdrava za ekonomski rast svake države, i iz tog razloga bi Bosansko Hercegovačke vlasti morale izuzetno puno se založiti kako bi osigurale povoljnu investicionu klimu za Hrvatske investitore. Još jedan faktor koji će se negativno odraziti na izvoz robe Bosansko Hercegovačkog porijekla su samo dva inspeksijska granična prelaza na cijelokupnoj granici između Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Za Bosansko Hercegovačke izvoznike to nikako nije povoljna solucija jer se time ugrožava konkurentnost robe iz Bosne i Hercegovine zbog povećanih transportnih troškova.

LITERATURA

1. Agencija za statistiku BiH, Saopštenje - Statistika robne razmijene sa inostranstvom, godina IV, broj 12, Sarajevo, 2013.,
2. Babić, M.: Makroekonomija, Mate d.o.o., Zagreb, 1998.,
3. Blanchard, O.: Makroekonomija, Mate d.o.o., Zagreb, 2005.,
4. Depo istraživanja, Šta će se desiti u BiH nakon 01.07.2013.godine kada Hrvatska postane član EU, Zagreb, 2012.,
5. Krugman, P., Obstfeld, M.: Međunarodna ekonomija, teorija i ekonomska politika, VII izdanje, Mate d.o.o. Zagreb, 2009.,
6. Služba za informisanje Vijeća ministara BiH, Sarajevo, 07.02.2013.,
7. Unković, M.: Međunarodna ekonomija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010.,
8. www.banka.hr/predavanja.
9. www.dw.de/

**SLIČNOSTI I RAZLIKE U INKRIMINACIJI KRIVIČNIH DELA
RAZBOJNIŠTVA I IZNUDE**

**SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN INCRIMINATION CRIMES
ROBBERY AND EXTORTION**

Stručni rad

Mr. sc. Mladen Vuković*

Sažetak:

Suzbijanje kriminaliteta predstavlja stalni i veoma aktuelan i problematičan dio sveukupne bezbjednosne problematike i stanja u društvu. Krivična dela iznude i razbojništva spadaju u opšti, klasični kriminalitet koje poznaje moderno društvo, posebno kada se radi o zaštiti ličnih i imovinskih dobara i vrednosti. Navedena krivična djela kao tradicionalni oblici nasilnih imovinskih delikata pobuđuje pažnju stručne i opšte javnosti (građana), kako zbog značaja zaštićenog dobra (objekta zaštite), učestalosti i obilja pojava oblika ispoljavanja u svakodnevnom životu, tako i zbog obima i intenziteta prouzrokovanih posljedica, odnosno načina i sredstava njegovog izvršenja. U radu će se prezentirati, analizirati i problematizovati materijalnopravni pojam krivičnih dela iznude i razbojništva u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije kao i sveobuhvatno iskazati sličnosti i razlike između ova dva krivičnih dela.

Ključne riječi: *razbojništvo, iznuda, inkriminacija, sličnosti, razlike*

Abstract:

Combating crime is a constant and very actual and problematic part of the overall security issues and the situation in the society. The offenses of extortion and banditry are in general, the classic crime that knows modern society, especially when it comes to the protection of personal and property assets and values. The above offenses as traditional forms of violent property crime triggers the expert and general public (citizens), because of the

* Ministarstvo unutrašnjih poslova, Uprava za policijsko obrazovanje, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka

E-mail: mladen_vukovic1983@yahoo.com

character of the protected object (object protection), the frequency and abundance of forms of manifestation in daily life, and because of the scale and intensity of the consequences, and ways and the means of its execution. The paper will be presented, analyzed and problematize the concept of substantive offenses of extortion and robbery in the criminal legislation of the Republic of Serbia as well as a comprehensive show the similarities and differences between the two offenses.

Keywords: *robbery, extortion, criminalization, similarities, differences*

1. UVOD

Krivična dela iznude i razbojništva spadaju u opšti, klasični kriminalitet koje poznaje moderno društvo, posebno kada se radi o zaštiti ličnih i imovinskih dobara i vrednosti. Oba krivična dela predstavljaju hibridna krivična dela po svojoj pravnoj prirodi, i u pravnoj teoriji ne postoji jedinstveno i opšte prihvaćeno mišljenje o pravnoj prirodi ovih krivičnih dela. Naime, u pogledu davanja odgovora na pitanje kojoj vrsti krivičnih dela pripadaju, u teoriji su se iskristalisala dva suprotstavljena shvatanja. Prema jednom shvatanju, koje prihvataju i zakonodavci u najvećem broj savremenih država, iznuda i razbojništvo su, iako krivično dela hibridnog karaktera, ipak imovinska krivična dela (prema objektu zaštite na koji je delo upravljeno, odnosno prema nameri pribavljanja imovinske koristi koja postoji na strani učinioca dela). U prilog ovog shvatanja se navode obično dva argumenta, da su to krivična dela koja za objekt zaštite imaju imovinu, pa su stoga ova krivična dela u najvećem broju savremenih krivičnih zakona (zakonika) sistematizovana u grupu krivičnih dela protiv imovine i da učinilac preduzima radnju izvršenja krivičnog dela rukovođen posebnim subjektivnim elementom, a to je namera pribavljanja za sebe ili drugog protivpravne imovinske koristi. Prema drugom shvatanju, iznuda i razbojništvo spadaju u nasilnički kriminalitet (jer se preduzima upotrebom sile ili pretnje prema pasivnom subjektu). Naime, radnja izvršenja se kod ovih krivičnih dela preduzima na specifičan, zakonom određeni način - upotrebom prinude ili nasilja – dakle, upotrebom sile ili pretnje kojom se povređuje ili neposredno ugrožava telesni (fizički) integritet drugog lica ali sloboda odlučivanja pasivnog subjekta.

Ovde se radi zapravo o krivičnim delima koja pobuđuju ne samo pažnju stručne, već i opšte javnosti (građana), kako zbog značaja zaštićenog dobra (objekta zaštite), učestalosti i obilja pojava oblika ispoljavanja u svakodnevnom životu, tako i zbog obima i intenziteta prouzrokovanih posledica, odnosno načina i sredstava njegovog izvršenja. Od postanka

čoveka, pa do danas, njegovo pravo na neprikosnovenost imovine (imovinskih dobara, prava i interesa), stalno je dobijalo na značaju. Imovina se tako pored života i tela čoveka, javlja kao najveća vrednost ljudskog društva. Stoga je imovina oduvek bila zaštićena, a napad na nju strogo je kažnjavan. Zaštita imovine, posebna je briga čitave društvene zajednice, i to ne samo u pojedinim državama, već i cele međunarodne zajednice. Imovina je ekonomski osnov opstanka svakog čoveka i njegove uže ili šire zajednice. Imovina je takođe ekonomska osnova za postojanje i razvoj celog društva - države. Ovo smo istakli da bi ukazali na sve veću brigu o čoveku, i njegovim zaštićenim dobrima (pravima i slobodama, među kojima se svakako po svom značaju izdvaja i pravo na imovinu) i sve veću njihovu zaštitu od različitih vrsta i oblika protivpravnih delatnosti koje ih mogu povrediti ili ugroziti. Sva savremena krivična zakonodavstva danas u strukturi krivičnih dela sistematizovanih u posebnom delu krivičnih zakona (ili zakonika) poznaju više krivičnih dela, koja su upravljena protiv imovine. Tako naše krivično pravo predviđa više oblika i vidova ispoljavanja krivičnih dela iznude i razbojništva za koja su propisane različite vrste kazni, a koja su dela sistematizovana u određenim grupama krivičnih dela shodno grupnom zaštitnom objektu. U ovom radu će se prezentovati materijalnopravni pojam krivičnih dela iznude i razbojništva kao i sveobuhvatno iskazati sličnosti i razlike između ova dva krivičnih dela.

2. MATERIJALNOPRAVNI POJAM KRIVIČNOG DELA IZNUDA

Krivično delo iznuda zauzima istaknuto mjesto u strukturi imovinskih krivičnih djela u svim savremnim krivičnim zakonodavstvima (Knaus, 1957). Za krivična dela iznude krivično gonjenje se preduzima po službenoj dužnosti od strane nadležnog tužioca. Viši sud je nadležan za presuđenje ovih krivičnih dela, odnosno za utvrđivanje krivice njihovih učinilaca i to u redovnom postupku (Đurđić i dr. 2006).

Budući da se u krivičnopravnoj teoriji, kao i u kriminalističkoj praksi javljaju različite klasifikacije imovinskih krivičnih dela, koje se vrše prema različitim kriterijumima, to se krivično delo iznude svrstava u različite podgrupe imovinskih krivičnih dela zavisno od upotrebljenog kriterijuma. Tako se prema kriterijumu - načina izvršenja dela, iznuda svrstava u nasilno (ili nasilničko) krivično delo, prema kriterijumu - objekta napada, iznuda se sistematizuje u krivična dela koja su upravljena protiv imovine ili pak prava na imovinu kao jednog od osnovnih, prirodnih, univerzalnih ljudskih prava ali istovremeno i protiv slobode odlučivanja i obuhvata sva obilježja krivičnog djela prinude (Babić i Marković, 2007) i na kraju prema kriterijumu - načina na koji se gone učinioци ovog dela, iznuda se klasifikuje

u krivična dela koja se gone po službenoj dužnosti (Kovačević, 2003). Iznuda je hibridno krivično delo koje se prema svojoj pravnoj prirodi određuje istovremeno i kao imovinsko, ali i kao nasilničko krivično delo. Radi se, zapravo, o krivičnom delu koje ima dvojako određenu pravnu prirodu koja ga i svrstava u dve napred navedene vrste klasičnog, opšteg ili konvencionalnog kriminaliteta (Tulezi, 2003).

Iznuda, zbog samog načina izvršenja koji se sastoji u primeni sile ili upućivanju pretnje, predstavlja ne samo nanošenje pasivnom subjektu imovinske štete već i izlaganje istog duševnim patnjama (Stojanović, 2013). Učinilac ovog dela teži da upozna ličnost i životne prilike pasivnog subjekta kako bi mogao da adekvatnom pretnjom izazove strah kod istog. U kontakt sa pasivnim subjektom učinilac stupa neposredno ili preko posrednika, upotrebom uređaja za komunikaciju, ređe pisanim putem. Učinilac posebno nastoji da demotiviše pasivnog subjekta za bilo kakav otpor, da ga otuđi od bilo koga ko bi mu mogao pružiti pomoć, naročito da odvraća pasivnog subjekta od obraćanja policiji ili organima pravosuđa.

Iznuda je prema pretežnom, prevalentnom dobru ili vrednosti – objektu zaštite koji se njome štiti, predviđena u grupi krivičnih dela protiv imovine, u glavi dvadeset prvog Krivičnog zakonika Republike Srbije u članu 214. KZ. Iznuda iz člana 214. Krivičnog zakonika Republike Srbije prema zakonskom opisu ima pet oblika ispoljavanja: osnovni (stav 1), tri teža (st. 2,3. i 4) i najteži oblik (stav 5).

Iznuda iz člana 214. Krivičnog zakonika Republike Srbije glasi: "Ko u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist, silom ili pretnjom prinudi drugog da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina." Iznuda, u svom osnovnom obliku, se sastoji u prinuđivanju drugoga silom ili ozbiljnom pretnjom da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine, a u nameri da se time sebi ili drugome pribavi protivpravna imovinska korist (Atanacković, 1979). Takođe delo obuhvata i uterivanje duga ukoliko se to radi prinuđivanjem. Krivično djelo iznude je po svojim konstruktivnim elementima slično sa krivičnim djelom ucene jer i jedno i drugo sadrži elemenat sile i pretnje, te namera sticanja protivpravne imovinske koristi, ali se kod krivičnog dela ucene pretnja odnosi na ugled i čast pasivnog subjekta, što kod iznude nije slučaj. Takođe u pogledu radnje izvršenja krivično delo iznude ima sličnosti sa krivičnim delom razbojništva, a u pogledu posledice sa krivičnim delom prevare. Bitno je naglasiti da sila i pretnja kao supstrati dela, mogu da budu upravljani prema pasivnom subjektu ali i prema nekom drugom licu ako to može uticati na pasivnog subjekta da preduzme štetna raspolaganja, ali za razliku od drugih krivičnih dela sila može biti upravljena i prema stvarima. Za postojanje dela u dovršenoj formi nije potrebno da je navedena radnja i realizovana, dovoljno je da pasivni subjekt preuzeo štetna

raspolaganja u odnosu na svoju ili tuđu imovinu. Pokušaj postoji onda kada je primenjena prinuda (sila ili pretnja) u cilju da se pasivni subjekt prinudi da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine, a uz postojanje namere pribavljana protivpravne imovinske koristi. Sam pokušaj krivičnog djela iznude, prema krivičnom zakoniku Republike Srbije je kažnjiv. Za osnovni oblik propisana je kazna zatvora u trajanju od jedne do osam godina (Ilić, 2006).

Radnja izvršenja iznude kao krivičnog djela se sastoji u prinuđivanju pasivnog subjekta da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine (Lazarević, 1993). Prinuda se sastoji u upotrebi sile (silu treba shvatiti kao i kod drugih krivičnih dela kod kojih se pojavljuje kao sredstvo izvršenja), ili pretnje za čije je postojanje dovoljno da su ispunjeni uslovi za pojam pretnje u krivičnopravnom smislu (ne traži se kvalifikovana pretnja). Prinuda kod ovog dela je upravljena na prinuđavanju drugoga na štetno raspolaganje u odnosu na svoju ili tuđu imovinu. Ona se može sastojati u prodaji stvari učiniocu po nepovoljnoj ceni, davanju novca na zajam, odustajanja od tužbe, za naplatu duga. Nije potreban identitet između pasivnog subjekta i oštećenog, jer se štetno raspolaganje može odnositi i na imovinu trećeg lica (Babić i Marković, 2007). Sila i pretnja kao elementi vršenja prinude predstavljaju sredstva izvršenja krivičnog dela iznude iz člana 214. KZ budući da se kod ovog krivičnog dela upravo silom ili pretnjom utiče na pasivnog subjekta da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine. U biću krivičnog dela iznude primena sile ili pretnje prema pasivnom subjektu inkriminisana je već kao osnovni a ne kvalifikovani oblik krivičnog dela, dok je objekt radnje krivičnog dela čovek – lice prema kome se primenjuju sila ili pretnja. Sila je upravljena prema pasivnom subjektu ali može biti i upravljena prema nekom drugom licu ako to može uticati na pasivnog subjekta da preduzme štetna raspolaganja. Pod silom u smislu ovog krivičnog dela treba podrazumevati i primenu hipnoze ili omamljujućih sredstava u cilju da se lice primora na izvesno činjenje ili nečinjenje u smislu ovog krivičnog dela. Za razliku od drugih krivičnih dela, ovde sila može biti upravljena i prema stvarima. Pretnja podrazumeva stavljanje pasivnom subjektu u izgled nekog značajnijeg zla, tj. posledice koja će uslediti ako ne postupi onako kako to učinilac zahteva, ona mora biti ozbiljna što se procenjuje s obzirom na ličnost pasivnog subjekta (Stojanović, 2013). Pretnja ima dva elementa, prvi je zahtev da se pasivni subjekt ponaša na određeni način – da učini ili ne učini nešto na štetu svoje ili tuđe imovine, drugi element pretnje je zlo koje se stavlja u izgled pasivnom subjektu ukoliko ne ispuni postavljeni zahtev za određenim ponašanjem. Zlo se može sastojati u primeni sile ili nanošenju druge štete na dobrima pasivnog subjekta neposredno ili na dobrima drugog subjekta ali tako da posledica neposredno ili posredno pogađa pasivnog subjekta (Stojanović i Delić,

2012). Izjava kojom se zlo stavlja u izgled može biti pismena, usmena ili ispoljena konkludentnim radnjama. Ozbiljnost pretnje se procenjuje sa subjektivnog stanovišta, tj. presudno je da li je pasivni subjekt pretnju shvatio kao ozbiljnu. Može se odnositi na bilo koje dobro osim na čast i ugled, jer bi se tada radilo o krivičnom delu ucene (Babić i Marković, 2007).

3. MATERIJALNOPRAVNI POJAM KRIVIČNOG DELA RAZBOJNIŠTVA

Razbojništvo je jedno od osnovnih, najtežih i najznačajnijih krivičnih djela protiv imovine, i to od najstarijih vremena, pa sve do danas. Isto tako, razbojništvo te zauzima istaknuto mjesto u strukturi imovinskih krivičnih djela u svim savremenim krivičnim zakonodavstvima. Ono, dakle, predstavlja staro krivično delo, koje je imanentno ljudskoj zajednici od najstarijih vremena, nastalo još prilikom prelaska naturalne na robno novčanu privredu. Nastalo je paralelno sa pojavom svojine na predmetima, ovo krivično delo je tako postalo i verni pratilac istorijskog razvoja ljudske civilizacije sve do današnjih dana (Dujmović, 1996).

Razbojništvo je, pored razbojničke krađe, pravo složeno krivično delo koje se prema svojoj pravnoj prirodi određuje istovremeno i kao imovinsko, ali i kao nasilničko krivično delo. Prema vrsti objekta zaštite – a to je imovina, imovinska prava i interesi drugog lica, krivično delo razbojništva se može sistematizovati u imovinska krivična dela (ili imovinski kriminalitet). Objekt zaštite kod krivičnog djela razbojništva jeste imovina ili pak pravo na imovinu kao jedno od osnovnih, prirodnih, univerzalnih ljudskih prava. Objekt napada kod krivičnog djela razbojništva je tuđa pokretna stvar. Zapravo, kao objekt napada se smatra predmet na koji je upravljena radnja izvršenja krivičnog djela kako bi se povredila ili ugrozila zaštićena vrednost, dobro ili interes.

Radnja izvršenja razbojništva kao složnog krivičnog djela se sastoji od prinude koja se primjenjuje u cilje da bi se savladao otpor vlasnika ili držaoca stvari i tako oduzela tuđa pokretna stvar u nemjeri da učinilac za sebe ili drugoga pribavi protivpravnu imovinsku korist, i krađe kao osnovnog imovinskog djela koje prestavlja osnovni elemenat razbojništva. i koja se sastoji u oduzimanju tuđe pokretne stvari od drugoga lica u namjeri da se njenim prisvajanjem sebi ili drugom pribavi protivpravna imovinska korist (Miljković, 1912). Posljedica djela kod krivičnog djela razbojništva se javlja u vidu povrede. Ta posljedica povrede jeste, zapravo, prouzrokovanje imovinske štete za drugo lice.

4. SLIČNOSTI I RAZLIKE IZMEĐU IZNUDE I RAZBOJNIŠTVA

Sledeće okolnosti ukazuju na sličnosti između krivičnog dela iznude i razbojništva kao krivičnih dela protiv imovine a odnose se na vrstu i prirodu upotrebljene prinude, prema vremenu i mestu primene prinude i prema cilju radi čijeg ostvarenja se prinuda preduzima.

Kod iznude, kao krivičnog dela, se prinuda javlja u dva oblika i to kao: upotreba sile i pretnje (koja se javlja u najavi bilo kakvog zla, a ne i neposrednog napada na život ili telesni integritet pasivnog subjekta). Po pravilu se ta prinuda ne primenjuje na mestu i u vreme oduzimanja tuđe imovine, već najčešće ranije i van mesta pribavljanja imovinske koristi, i konačno prinuda se kod ovog krivičnog dela javlja u specifičnom obliku. Sila je upotreba fizičke, mehaničke ili druge snage učinioca dela preduzeta u cilju savladavanja otpora drugog lica ili upotreba hipnoze ili omamljujućih sredstava (alkohola, opojnih droga, sedativa i sl.). Ona može biti apsolutna (fizička) ili kompulzivna (psihička), ali po snazi, obimu i inzenitetu treba da je neotklonjiva. To znači da se upotrebljena sila nije mogla otkloniti na drugi način nego upravo na način postupanjem od strane oštećenog lica (Novoselec, 1995). Pretnja je stavljanje u izgled, najava drugom licu da će prema njemu biti primenjena sila. Ona mora biti: ozbiljna, stvarna, moguća i neotklonjiva. I sila i pretnja mogu biti primenjene neposredno prema pasivnom subjektu, ali i prema nekom drugom, njemu bliskom licu. No, sila se može primeniti i napadom na stvari u smislu njihovog rušenja, lomljenja, paljenja ili uništavanja na drugi način (Lazarević i dr., 2004). Cilj primene sile ili pretnje je da se pasivni subjekt prinudi da sam nešto učini (činjenje) ili ne učini (propusti) na štetu svoje ili tuđe imovine. Šteta se može ostvariti na pokretnoj i nepokretnoj imovini. Za postojanje dela je bitno da se radnja izvršenja preduzima u nameri da učinilac za sebe ili drugog pribavi protivpravnu imovinsku korist. Ova namera mora da postoji na strani učinioca u vreme izvršenja dela, ali ona ne mora biti i ostvorena u konkretnom slučaju. To ukazuje da se iznuda može izvršiti upotrebom sile ili pretnje, koja ne mora da bude kvalifikovana (naime, ona ne mora da bude upravljena na povredu života ili telesnog integriteta oštećenog lica) kao što je to slučaj kod krivičnog dela razbojništva (Simić i Petrović, 2002).

Na tom stanovištu stoji i naša sudska praksa. Tako se smatra da se učinilac krivičnog dela razbojništva služi upotrebom sile ili pretnje, pre ili za vreme trajanja oduzimanja tuđe pokretne stvari i to u nameri da na taj način izvrši radnju oduzimanja. Nasuprot tome, kod krivičnog dela iznude upotreba sile ili pretnje se ne stavlja u izgled oštećenom licu neposrednim napadom na njegov život ili telo, već u tolikoj meri oslabljuje volja oštećenog da ovaj usled upotrebljene sile ili pretnje sam odlučuje da nešto

učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine kako bi otklonio opasnost po zaštićeno dobro. Između krivičnih dela razbojništva i iznude, postoji dakle više razlika koje proističu iz samih zakonskih obeležja bića krivičnog dela. Problem razgraničenja se može postaviti u onim situacijama kada se obeležja ova dva krivična dela, u praksi podudaraju. Jedna od takvih tipičnih situacija koja se u praksi relativno često javlja je ona kada je upotrebom sile ili pretnje napadom na život ili telo neko lice prinuđeno da učiniocu preda neku pokretnu stvar.

Sličnosti između krivičnog dela razbojništva i iznude ogledaju se u tome što izvršilac ovih krivičnih dela u oba slučaja kao sredstvo izvršenja upotrebljava prema oštećenom silu i pretnju. Sličnost između ovih krivičnih dela je i u tome što izvršilac kao svoj krajnji cilj ima nameru da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist. U literaturi i sudskoj praksi postoje različiti kriterijumi za razgraničenje razbojništva i iznude u ovakvim situacijama. Po jednom stanovištu, koje je skoro potpuno napušteno, razbojništvo postoji samo ako je izvršilac dela fizički oduzeo stvar od oštećenog, dok bi u slučaju da je oštećeni pod dejstvom prinude predao stvar izvršiocu dela postojala bi iznuda koja je u teoriji nazvana razbojničkom iznudom. Suprotno stanovište koje je danas uglavnom opšte prihvaćeno, ukazuje da postoji razbojništvo a ne iznuda, kada oštećeni pod dejstvom prinude određenog inteziteta sam preda stvar izvršiocu dela, odnosno da oduzimanje stvari u smislu razbojništva znači i prinuđivanje pasivnog subjekta da stvar preda učiniocu.

U tom smislu decidan je stav sudske prakse koji ističe da se o krivičnom delu razbojništva radi se uvek kada izvršilac silom ili pretnjom neposrednog napada na život ili telo, a u nameri pribavljanja protivpravne imovinske koristi, oštećenom sam oduzme neku stvar ili ga prinudi da mu stvar preda, ili da stvar neposredno na licu mesta napusti. Interesantno je osvrnuti se na razgraničenje ova dva krivična dela u slučajevima primene pretnje, kao oblika prinude, i predaje stvari od strane oštećenog pod uticajem te pretnje. Tako kod krivičnog dela razbojništva pretnja treba da sadrži neposredno predstojeći napad izvršioca na život ili telo držaoca stvari ili život ili telo nekog drugog lica, pod uslovom da držalac stvari opaža tu pretnju i da ima predstavu o tome da se pretnja takvog karaktera čini baš radi oduzimanja stvari. Kod iznude međutim radi se samo o upotrebi ozbiljne pretnje bez bližeg označenja na šta treba da je upravljena ta izvršiočeva pretnja, odnosno da nastupanje posledice po pretnji nije neposredno. Stoga su kod pretnje da će se neposredno napasti na život ili telo ispunjeni uslovi za pravnu kvalifikaciju krivičnog dela razbojništva, bez obzira na činjenicu da li su tražene stvari oduzete od oštećenog neposredno ili ih je on sam dao na traženje izvršioca dela.

Za postojanje krivičnog dela iznude karakteristično je da ono postoji ukoliko se ne radi o nekoj neposrednoj predaji stvari, a krivično delo razbojništva postoji uvek kada se na opisani način radi o neposrednom prisvajanju stvari, bez obzira da li je učinilac tu stvar sam uzeo ili je prisilio oštećenog da mu ih on sam preda.

U novijoj literaturi se ističu još neki kriterijumi za razgraničenje krivičnih dela razbojništva i iznude. Naime, jedan kriterijum je intezitet upotrebljene prinude, odnosno sile ili pretnje. Ako je prinuda upotrebljena radi slamanja otpora žrtve, a takvog je inteziteta da isključuje mogućnost odlučivanja pasivnog subjekta i dovodi ga u situaciju da svaki otpor postaje besmislen, onda se radi o krivičnom delu razbojništva. Faktički primena apsolutne sile uvek znači razbojništvo, dok bi u slučaju primene kompulzivne sile morali biti uzeti u obzir i drugi kriterijumi, a jedan od odlučujućih bi bio vremenski interval između upotrebljene prinude i predaje stvari. Razlika je i u vrsti imovine koja se pribavlja primenom prinude. Kod razbojništva to je samo pokretna stvar, a kod iznude može da bude i pokretna i nepokretna stvar. Kada je strah kod oštećenog izazvan neposrednom pretnjom, pa oštećeni da bi izbegao batine nije imao drugog izbora sem da izvršiocu preda traženu stvar, u konkretnom slučaju se radi o razbojništvu a ne o iznudi.

Što znači ukoliko je delatnost oštećenog vremenski i prostorno distancirana od prinude koju primenjuje izvršilac, onda bi se nesumnjivo radilo o iznudi, dok bi u suprotnom morale biti uzete u obzir sve okolnosti konkretnog slučaja. Dalja razlika između krivičnih dela razbojništva i iznude sastoji se u tome što se kod krivičnog dela razbojništva upotrebljena sila ili pretnja pojavljuje kao sredstvo za oduzimanje stvari, a kod iznude - kao sredstvo uticanja na volju pasivnog subjekta dela da on samo nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine. I na kraju iz praktičnog postupanja i same kriminalističke prakse kao razliku između ova dva krivična dela možemo da navedemo i vrstu odnosno predmete krivičnih dela koje izvršilac pribavlja za sebe ili drugog.

Kod krivičnog dela razbojništva radi se isključivo o tuđoj pokretnoj stvari, dok kod krivičnog dela iznude izvršilac za sebe ili drugog osim tuđe pokretne stvari može da pribavi i određene nekretnine (tuđi stan, lokal, vikendicu itd). Treba zaključiti da se kod razbojništva radi o težem nasilju, jačem intezitetu prinude i kršenju ili spremnosti na kršenje otpora žrtve, uz nastojanje da se protivpravna imovinska korist pribavi neposredno, odmah, bez ostavljanja mogućnosti oštećenom bilo kakve alternativne delatnosti (Lazarević i dr., 2004).

5. ZAKLJUČAK

U strukturi savremenog kriminaliteta uopšte, pa tako i u našoj zemlji po svom značaju, obimu i prouzrokovanim posledicama, te ispoljenoj opasnosti njihovih učinilaca posebno mesto zauzimaju krivična dela iznude i razbojništva sa svim svojim karakteristikama. Na ovom mestu su argumentovano izneta razna teorijska i praktična shvatanja o različitim karakteristikama, oblicima i vidovima ispoljavanja savremenog kriminaliteta a samim tim i krivičnih dela iznude i razbojništva kao jednih od pojava oblika savremenog kriminaliteta. Tu je posebna pažnja ukazana na izlaganja vezana za nasilnički, organizovani i imovinski kriminalitet. To je i razumljivo jer poslednjih godina krivična dela iznude i razbojništva pokazuju kao oblik ispoljavanja sva tri navedena oblika savremenog kriminaliteta sumirajući pod svoje okrilje sve njihove karakteristike, iako se radi o krivičnim delima koja su sistematizovana u grupu imovinskih krivičnih dela prema zakonskom kriterijumu – grupnog zaštitnog objekta. Krivična dela iznude i razbojništva kao posebna vrsta krivičnih dela protiv imovine (imovinski kriminalitet) predstavljaju, kao što smo videli u prethodnim izlaganjima, različite oblike i vidove povređivanja ili ugrožavanja imovine, s jedne strane, odnosno s druge strane sloboda odlučivanja čoveka u raspolaganju imovinom. Stoga je interes svake zemlje, pa tako i naše, da suzbije ovakva nedopuštena, protivpravna ponašanja pojedinaca i grupa kojima se povređuje ili ugrožava, pored imovine i sloboda odlučivanja čoveka u raspolaganju imovinom. Radi se zapravo o nužnosti da se svim raspoloživim sredstvima, merama i radnjama doprinese do suzbijanja ovakve vrste krivičnih dela.

U ovom radu opisani su materijalnopравни aspekt krivičnog dela iznude i razbojništva, kao i sličnosti i razlike između ovih krivičnih dela. Posmatrajući ove sličnosti i razlike dolazi se do zaključaka da ova krivična dela imaju istovetna bitna obeležja a koja se ogledaju u radnji izvršenja koji se sastoji u prinuđivanju pasivnog subjekta da nešto učini ili ne učini na svoje ili tuđe imovine, zaštitni objekat je tuđa imovina, a učinilac postupa u nameri pribavljanja sebi ili drugome protivpravne imovinske koristi. Posebno je potrebno naglasiti intenzitet upotrebljene prinude, vrsti imovine koja se pribavlja prinudom te u odnosu na predmete koje učinilac pribavlja za sebe ili drugoga. U odnosu na intenzitet upotrebljene prinude, odnosno sile ili pretnje. može se zaključiti da ako je je prinuda upotrebljena radi slamanja otpora žrtve, a takvog je intenziteta da isključuje mogućnost odlučivanja pasivnog subjekta i dovodi ga u situaciju da svaki otpor postaje besmislen, onda se radi o krivičnom delu razbojništva. Faktički primena apsolutne sile uvek znači razbojništvo, dok bi u slučaju primene kompulzivne sile morali biti uzeti u obzir i drugi kriterijumi, a jedan od odlučujućih bi bio vremenski

interval između upotrebene prinude i predaje stvari, odnosno ako je delatnost oštećenog vremenski i prostorno distancirana od prinude koju primenjuje izvršilac, onda bi se nesumnjivo radilo o iznudi. U odnosu na vrstu imovine koja se pribavlja primenom prinude, kod razbojništva je to samo pokretna stvar, a kod iznude može da bude i pokretna i nepokretna stvar.

Dalja razlika između krivičnih dela razbojništva i iznude sastoji se u tome što se kod krivičnog dela razbojništva upotrebljena sila ili pretnja pojavljuje kao sredstvo za oduzimanje stvari, a kod iznude - kao sredstvo uticanja na volju pasivnog subjekta dela da on samo nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine. Treba zaključiti da se kod razbojništva radi o težem nasilju, jačem intezitetu prinude i kršenju ili spremnosti na kršenje otpora žrtve, uz nastojanje da se protivpravna imovinska korist pribavi neposredno, odmah, bez ostavljanja mogućnosti oštećenom bilo kakve alternativne delatnosti.

LITERATURA

1. Atanacković, D.: Krivično pravo - posebni deo, Beograd, 1979.,
2. Babić, M., Marković, I.: Krivično pravo - Posebni dio, Banja Luka, 2007.,
3. Dujmović, Z.: Imovinski kriminalitet u Republici Hrvatskoj, Zagreb, 1996.,
4. Đurđić, V., Jovašević, D.: Krivično pravo - Posebni deo, Beograd, 2006.,
5. Ilić, G.: Krivični zakonik Republike Srbije sa napomenama, Beograd, 2006.
6. Knaus, B.: Krivična djela protiv društvene i privatne imovine, Zagreb, 1957.,
7. Kovačević, V.: Metodika istraživanja imovinskih delikata, Novi Sad, 2003.,
8. Lazarević, Lj., Krivično pravo - Posebni deo, Beograd, 1993.,
9. Lazarević, Lj., Vučković, B.: Komentar krivičnog zakona Crne Gore, Cetinje, 2004.,
10. Miljković, M.; Pojam krađe de lege ferenda, Beograd, 1912.,
11. Novoselec, P.: Nužna odbrana protiv iznude i ucjene, Zagreb, 1995.,
12. Simić, I., Petrović, M.: Krivični zakon Republike Srbije- Praktična primena, Beograd, 2002.,
13. Stojanović, Z., Perić, O.: Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije i Krivični zakon Republike Crne Gore sa objašnjenjima, Beograd, 1996.,
14. Stojanović, Z.: Komentar Krivičnog Zakonika, Beograd 2009.,
15. Tulezi, J.: Djelatnost policije u suzbijanju razbojništva, Zagreb, 2003.

**POLIGRAF – POLIGRAFSKO TESTIRANJE
POLYGRAPH – POLYGRAPH TEST**

Stručni rad

Tomica Starčević, univ.spec.crim.*

Mr. Sc. Ines Jambreč Petrak, univ.spec.crim.*

Sažetak:

Poligraf je mjerni instrument često nazvan i detektorom laži prema engleskom prijevodu „lie detector“. Poligraf služi za otkrivanje istine i eliminaciju nevinih ispitanika kako bi policija dobila na vremenu te kako bi se ukazale neke smjernice u početnoj fazi istrage. Iako o poligrafu nakon cijelog stoljeća primjene i danas postoje vrlo kontradiktorna stajališta, autori su nastojali kratko objasniti funkcioniranje poligrafa, tko su osobe koje provode testiranje poligrafom te koje kategorije osoba ne smiju biti podvrgnute testiranju. Opisan je prijedlog snimanja poligrafskog ispitivanja radi mogućnosti naknadnog pregleda i temeljitog uvida u ispitivanje. Spomenuta su nova istraživanja od strane nizozemskih i britanskih stručnjaka koja su u tijeku te koja za sada pokazuju vrlo dobre rezultate vezano uz tako zvani „zamjenski poligraf“. Hoće li taj mjerni instrument doista biti bolji od trenutnog poligrafa, vrijeme će pokazati.

Ključne riječi: poligraf, testiranje, ispitanici, opravdanost, psihologija

Abstract:

The polygraph is a measuring instrument often called the „lie detector“ according to an English translation (lie detector). The polygraph is used to discover the truth and the elimination of innocent subjects in order to police the on-time and to indicate some guidelines at an early stage of the investigation. The polygraph after a whole century of application even today provokes contradictory opinions. The authors have tried to briefly explain the functioning of polygraph, who are the persons conducting polygraph testing and what categories of persons shall not be subjected to testing.

* Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske
E-mail: tomica.tomstar@gmail.com

* Doktorand poslijediplomskog doktorskog studija Kaznenopravnih znanosti, Pravnog fakulteta u Zagrebu
E-mail: ijambrecpetrak@gmail.com

Described the proposal recording polygraph tests for the possibility of subsequent review and thorough insight into testing. Researchers in Britain and the Netherlands have made a breakthrough, developing a method with a success rate in tests of over 70% that could be in use in police stations around the world within a decade. Rather than relying on facial tics, talking too much or waving of arms (all seen as tell-tale signs of lying) the new method involves monitoring full-body motions to provide an indicator of signs of guilty feelings. There has been a lot of scepticism in the scientific and legal communities about its reliability. By contrast, the new method developed by the researchers has performed well in experiments. The time will tell.

Keywords: *polygraph test, subjects, justification, psychology.*

1. UVOD

Poligraf, odnosno kako se često naziva „detektor laži“ izumljen je 1921. godine u SAD-u (Kalifornija). Prošlo, a i ovo stoljeće obilježeno je brzim porastom tehnološkog razvitka (televizor, telefon, kompjuter, mobitel i ostalo) što je za ljude koji su se rodili početkom tog stoljeća svakako izazvalo svojevrsan šok. Nikada do tada u jednom stoljeću nije se dogodio tako brzi tehnološki progres, koji se ni danas početkom 21. stoljeća ne zaustavlja. Da li je to dobro, ili loše, vrijeme će pokazati. Izum poligrafa u svakom slučaju izazivao je velike „sukobe“ mišljenja kako stručnjaka, praktičara, tako i znanstvenika iz područja raznih znanstvenih disciplina: pravnika, kriminalista, sociologa, psihologa, psihijatra te raznih drugih koji se susreću s poligrafom u bilo kojem segmentu njihova posla, ili pak izučavanja. Poligraf je aparat koji služi za „otkrivanje istine“ putem ljudskih reakcija na određena pitanja ispitivača (poligrafista). Radi se o krvnom tlaku, disanju, pulsu (srčanim otkucajima) te provodljivosti kože.

Poligraf je prije svega kriminalističko sredstvo, što znači da ga uglavnom koristi policija kako bi od ispitanika ili osumnjičenika, ovisno o tome zbog čega se osoba ispituje dobila određene istinite činjenice. Ukoliko se radi o osobi od koje se ispituju samo određene činjenice, zovemo ju „ispitanik“. Ako pak postoje osnove sumnje (indicije) da je osoba koja se ispituje putem poligrafa počinila neko kazneno djelo zovemo ju „osumnjičenik“. Poligraf se u mnogim državama koristi kao metoda pri zapošljavanju i testiranju zaposlenika, njihove osobnosti, motivacije, a pogotovo kod rukovodećih radnih mjesta. Što se tiče zaposlenika, poligraf ne može biti jedini uzrok primitka na posao, odnosno gubitka posla.

Poligraf ni u kriminalistici nije sasvim „opravdan“ jer se sa zakonske strane (Zakon o kaznenom postupku) ne može podvesti pod dokaze na sudu što govori da njegova „uloga“ doista ni danas nije dobila adekvatno rješenje (priznanje) te se ne smatra sto posto pouzdanom metodom dobivanja priznanja, istine od osobe koja pristupi, odnosno pristane na poligrafsko testiranje.

U ovom radu neće biti opširno prikazan poligraf u smislu kako točno i zašto djeluje na rad srca, disanje, centralni živčani sustav i ostalo, jer to ulazi u područje sasvim druge znanosti te je o tome već iscrpno pisano u raznim udžbenicima namijenjenim za pomoć pri razumijevanju poligrafa stručnjacima iz drugih područja (posebno medicine i slično). Ukratko će biti izložena razmatranja o poligrafu danas, neki prijedlozi mogućeg poboljšanja uvida u poligrafsko testiranje pomoću dodatnih metoda te kratki osvrt na tako zvani novi poligraf o kojem su istraživanja od strane nizozemskih i engleskih stručnjaka još u tijeku.

2. ŠTO JE POLIGRAF I KAKO FUNKCIONIRA?

Poligraf je instrument za pokušaj otkrivanja istine nastao početkom 20. stoljeća (1921) opsežnim istraživanjima (temeljenim na radovima i iskustvima svojih prethodnika) J.A. Larsona, studenta medicine na Kalifornijskom sveučilištu koji je različite instrumente za mjerenje disanja, krvnog tlaka, pulsa ugradio u jedan „skladan i prenosiv aparat kojim su se navedeni fiziološki procesi mogli simultano registrirati. Koristio je Erlangerov sfigmomanometar i pneumograf“ (Roso, 1996). Današnji poligraf se po svojoj osnovnoj konstrukciji ne razlikuje puno od prvog poligrafa kao što se primjerice razlikuje prvi kompjuter od današnjih „strojeva“. Iako su mnogi stručnjaci na svoj način usavršavali poligraf te dodavali ponešto kako bi dobili na kvaliteti, poligraf je i dalje izum Larsona i nitko nije napravio do sada radikalnan pomak u smislu da bismo imali „novi instrument za otkrivanje istine“.

Instrument koji se obično koristi za poligrafska ispitivanja sastoji se od „snimača“ koji procjenjuje tri temeljna pokazatelja: 1. broj otkucaja srca, 2. krvni tlak, i 3. provodljivost kože. Većina ispitivača danas koriste kompjuterizirane sustave za snimanje. Disanje se mjeri posebnom trakom omotanom oko prsa ispitanika, kardiovaskularna aktivnost se mjeri pomoću manšeta za mjerenje krvnog tlaka, a provodljivost odnosno dermalna reakcija kože (elektordermalni odgovor), mjeri se pomoću elektroda pričvršćenih na ruke subjekta. Mjeri se i protok krvi, stolac je sam po sebi senzoran pa se mjeri i pokret.

Odnos istine i laži je star koliko i samo čovječanstvo, no kada se radi o nekom kaznenom djelu i drugoj „osjetljivoj“ situaciji kad je istina vrlo bitna,

ona se mora pokušati doznati na bilo koji način. Nekada su se u povijesti time bavili vračevi, a svaka civilizacija kroz povijest imala je svoje „metode“ utvrđivanja istine ma koliko nam u današnje vrijeme te metode izgledale brutalne, surove i posve neadekvatne. U doba srednjovjekovne inkvizicije i razdoblja spaljivanja tako zvanih vještica, iz žena te pojedinih muškaraca, priznanja su dobivana isključivo mučenjem čime se uopće ne može uzeti u obzir kako su ista bila iskrena i pouzdana, već su žrtve mučenja priznavale da bi se spasile daljnjeg mučenja.

Psiholozi su ispravno utvrdili da kod osobe koja laže, pri izgovaranju laži prati je „neugoda praćena psihološkim doživljajima i fiziološkim fenomenima. Te fenomene moguće je uočiti i registrirati, no mnogo teže ih je pravilno interpretirati“. (Roso, 1996)

Svojedobno Jung je pomoću asocijativne metode usavršio test od 100 stimulativnih riječi. Metoda iako se pokazala iznimno uspješna, u kriminalističkoj praksi nije dala zadovoljavajuće rezultate. (Jung, 1905)

Kao što je rečeno u uvodnom djelu, 20. stoljeće je stoljeće ubrzanog tehnološkog razvitka pa ne čudi što je upravo u tom stoljeću poligraf kao „izum“ pronašao svoje mjesto. Nakon dugogodišnjih spoznaja o tome kako ljudsko tijelo pri izgovaranju laži proizvodi nelagodni osjećaj popraćen nizom fizioloških promjena poput: lupanja srca, promjene disanja (puls), promjene pogleda (gledanje više u jednu, ili drugu stranu), naviranja krvi u lice (osobito kod žena), nesigurnost u glasu, odgovaranja na pitanje protupitanjem, nekontroliranim pokretima ekstremiteta (grčenje šake i slično) i drugo, poligraf kao mjerni instrument je uspio sve te „promjene“ registrirati. Psihosomatske smetnje prisutne su kod mnogih osoba posebno u današnje vrijeme kad ljudi „trče za poslom“, užurbani, jer se često od osobe zahtjeva više nego što je realno moguće. Navedeno, kao i razne druge životne situacije manifestiraju se tako da osoba koja radi primjerice stresan posao počne s vremenom imati razne smetnje poput visokog tlaka, „lupanje srca“, glavobolje, probavne smetnje, čir na želucu i drugo. Nisu to „živčane, uobražene bolesti“, već ozbiljni problemi kojima se bavi psihosomatska medicina i koji ako se ne liječe mogu dovesti do jako ozbiljnih posljedica pa i smrtnog ishoda.⁷

„Za proces poligrafske dijagnostike značajno je da na ovom mjestu prikazemo psihosomatsku „sliku“ straha“ (Jung, 1905). Svaka normalna osoba ima urođen osjećaj straha od određenih neugodnih stvari. Može se raditi o strahu za vlastiti život, ili pak (vezano uz ovaj rad) o strahu od otkrivanja istine. Nebitno o kakvom se strahu radi te neovisno o definiranju

⁷ Hipokrat, „otac medicine“ govorio je povezanosti „duše i tijela“. To je posve istinito i današnje suvremene medicinske teorije i istraživanja su potvrdila njegovu tisuću godina staru tvrdnju.

„straha“ kao pojma, kod osjećaja straha javljaju se razne fiziološke pojave. U predjelu pleksusa (danas često nazivan „solarnim“ dijelom ljudskog tijela“) javlja se neugoda, grčenje, koje može dovesti čak do povraćanja ili do proljeva. Osim toga, javlja se pretjerano znojenje popraćeno često vrlo neugodnim mirisom (jačim od normalnog, uobičajenog), pojačani nagon za mokrenjem, ili probavne smetnje, ježenje kože, a disanje je neravnomjerno i glasnije. Također, usta postaju suha te je otežano gutanje. Strah također uzrokuje proširenje zjenica i povećava se koncentracija šećera u krvi.

Što se tiče krvnog tlaka on uvijek raste zbog emocionalnog uzbuđenja. Krvni tlak je jedan od pokazatelja da li osoba laže ili ne, no bitno je dobro procijeniti zbog čega je kod određene osobe došlo do pada, ili porasta krvnog tlaka te kakav tlak osoba inače ima u uobičajenim situacijama. Poneke osobe nakon laži reagiraju padom tlaka kao svojevrsnim osjećajem olakšanja, a kod nekih pak konstantno uzbuđenje može biti manifestirano porastom tlaka. Sam porast odnosno pad krvnog tlaka sasvim sigurno ne može biti pokazatelj da li osoba laže, ili ne. Neke osobe uopće ne moraju biti krive, no samo ispitivanje im predstavlja toliko uzbuđenje pa je porast tlaka normalna pojava. Kod psihopata primjerice, teško ćemo se moći „voditi“ porastom tlaka, pa i emocija općenito za utvrđivanje istine. Psihopati mogu biti toliko „hladni“ da ih skoro nikako ne može neko pitanje „natjerati“ na emocije. Naravno da psihopate ne možemo generalizirati, tako postoje primjeri gdje izvrstan ispitivač određenim pitanjima ipak uspije čak i kod hladnog proračunatog ubojice dobiti iskreni odgovor (posebno manipulacijom i provokacijom). Pri tome nije bitno što se prema zakonima takav dokaz ne može „uzeti u obzir“ kao pravi dokaz na sudu, no ipak će na svojevrsan način imati učinak na porotu, ili suca (ovisi o pravosudnom sustavu koje ima, ili nema suđenje pred porotom).

Bilo kakva aktivnost (fizička ili intelektualna), pa i emocije utječu na disanje pa se to očituje u bržem, sporijem, plićem, dubljem, pa čak i trenutno zaustavljenom disanju. „Svaki namjerni pokušaj iskrivljenog disanja je dodatni dijagnostički čimbenik za poligrafskog ispitivača. Ta fiziološka reakcija ne proučava se izolirano nego u korelaciji s ostalima.“ (Jung, 1905)

„Promjene u električnoj provodljivosti kože pri intenzivnim emocionalnim stanjima već su dugo poznate. Galvanometar pri uzbuđenju pokazuje smanjeni otpor, ili povećanu provodljivost kože za prolazak električne struje. Ta provodljivost kože naziva se u stručnoj literaturi psihogalvanskim refleksom, elektrodermalnom reakcijom, ili kožno električnom reakcijom (sinonimi: EDR, PGR, GSR, HGR)“. (Jung, 1905)

U ovom poglavlju nastojali smo dati osnovni prikaz poligrafa kao instrumenta za pokušavanje otkrivanja istine (iako je „popularniji“ izraz „detektor laži“). Ono što se može zaključiti iz gore navedenog je da poligraf

kao instrument nije loše zamišljen, no kao i u većini slučajeva kada imamo problematiku ljudskog faktora rijetko možemo računati na sto postotnu točnost. Ljudski faktor je uvijek onaj koji je najteže točno predvidjeti i opisati. Ljudi su u punom smislu individue za sebe i teško je, unatoč nekim znanstveno utvrđenim činjenicama koje smo pokušali ukratko objasniti u ovom poglavlju poput znojenja, drhtanja, lupanja srca i ostalog pri izgovaranju laži, biti sigurni da je sve napisano točno. Kod većine će možda upravo tako i biti, no uvijek ostaje neki postotak onih kod kojih je potrebno puno više od poligrafa kako bismo došli do istine, ako je to uopće moguće. Također je bitno spomenuti kako je sam instrument teško „prevariti“, no lošeg poligrafistu nije.

3. KOGA I ZAŠTO SE NE SMIJE PODVRGNUTI TESTIRANJU POLIGRAFOM?

Nisu sve osobe podobne za podvrgavanje testiranju poligrafom. Za navedeno postoje vrlo opravdani razlozi. Prije svega, mora se raditi o zdravoj osobi, normalnih kognitivnih sposobnosti (čak i ako se radi o psihopati, kognitivne sposobnosti nisu oštećene), i osoba mora pristati na testiranje.

Poligraf je mjerni instrument i neće funkcionirati ukoliko ispituje osobu za koju već unaprijed možemo pretpostavljati kako neće moći biti u stanju odgovarati na pitanja bilo zbog psihičkih ili fizičkih prepreka (smetnji).

Duševni bolesnici su apsolutno izuzeti iz kategorije potencijalnih ispitanika. Osobe koje pak boluju od blažih oblika psihičkih smetnji kao što su neuroze, ili psihopati (kao što je već rečeno) su ipak podobne za ispitivanje i od njih se može očekivati rezultat na testu koji se može pokazati kvalitetan. Dakle, prije testiranja potrebno je svakako provjeriti koga testiramo te postoji li bilo koja zapreka za testiranje, što se tiče duševnih bolesti. Pri tom je najbolje konzultirati se sa psihologom ili psihijatrom. Ponekad je teško na prvi pogled uočiti duševnu bolest, no pri duljem govoru ako postoji i najmanja sumnja na istu, ispitanik se svakako treba „obraditi“ na način psihološko/psijihijatrijskog vještačenja kako bi se otklonila ili potvrdila sumnja o postojanju duševne bolesti.

Osobe koje su majstori joge ili autogenog treninga također nisu podobne za ispitivanje jer su upornim vježbanjem uspjele razraditi tehniku samokontrole do te mjere da reakcija na ispitivanje poligrafom bude ravna nuli. Od takvog ispitanika, ispitivanje poligrafom nema nikakve rezultate. Osobe koje su pod utjecajem određenih lijekova, primjerice benzodiazepima, ili drugih vrsta sredstava za umirenje živaca, antidepresiva ili psihostimulatora također može izrazito otežati ispitivanje te dovesti do potpuno pogrešnih rezultata. Alkohol i drugi opijati spadaju također u ovu

skupinu, jer sa takvim ispitanicima ne može se postići kvalitetan odnos i komunikacija. Osobe s nedovoljnim duševnim razvitkom (Kazneni zakon Republike Hrvatske. Pročišćeni tekst. Narodne novine 125/11, 144/12, 56/12, 61/15), odnosno slaboumne osobe također nisu podobne za ispitivanje poligrafom s obzirom da ne mogu u potpunosti shvatiti značenje postavljenog pitanja. Osobe koje su u potpunosti isključene od mogućnosti ispitivanja poligrafom su: sve osobe koje pate od srčanih bolesti, bolesti dišnog sustava (astma, bronhitis, kašalj, hunjavica, štucavica i drugo), previše nizak, ili previše visok krvni tlak, osobe koje boluju od Bazedovljeve, ili Graves bolesti (bolesti štitne žlijezde), trudnice i djeca ispod 16 godina života. Kao negativni faktori pri ispitivanju su sasvim sigurno osobe koje su izložene dugotrajnoj fizičkoj, ili psihičkoj iscrpljenosti, koje boluju od nesаницe, koje zbog određene bolesti trpe jake bolove.

Dakle, za ispitivanje poligrafom su podobne zdrave osobe u dobi od 16 – 60 godina života što je i logično. Što se tiče mlađih osoba, iste nisu još dovoljno zrele kako bi shvatile značenje pitanja, iako se i djeca mogu ispitivati kao očevici u određenim situacijama, no pod drugačijim okolnostima te na poseban način koji je propisan zakonom i raznim pravilnicima. Takva ispitivanja uglavnom provode stručnjaci za rad sa djecom kako bi se približili djetetu s obzirom da razumiju dječju psihu. Čak i dijete može dati kvalitetnu informaciju koja može voditi prema pozitivnom rezultatu, no ne i ispitivanju poligrafom. Starije osobe pak ne odgovaraju za ispitivanje poligrafom iz razloga što se nakon 60 – te godine života počinju javljati problemi tipa senilne demencije, aterosklerotične promjene u krvnim žilama u mozgu, i druge „staračke promjene“ koje mogu loše utjecati na tumačenje reakcija pri „čitanju“ poligrafa.

4. OSOBA KOJA PROVODI TESTIRANJE POLIGRAFOM

U svakoj državi je testiranje poligrafom drugačije uređeno raznim zakonima i pravilnicima. U SAD – a je poligraf najčešće upotrebljavan kao jedna od metoda „pronalaženja istine“ odnosno detekcija laži. Najviše se koriste u FBI-u, CIA, vojsci, manje u policijskim postajama. Poligraf se koristi i u nekim drugim situacijama, kao privatna usluga bivših policajaca i poduzetnika, no svrha korištenja je različita. U prvoj varijanti su stručnost i motiv neupitni, u drugoj varijanti je uglavnom sve vezano uz novac.

Dvadesetak poligrafskih škola, koliko ih otprilike postoji u SAD – a, uglavnom funkcioniraju po principu naknadnog usavršavanja nakon primarnog školovanja (kriminalisti na prvom mjestu, nešto psihologa i pravnika).

U svim državama je najveći nedostatak koji će biti kasnije iscrpnije objašnjen, manjak kadra (psihološke struke) koji već ima fakultetsku podlogu te uz kvalitetno usavršavanje itekako može pridonijeti da poligraf bude doista jedna ne – kontroverzna metoda ispitivanja koja može dati vrlo kvalitetne rezultate bez prozivanja i toliko kontradiktornih mišljenja, pogotovo negativnih epiteta poput „inkvizicijske sprave 21. stoljeća“ kako ga mnogi nazivaju.

Osoba koja provodi poligrafsko ispitivanje osim stručnog znanja mora imati i puno drugih osobina koje istu čine podobnim ispitivačem. Poligrafist bi trebao imati većinu od slijedećih osobina: 1. završeni studij kriminalistike, psihologije, ili prava; 2. određeni broj godina rada u policiji, ili sličnoj instituciji; 3. biti poštena i moralna osoba koja u ranijem životnom periodu nije počinila kazneno djelo, niti je nečasno otpuštena iz vojske, ili državne službe; 4. posjeduje strpljivost; 5. posjeduje upornost; 6. sposobnost prilagodbe; 7. da ima višu inteligenciju (Roso, 1995) zbog brzine prilagodbe na određenu situaciju koja se u trenu može izmijeniti; 8. osoba bez predrasuda o ljudskoj rasi, spolu, vjerskom opredjeljenju, općenito bez ikakvih predrasuda zbog objektivnosti pri opažanju; 9. poznavanje osnova psihologije, fiziologije, 10. sposobnost vladanja emocijama kako bi kod ispitanika izazvao svojevrsno poštovanje prema ispitivaču, ali ne „strahopoštovanje“, jer bi u tom slučaju došlo prije do „otpora“ nego suradnje. Vjerojatno postoji još puno toga, no pokušali smo spomenuti neke od najvažnijih osobina.

Loši ispitivači su osobe kojima je jedini cilj dobiti priznanje. Priznanje je vrlo važan cilj što je nesporno, no ako se ispitivač fokusira isključivo na priznanje onda ispitivanje više nije onakvo kakvo bi trebalo biti. Nepristrano i objektivno. Ispitivač prije svega treba poštovati poligrafsku proceduru te polaziti od toga da pred njim sjedi osoba koja nije „osuđena“. Dakle, samo iznuđivanje priznanja da bi se dobio „rezultat“, nije realan rezultat nego loš. Takav ispitivač i takva „ispitivanja“ daju negativnu ocjenu poligrafu kao mjernom instrumentu.

U Hrvatskoj osim u policijske svrhe, poligraf se sve češće koristi u nekim privatnim detektivskim agencijama, primjerice u agenciji Comperio LIMS (www.comperiolims.hr). U agenciji se poligraf ne kroisti kako je uvriježeno mišljenje za bračne prijekave, naprotiv. Najviše usluga traže tvrtke koje žele spriječiti industrijsku špijunažu, provjeriti nove zaposlenike (u smislu povjerenja te iskrene motivacije), otkriti krađu novca, pronevjeru te tako zvane „krtice“ u tvrtkama“. Postojanje istih je realnost u današnjem svijetu, što je i dokazano. Intrestantan je podatak koji je navela spomenuta agencija kako „krtice“ najčešće nisu „ubačene osobe“, već najčešće upravo one na koje vlasnik tvrtke najmanje sumnja, a to su bliski prijatelji, pa čak rodbina (brat, sestra, šogor, bratić i slično) te vjenčani kumovi, koji bez

razmišljanja pristanu podvrgnuti se poligrafu samouvjereno misleći kako će ga „prevariti“, no kad krene suprotno od „očekivanog“ naprasno prekinu ispitivanje koje onda i bez „rezultata“ pokazuje što se u tvrtki realno dešava.

Poligraf se u navedenim situacijama pokazao vrlo točnim (čak u 90% slučajeva kako se izjasnila agencija Comperio LIMS). Hrvatska trenutno ima oko 20 ovlaštenih osoba za poligrafsko testiranje. Jedan od najpoznatijih hrvatskih poligrafista je Romeo Vrečko. Vrečko nije samo poznat u Hrvatskoj, već je jedan od najpoznatijih poligrafista u ovim dijelovima Europe. Trenutno je u mirovini te radi kao konzultant. Kao diplomirani kriminalist magistrirao je na tematici o poligrafu i do sada koliko je poznato, u Hrvatskoj nitko drugi nije „obradio“ u praksi poligraf kao Vrečko.

Romeo Vrečko je za novine dao vrlo interesantnu izjavu koja opovrgava mišljenje da je poligrafistima u većini slučajeva važno samo priznanje te kako je poligraf „čarobni štapić“ kojim se može dokazati je li netko kriv ili nije. Vrečko je rekao: „Htio bi negirati uvjerenje stvoreno u javnosti da se netko smatra krivim samo zato jer je odbio poligrafsko ispitivanje. To može bit individualno mišljenje pojedinca, neupućenog u tehnologiju i taktiku poligrafskog ispitivanja, ali nikad, baš nikad, ispitivači ni stručni korisnici poligrafskog ispitivanja nisu osobu koja je odbila poligraf zbog toga proglasili krivcem ili lažljivcem.“ (www.vreme.com/cms/view.php?id=1354265).

Kao razlog zašto se poligraf ne prihvaća kao dokaz na sudu, Vrečko je dao sljedeće objašnjenje: „Razlog je jednostavan. Kad bi bio dokaz na sudu, tada sudovi ne bi trebali ni postojati, osim da eventualno odrede visinu kazne, jer bi krivnju „odredio“ poligraf. Pa i kod DNA nalaza (koji ima mogućnost pogreške na populaciji većoj od broja stanovnika zemaljske kugle), postoji mogućnost utvrđivanja valjanosti dokaza i nepostoji institut „neoborive krivnje“ (kao i kod poligrafskog ispitivanja uvijek postoji mogućnost nepravilne primjene, primjerice kontaminacija uzorka). Jako je važno znati da poligrafsko ispitivanje nije primjenjivo za svaki inkriminirani događaj te da to nije čarobni štapić u rukama ispitivača“.

U SAD-u sličan, ali ne i istovjetan slučaj je suđenje pred porotom. Općepoznato je kako se porotom može manipulirati te kako vješti odvjetnici to itekako rade. Puno je krivih osoba (počinitelja) zbog novaca i mogućnosti plaćanja „skupog“⁸ odvjetnika oslobođeno, a također puno nevinih osoba

⁸ Pod nazivom „skupi odvjetnik“ autori misle na odvjetnike kojima je primarna stvar novac i vrlo su vješti u manipuliranju porotom, inteligentni te pohotni za novac. Autori su već prije pisali rad na temu „psihopatije“ u kaznenom i kriminalističkom smislu, no oblika psihopatije ima i u drugim društvenim segmentima. Nije sporno kako ih ima u akademskim krugovima, „bijelim ovratnicima“, moćnim poduzetnicima te svim onima koji nemaju empatiju prema nikome te kojima je vlastiti užitek na prvom mjestu.

stradalo zbog neimaštine, te unatoč nedovoljno dokaza osuđeno na dugotrajni zatvor, pa i smrtnu kaznu, što je često kasnije dokazano.

Ono čime bi autori završili ovo poglavlje je da poligrafist svakako mora biti obrazovana osoba, poštena osoba te osoba bez ikakvih predrasuda. Može li se barem postići da poligrafist za početak ima navedene tri osobine bitno je kako bismo mogli imati više vjere u poligraf. U SAD-u je teško govoriti o nepostojanju predrasuda, jer smo svjesni činjenice da boja kože, iako smo u 21. stoljeću još uvijek djeluje na porotu te daje veću mogućnost tužitelju da osobu tamne puti proglasi krivim. Hoće li se to i kada promijeniti, znanost na to nema odgovora. Ljudski faktor je uvijek vrlo upitna kategorija, a čovjek sam po sebi biće koje uvijek može svojim ponašanjem iznenaditi i najiskusnije psihologe i psihijatre.

5. OPRAVDANOST METODE SNIMANJA POLIGRAFSKOG ISPITIVANJA

Mišljenja psihologa o poligrafu su uglavnom negativna, pa čak i u SAD-a. Većina psihologa sebe „ne vide“ u poslovima „policijskih istražitelja“, a neki poligraf kao instrument smatraju neprihvatljivim zbog toga što ne „ispunjava standarde psihologijskih testova“. Knjiga Anthony Gale-a (Gale, 1988) osim iscrpne analize mišljenja, argumenata i razmatranja stručnjaka iz područja psihologije ne poklanja previše „povjerenja“ rezultatima dobivenim poligrafskim ispitivanjem.

Ulaziti u analizu istih, daleko bi premašilo okvire ovog rada koji je samo kratki osvrt na poligraf, tako da će o tome biti više napisano u nekom od budućih radova. Ipak, ima psihologa koji nisu radikalni u smislu negativnosti i neupotrebljivosti poligrafa kao mjernog instrumenta, no ne u smislu kako to laici razumiju. Poligraf nije „tumač ličnosti“, već „detektor laži“ (iako se autori priklanjaju stajalištu većine kako detektor laži nije sasvim adekvatan naziv za poligraf, no trenutno nema drugog izraza).

Poligraf nije „neopravdano inkvizicijsko sredstvo 21. stoljeća“, no pod određenim okolnostima⁹ psiholozi trebaju biti puno više uključeni u istraživanja vezana uz poligraf, kao što trebaju i puno više sudjelovati pri ispitivanju poligrafom.

Ukoliko bi primjerice ispitivanje poligrafom bilo snimano, iskusan psiholog bi imao priliku temeljitim, opetovanim pregledavanjem snimke

⁹ Uvjeti za ispitivanje poligrafom trebaju biti što je više moguće ugodni. Ugodni u smislu da soba bude izolirana, bez nepotrebnih ukrasa, da stolica bude udobna s naslonjačima za ruke kako bi se ispitanik mogao slobodno opustiti. Ispitivač pak treba biti također što je više moguće pristojan te pristupati humano prema ispitaniku i nositi civilno odijelo, a ne uniformu koja sama po sebi na veliku većinu ljudi djeluje zastrašujuće. Takva priprema ispitanika sasvim sigurno će dovesti do boljih i kvalitetnijih rezultata u većini slučajeva.

uočiti i najsitnije detalje koje je ispitanik pokušao sakriti, a koje poligraf nije registrirao, te koji su možda promaknuli ispitivaču poligrafom.

Neki trenutci kao što su, mimike lica, pogledi, treptaji i mnogi drugi detalji otkrivaju više nego ispitanik koji želi nešto sakriti od poligrafista, vjerojatno iskusnom psihologu pri promatranju snimke ispitivanja ne bi promaknulo. Lice je najbolji pokazatelj emocija jedne osobe. (Ekman, 1992)

Paul Ekman, jedan od najpoznatijih psihologa 20. i 21. stoljeća posvetio je svoj život „dekodiranju ljudskog lica“. U svom istraživanju došao je do mnogih zaključaka, među kojima i to da ljudi bez obzira gdje žive, u civilizaciji, ili ne, u nekim situacijama imaju apsolutno istovjetne izraze lica za istovjetne situacije. Ekman je odredio sedam izraza lica koji su najčešći te ih je lako interpretirati: gađenje, bijes, strah, tuga, sreća, iznenađenje i prijezir. Tih sedam mikroekspresija mogu se javljati vrlo brzo (čak se radi o djelićima u sekundi poput 1/15 ili 1/25).

Psiholog (poligrafist), ukoliko je provedeno snimanje, može snimku pregledavati neizmerno puno puta ako sumnja imalo da ispitanik želi nešto sakriti, pa makar to bila i banalnost koja vodi ka nečem drugom.

Snimanje daje puno širu mogućnost donošenja ispravnog rezultata promatranjem ispitanika, nego rezultati koje je pokazao poligraf. Upravo takve sekunde iskusan psiholog (poligrafista) će zamijetiti ukoliko snimku ispitivanja pregledava više puta. Također, kada više osoba sudjeluje pri poligrafskom ispitivanju u smislu da ne sjede svi u istoj sobi nego promatraju izvana te nakon toga zajedno pregledavaju snimku sasvim sigurno može rezultirati da opažanjem ispitanika i njegovih reakcija na pitanja daju odgovore htio to ispitanik, ili ne.

Poligrafsko testiranje je vrlo kompleksno u komunikacijskom odnosu ispitanika i ispitivača. U tom odnosu komunikacija nije samo verbalna, već i neverbalna – mimika, geste, miris, vid, dodir i puno drugoga. Uvijek može doći do neke smetnje u tom komunikacijskom procesu koje će biti vidljive na snimci, i zato će upravo ta treća osoba (ili osobe) moći racionalnije prosuditi te vidjeti što se zapravo dogodilo i zbog čega.

Najčešći problemi dolaze kad na poligrafsko testiranje dolazi osoba koja je već prije policiji poznata po svojoj kriminalnoj aktivnosti jer je u načelu takva osoba drska i a priori se negativno postavlja. Ipak, to ne znači da snimanje ponašanja i takve osobe iskusnim psiholozima koji pregledavaju snimku ne može ukazati na nešto bitno. Čovjek često u takvim situacijama kad pokušava nešto sakriti najviše otkriva.

Stara poslovice da su oči ogledalo duše nije bez razloga rečena još u davna vremena te vrijedi danas također. Prilikom testiranja važno je ispitanika gledati u oči. „Oči nisu samo organi vida, nego i odraz emocija, „inteligencije“ (za nekoga se kaže da ima inteligentan pogled), odlučnosti i energije“. (Ekman, 1992)

Pogled, izbjegavanje pogleda, suze, treptaji i ostala komunikacija očima jako puno govori. Često više od riječi. Ljudi su skloni vjerovati kako je čovjeku teško lagati i pri tome gledati u oči drugoj osobi, no osobi koja to čini patološki, ili je iskusni kriminalac to nije nimalo teško. Netko bez iskustva lako bi povjerovao u nevinost takve osobe, no iskusnom ispitivaču ne promiče ni takav detalj. Ipak je teško i iskusnom kriminalcu odnosno patološkom lažljivcu u potpunosti izdržati prodoran pogled ispitivača, pa će pri izricanju laži, ako ne prvi puta (s obzirom da se neka pitanja i po nekoliko puta ponavljaju) početi lutati pogledom i oči će mu odati nesigurnost koja stoji iza izrečenog.

Osim očiju izrazito je bitna mimika lica (izraz lica odnosno facijalna ekspresija). Lice je najizraženiji dio tijela i na njemu se najčešće očitava velika većina emocija: ljubav, bijes, tuga, dosada, uzbuđenje i drugo. Podrhtavanje usana, crvenilo, bljedoća, mrštenje, pretjerano micanje kapaka, učestalo treptanje očima, mrštenje čela, sve su to mikroizričaji koji iskusnom psihologu puno govore. O svemu navedenom je iscrpno u svojim radovima govorio Ekman.

Neke pak kretnje nastaju posve spontano i koliko god ispitanik želi, ne može ih kontrolirati. Većina istraživača koji se bave neverbalnom komunikacijom (uglavnom psiholozi), slažu se da osoba puno više može reći upravo neverbalnim znakovima kojih često nije ni svjesna, nego riječima. Isti navode ruke, šake, noge i stopala, kao puno značajnije nego samo promatranje lica. Ekman je naveo 8 mitova o laganju: 1. Svi lažu – nije točno. Barem ne o bitnim stvarima koje bi rezultirale raspadom braka/veze, zaposlenja, slobode, velike svote novaca ili vezano uz život općenito; 2. Nitko ne laže – teško za povjerovati. Skoro svatko ponekad laže o trivijalnim životnim stvarima ili situacijama. Vrlo često je razlog ljubaznost. Rijetko tko će primjerice uvrijediti domaćicu kojoj je došao u goste na večeru te reći kako večera nije bila ukusna. U takvim situacijama nitko ni ne očekuje radikalnu istinu.; 3. Žene bolje zapažaju kad netko laže od muškaraca – netočno. Većina ljudi vrlo teško uočava laž te budu prevareni često puta. Razlog je što mnogi od njih žele vjerovati u laž. Primjerice, rijetko tko želi vjerovati da mu/joj je životni partner nevjeran, da mu /joj djeca konzumiraju drogu i slično. Ovakve istine je teško prihvatiti, pa je podložnost vjerovanju lažima razlog bijega od bolne istine. 4. Psihopati su izvrsni lažljivci – psihopati su nešto više vješti u laganju nego ostali, no toliko su šarmantni da im naprosto želimo vjerovati; 5. Pogled u lijevo je znak laganja – istraživanja su pokazala da nije relevantno u kojem smjeru gledamo prije nego li odlučimo lagati; 6. Mikrofacijalne ekspresije su dokaz laganja – mimika lica sasvim sigurno nešto poručuje, no to ne mora uvijek značiti da osoba koju ispitujemo laže, i da je kriva. Može biti da je samo ogorčena što je osumnjičena. U takvim situacijam treba jako dobro razraditi te proučiti sve

ostalo prije donošenja odluke je li netko laže zato što je kriv ili pak pokušava nešto sakriti zbog nečega. U svakom slučaju, potrebno je saznati zašto ta osoba skriva svoje osjećaje; 7. Znanstvenici su otkrili tako zvani „srebrni metak“ (silver bullet) koji može otkriti lažljivca – nemamo „Pinokijev nos“. Nema formule za apsolutno laganje ili istinu. Poligraf nam eventualno može pomoći u tome, no svakako zahtjeva daljnju obradu. Ako netko od osumnjičenika ne prođe test to ne znači da je kriv. Može biti samo da je nervozan ili zabrinut. Potrebno je otkriti zašto; 8. Ekman ukazuje na postojanje tako zvanih „crnih točaka“ (hot spots) – ako stvarno želimo uhvatiti lažljivca, postoji skoro 30 različitih situacija na koje treba obratiti pažnju. Mikroekspresija lica i geste su samo dvije najvažnije, ali ima ih puno više. Na primjer, blago slijeganje ramena je obično znak slaganja s verbalnom izjavom i znak povjerenja. No, lagano klimanje glavom s lijeva na desno (ili obrnuto), uz verbalni potvrđan odgovor je znak da sami ne vjerujemo u to što govorimo, ili lažemo o nečemu. (www.paulekman.com/psychology/8-myths-about-lying/)

Sve do sada navedeno ide u prilog snimanja poligrafskog testiranja jer je vrlo lako vjerojatno da jedna naizgled mala sitnica u brzini ispitivanja, koje ponekad traje dugo promakne i najiskusnijem psihologu (poligrafisti). Zato autori preporučaju snimanje testiranja i prije početka i nakon testiranja, kako bi upravo uz pomoć stručnjaka (posebno psihologa), dobili što jasniju sliku i što realniji test, u kojem je poligraf samo pomoćno sredstvo, a glavnu odluku donosi stručno osposobljeno osoblje sastavljeno od psihologa, kriminalista, istražitelja te osoba koje se bave izučavanjem ljudskog ponašanja.

6. NOVI „POLIGRAF“

Znanstvenici iz Nizozemske i Velike Britanije¹⁰ već desetljećima pokušavaju napraviti iskorak u području poligrafa i testiranja poligrafom. Nova metoda ne temelji se na praćenju određenih dijelova tijela odnosno svega što smo naveli u radu, već cijelog tijela općenito.

Njihova osnovna pretpostavka je da osobe koje lažu puno više se gibaju svim dijelovima svog tijela. Mjerno odijelo koje su koristili je sadržavalo 17 senzora koji su registrirali kretanje do 120 puta u sekundi u tri dimenzije sa 23 zglobova. Nova metoda bi se dakle sastojala u analizi cijelog tijela ispitanika putem određenih senzora koji bi mjerili ono što poligraf koji je u upotrebi zadnjih 100 godina ne može jer je limitiran. Za sada se sve to čini kao znanstvena fantastika, i sama oprema je beskrajno skupa, no

¹⁰ Dr. Sophie Van der Zee i Profesor Ross John Anderson

znanstvenici rade na tome da osmisle jeftiniju, a opet učinkovitu bolju varijantu „poligrafa“ (možda i pod drugim nazivom).

7. ZAKLJUČAK

U Hrvatskoj se o poligrafu malo piše sa znanstvenog stajališta, a i ono što je napisano manje govori o poligrafu, a više o posve drugim problematikama. Za sada poligrafska testiranja provodi policija te privatne detektivske agencije. Kao i u drugim državama, stajališta o poligrafu su podijeljena „za“ i „protiv“. Stajališta autora su da je poligraf izvrsno pomoćno sredstvo koje kriminalistima pokazuje pravac u kojem dalje treba ići s kriminalističkim istraživanjem što je od velike važnosti.

Među glavnim prigovorima ističe se kako se testiranjem putem poligrafa zadire u intimu ispitanika (okrivljenika) te se od njega ne dobiva tako zvani slobodan iskaz. Takav prigovor nije prihvatljiv s obzirom da bismo onda trebali zabraniti ispitivanje općenito. Dobrovoljni pristanak koji je apsolutno neophodan za testiranje poligrafom ne može se tumačiti zadiranjem u nečiju intimu. To mogu reći samo oni koji sami ne poznaju temeljito propise te kako funkcionira poligraf. Ukoliko testiranje poligrafom zadire u intimu ispitanika što bismo mogli odgovoriti na to da zakon dopušta puno teže i bolnije zahvate vezane uz intimu ispitanika (okrivljenika) nego li je to poligraf?!?

Poligraf se ne primjenjuje na kategorije osoba koje smo naveli u ovom radu, dakle i s etičkog i humanog aspekta poštuje se da testiranju ne budu podvrgnute osobe koje nisu za to sposobne (duševni bolesnici, trudnice, narkomani, stariji ljudi, mlađi od 16 godina i ostali ranije nabrojani).

Autori se također slažu s Bayerom (Bayer, 1982) kako je poligraf između ostalog i pomoćno istražno sredstvo za eliminaciju nevinih osoba između više osumnjičenih osoba.

Ispitivanje poligrafom je prije svega potpuno dobrovoljno, zatim, od ispitivanja isključuju se kategorije ispitanika koje nisu prikladne zbog određenih opravdanih razloga za ispitivanje. Ispitanicima se unaprijed temeljito objašnjava funkcioniranje poligrafskog testiranja, ne utječe se na volju ispitanika (okrivljenika), niti mu se na bilo koji način ne oduzima sloboda odlučivanja.

Poligrafski testovi se provode u potpunosti usklađeni s pravilima psihologijske znanosti te u potpuno svjesnom stanju ispitanika.

Što se tiče prigovora, pojedinih stručnjaka kako je poligraf „inkvizicijska sprava 21. stoljeća“ (tortura), autori smatraju da je prigovor potpuno bespredmetan s obzirom na sve do sada navedeno te da priključci koji se stavljaju na ispitanika ne izazivaju nikakve fizičke, ili psihičke boli, niti ičime narušavaju zdravlje ispitanika. Samim time možemo zaključiti,

kako se time ni u kom slučaju ne narušava integritet, odnosno dostojanstvo ispitanika. Upravo iz psiholoških i medicinskih razloga vrijeme trajanja testiranja je ograničeno, a ako i traje nešto dulje, za to su predviđeni odmori kako zbog ispitanika, tako i osobe koja vrši ispitivanje.

Ako se testiranje poligrafom koristi na zakonom (pravilnikom) propisani način, ne može se govoriti ni o kakvoj torturi, ili inkvizicijskom sredstvu, već naprotiv postupku u kojem se eliminacijom posve nevinih osoba iz kruga osumnjičenika omogućava ušteda vremena za građane i policiju.

Na usavršavanju poligrafa i testiranju te uvođenje većeg broja psihologa u sam proces kontroliranja testiranja poligrafa svakako treba raditi i dalje. Tehnološki napredak ima svoj progres pa treba biti u korak s vremenom. Tako zvani novi instrument o kojem j nešto malo rečeno u radu tek treba biti adekvatno istražen te ako i bude doista bolja zamjena umjesto dosadašnjeg poligrafa, može se očekivati još više „napada“ i pokušaja sabotaze od onih koji o tome imaju suprotno mišljenje. U demokratskom društvu posve je normalno da ljudi, stručnjaci u nekom polju imaju različita mišljenja, no ista moraju biti razborito argumentirana.

LITERATURA

1. Bačić, F., Šeparović, Z.: Krivično pravo-Posebni dio 4. izd., Zagreb, Narodne novine, 1992.,
2. Bayer, V.: Jugoslavensko krivično procesno pravo 7. izd., Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1982.,
3. Davison, G. C., Neale, John M.: Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja, 6. izd., Jastrebarsko, Naklada Slap, 1999.,
4. Ekman, P.: Facial Expressions of Emotion: an Old Controversy and New Findings, London, Philosophical Transactions of the Royal Society, 1992.,
5. Ekman, P.: Laganje, Mediterran Publishing, Novi Sad. 2010.,
6. Fulgosi, A.: Psihologija ličnosti: Teorije i istraživanja, 6 izd., Zagreb, Školska knjiga. 1997.,
7. Gale, A.: The Polygraph Test: Lies, Truth and Science, The British Psychological Society, London., 1988.,
8. Jaspers, K.: Opšta psihopatologija, Beograd, Prosveta-Savremena administracija, 1978,
9. Jung., C. G.: Über das Verhalten der Reaktionszeit beim Assoziations – experiment, Leipzig, 1905.,
10. Kazneni zakon Republike Hrvatske - Pročišćeni tekst, Narodne novine 125/11, 144/12, 56/12, 61/15.,
11. Krapohl, J. D., Shaw, P. K.: Fundamentals of Polygraph Practice. Oxford. Sirley Decker-Lucke, 2015.,
12. Novoselec, P.: Opći dio Kaznenog prava, 4 izd. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013.,
13. Roso, Z.: 1996. Poligraf u kriminalistici, 2. izd. Zagreb, MUP RH,
14. Roso, Z.: Informativni razgovor i intervju, 2. izd. Zagreb, MUP RH. 1995.,
15. Shurany, T., Gordan, N. J.: The Pre Test Intervju The Foundation of Polygraph 3. Izd., Academic Press, 2015.,
16. Šuperina, M., Gluščić, S.: Poligrafsko testiranje u hrvatskom i policijskom zakonodavstvu i rasčlamba iz sudske prakse, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 43. 2/2006.
17. Zakon o kaznenom postupku - Pročišćeni tekst, Narodne novine 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14.
18. Zakon o policiji, Narodne novine, 34/11, 130/12 i 33/15.
19. Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Narodne novine, 76/09, 92/14.

RAZVOJ POLITIČKIH STRANKA – HISTORIJSKA PERSPEKTIVA
THE DEVELOPMENT OF POLITICAL PARTIES - A HISTORICAL PERSPECTIVE

Pregledni naučni rad

Prof. dr. Nevzet Veladžić*

Sažetak:

Evolutivni razvoj političkih stranaka u modernu političku formu vezuje se za nastanak izbornih i parlamentarnih sistema u Evropi i SAD-a tokom 19. stoljeća. U fokusu ovoga rada je historijski razvoj i suština djelovanja prvih stranačkih formi političkih organizacija koje su imale za cilj ostvarivanje potpune ili djelimične vlasti, odnosno ostvarivanje moći.

U ranoj fazi (predrevolucionarnoj, aristokratskoj i monarhijskoj), politički život se odvijao u ograničenim krugovima u kojima su manje grupe ili pojedinci bili okupljenih oko pojedini plemića ili utjecajnih ličnosti. Tek kasnije, pojavom parlamentarnih režima na evropskom i američkom tlu političko organiziranje počinje mijenjati svoj formu da bi tokom 20. stoljeća prisustvo političkih stranaka bila karakteristika većine razvijenih zemalja u svijetu.

Ključne riječi: *politička stranka, parlamentarni sistem, politički program, demokracija, režim, stranačka ideologija, građanski stalež, organizacija, vlast, moć.*

Abstract:

The evolutionary development of political parties in modern political form is linked to the emergence of electoral and parliamentary systems in Europe and the United States during the 19th century. The focus of this work is the historical development and the essence of action of the first form of party political organizations that are aimed at the realization of full or partial power, or the exercise of power.

In the early stage (pre-revolutionary, aristocratic and monarchic regimes), the political life took place in limited circles in which small groups

* Univerzitet u Bihaću, Pravni fakultet

E-mail: nevzet2005@yahoo.com

or individuals were gathered around certain royalty and influential figures. Only later, the establishment of the parliamentary regime in the European and American soil political organization begins to change its shape to the 20th century, the presence of political parties was characteristic of most developed countries in the world.

Keywords: *political party, parliamentary system, political program, democracy, regime, party ideology, bourgeois class, organization, power.*

1. UVOD

Političke stranke su organizirane grupe ljudi koje teže da ostvare političku moć. Njihovo djelovanje je usmjereno na društvenu 'moć'. „Stranačko djelovanje zajednice uvijek sadrži jedan oblik udruživanja“ (Weber, 1999, 159). Stoga su stranke moguće samo unutar zajednica koje su sa svoje strane na bilo koji način društveno organizirane, odnosno ako posjeduju bilo kakav racionalni poredak i aparat sastavljen od ljudi koji su spremni raditi na njegovu funkcioniranju. Zapravo, cilj stranaka je ostvarivanje utjecaja na taj aparat koji je po mogućnosti sastavljen od pristaša stranke. „One mogu predstavljati efemerne ili prezistentne tvorevine, a njihova sredstva za stjecanje moći mogu biti najrazličitija, od gole sile svake vrste do pridobijanja izbornih glasova grubim ili finim sredstvima: od novca, društvenih utjecaja, snage govora, sugestija i grubih prevara pa sve do grublje ili uspješne taktike opstrukcije unutar parlamentarnih tijela“ (Weber, 1999, 160). Njihova sociološka struktura je u osnovi različita, a zasniva se od strukture zajedničkog djelovanja za čije se utjecaje oni bore.

Pojam političkih stranaka obuhvaća interesne političke organizacije koje u demokratskom sistemu imaju zadaću reprezentacije, konkurencije i integracije. To znači da su one reprezentanti programa i interesa različitih društvenih slojeva. U ranoj fazi (predrevolucionarnoj, aristokratskoj i monarhijskoj), politički život se odvijao u ograničenim krugovima u kojima su manje grupe ili pojedinci bili okupljenih oko pojedini plemića ili utjecajnih ličnosti. Političke stranke se pojavljuju u Engleskoj potkraj 17. stoljeća (s pojavom građanskog staleža), ali u modernom kontekstu i formi u kojoj ih danas prepoznajemo, one su nastale u 19. stoljeću, zajedno sa izbornim i parlamentarnim sistemima čiji je razvoj odražavao evoluciju stranaka. Od tada, termin partija ili stranka će se primjenjivati za sve organizirane grupe koje pokušavaju ostvariti političku moć, bilo putem demokratskih izbora ili revolucijom.

U ranijim, predrevolucionarnim, aristokratskim i monarhijskim režimima, politički procesi su se odvijali u ograničenim okvirima, odnosno u

krugovima ili frakcijama u kojima su male grupe bile okupljene oko plemića ili utjecajnih osoba te se politički suprotstavljali jedni drugima (Merkel i dr., 1996, 18). Uspostavom parlamentarnih sistema i pojavom stranaka situacija na prvi pogled jedva da se je promijenila. Do tada, političke frakcije (grupe) koje su bile okupljene oko prinčeva, vojvoda, markiza pridodaju im se i političke grupe okupljene oko bankara, industrijalaca, trgovaca i biznismena. Političke režime koje je podržavala aristokracija bili su naslijeđeni režimi te prihvaćeni i od strane drugih elita. Početkom 19. stoljeća, u Evropi i Americi ovakve političke grupacije će se, u manjoj ili većoj mjeri, transformirati u političke stranke koje će imati masovniju podršku (Sartori, 1976).

U 20. stoljeću počinje širenje političkih stranaka u cijelom svijetu. U zemljama u razvoju, velike moderne političke stranke su ponekad utemeljene na tradicionalnim odnosima, kao što su etnička, plemenska ili religijska pripadnost (Laakso i Tagera, 1979). Osim toga, mnoge političke stranke u zemljama u razvoju su dijelom političke, a dijelom vojne. Određene socijalističke i komunističke partije u Evropi su ranije imale slične tendencije.

2. TIPOVI POLITIČKIH STRANAKA

Temeljnu razliku možemo napraviti između 'kadrovskih stranaka' i stranaka zasnovanih na masama. Ove dvije forme političkih stranaka koegzistiraju u mnogim zemljama, a posebno u Zapadnoj Evropi gdje su se pojavile socijalističke i komunističke partije uz ranije konzervativne i liberalne stranke. Veliki broj stranaka ne možemo svrstati niti u jednu od navedenih kategorija, ali imaju izvjesne karakteristike i jedne i druge.

2.1. Kadrovske stranke

Kadrovske stranke su nastale u Evropi i Americi u 19. stoljeću, a u njima dominiraju političke elitne grupe aktivista. U to vrijeme, u većini zemalja pravo glasa je bilo ograničeno na porezne obveznike i vlasnike imovine, a u slučajevima kada je dato pravo glasanja većem broju ljudi, taj broj bi u osnovi bio ograničen na mali segment populacije. Većina populacije imala je ulogu promatrača procesa, a ne aktivnih učesnika.

U kadrovskim političkim strankama, tokom 19. stoljeća, reflektira se temeljni konflikt između dvije klase: aristokracije s jedne strane i buržoazije s druge strane. Prva, aristokracija, sastavljena od zemljoposjednika, zavisila je od ruralnih nekretnina koje uglavnom održavaju neobrazovani seljaci. S druge strane, buržoazija, sastavljena od industrijalaca, bankara, financijera i

trgovaca, ovisila je od niže klase službenika i industrijskih radnika u gradovima. I aristokracija i buržoazija izgradili su vlastitu ideologiju.

Razvoj buržoaske liberalne ideologije počinje u vrijeme engleske revolucije u 17. stoljeću kada je engleski filozof John Locke u svojim spisima iznio konture te ideologije. Kasnije, tokom 18. stoljeća razvijali su je francuski filozofi. U toj potrazi za formalno-pravnom jednakosti i prihvaćanje nejednakih uvjeta, liberalna ideologija reflektira interese buržoazije, koja je u osnovi željela dokinuti privilegije aristokracije i eliminirati ekonomsku ograničenost feudalizma.

Međutim, u mjeri u kojoj je iskazan ideal jednakosti i težnja za slobodom, buržoaski klasični liberalizam izrazio je težnju koja je zajednička za sve ljude. S druge strane, konzervativna ideologija nikada nije uspjela definirati teme koje će se pokazati atraktivnim, te stoga su smatrane da odgovaraju interesima aristokracije. Međutim, veliki utjecaj na ljude, duži vremenski period, održavali su konzervativni predstavnici, jer je svaki čin smatran izrazom Božje volje. U nekim evropskim zemljama, u kojima je religija (kao što je rimokatolička) hijerarhijski strukturirana i zasnovana na autoritetima klera, konzervativne stranke su često bili klerikalne stranke, kao što je u Francuskoj, Italiji i Belgiji.

Konzervativne i kadrovske liberalne stranke dominiraju u evropskoj politici u 19. stoljeću. Nastajući i razvijajući se u vremenu velikih društvenih i ekonomskih previranja, one ostvaruju vlast uglavnom kroz izborne i parlamentarne aktivnosti.

Lideri stranaka koje su na vlasti koristile su moć vojske ili policije, jer sama politička stranka nije generalno bila organizirana za nasilne aktivnosti (Kraus i Merkel, 1993, 204). Lokalne jedinice su bile zadužene da osiguraju moralnu i materijalnu podršku kandidatima u vrijeme izbora, ali i da održavaju kontinuiranu vezu između izabраниh zvaničnika i biračkog tijela.

Prve političke stranke u SAD-a početkom 19. stoljeća nisu bile posebno drugačije od evropskih stranaka, osim da su njihove konfrontacije su manje nasilne i manje ideološki obojene. Prvi oblik borbe u Americi između aristokracije i buržoazije, između konzervativnih i liberalnih, desila se je u obliku revolucionarnog rata, u kojem Velika Britanija oličena u moć kralja i plemstva, dok pobunjenici u buržoaziju i liberale.

Ipak, mnogi smatraju da su SAD od početka suštinski bile buržoaska civilizacija, zasnovana na dubokom osjećaju jednakosti i individualnih sloboda. Federalisti, anti-federalisti, republikanci - svi pripadaju liberalnoj porodici i svi dijele iste osnove ideologije, kao i isti sistem temeljnih vrijednosti, a razlikuju se samo u primjeni sredstava pomoću kojih ostvaruju svoja uvjerenja. U pogledu strukture, u ranim počecima američke političke stranke su se malo razlikovao od onih u evropskom podneblju. Kao i kod evropskih, američke stranke su sastavljene od lokalnih uglednika. Uloge

lokalnih stranačkih odbora u organizaciji stranke na državnom nivou bile su manje nego u Evropi. Ekstremna decentralizacija u Sjedinjenim Američkim Državama omogućila je političkim strankama da u gradu i regiji uspostave lokalnu 'kvazi-diktaturu' tako što su na izborima preuzele sve ključne pozicije: ne samo položaj gradonačelnika, već bi dolazili pod kontrolu stranačke uprave i policija, financije i sudovi, a takva uprava je doprinijela stvaranju kadrovskih političkih stranaka. Lokalni stranački odbori bili su često sastavljeni od avanturista ili gangstera, koji su htjeli osigurati kontrolu nad raspodjelom bogatstva.

S druge strane, u Britaniji Laburistička partija predstavljala je novu vrstu političke organizacije tako što je uspostavila izvjesnu vezu sa strankama zasnovanim na masama. Ta veza uspostavljena je uz pomoć sindikata i ljevičarskih intelektualaca. U osnovi, svaka lokalna organizacija slala je predstavnike u radno vijeće okruga, koji su zauzvrat predstavljani na nacionalnom kongresu.

Laburistička stranka (prije 1918) bila je sastavljena od brojnih lokalnih i regionalnih organizacija. U tom ranijem periodu nije bilo moguće direktno uključivanje u stranku, već članstvo je bilo omogućeno samo kroz povezana tijela, kao što je sindikat. Nakon 1918., laburisti su uveli politiku direktnog članstva u stranku po modelu stranaka kontinentalnih socijalističkih partija.

2.2. Masovne političke stranke

Kadrovske (profesionalne) stranke obično uključuju relativno mali broj stranačkih pristaša. S druge strane, masovne stranke okupljaju stotine hiljada sljedbenika, ponekad i milijune. Naravno, broj članova nije jedini kriterij za masovne političke stranke, već je važan faktor da tave stranke svoju utemeljenost vide u zahtjevima masa. One imaju intenciju da okupe ne samo one koji su utjecajni i poznati, ili oni koji predstavljaju posebne interesne skupine, već otvaraju mogućnost svakom građaninu koji je spreman da se pridruže stranci.

Krajem 19. stoljeća socijalističke stranke kontinentalne Europe su bile organizirane tako što su se u osnovi oslanjale na mase s ciljem da educiraju i organiziraju rastuću populaciju radnika, koji su zbog proširenja davanja glasa postali politički važniji. Drugi razlog je bio da se od njenog članstva, koje je bilo siromašno, ali brojno, sakupi novac koji je bio neophodan za propagandu i mobiliziranje članstva.

Članstvo je vodilo kampanju, a svaki član stranke bi platio članarinu. Ako članovi stranke postanu dovoljno brojni, takva stranka bi prerasla u snažnu političku organizaciju, upravljala bi velikim sredstvima i, kao važan segment, širila bi svoje ideje među građanima. Takav je bio slučaj sa

Socijaldemokratskom partijom Njemačke, koja je do 1913. brojala više od milijun članova.

Ovakvi tipovi političkih organizacija nužno moraju imati čvrste strukture, što podrazumijeva da posjeduje tačnu evidenciju svoga članstva, ljude koji se bave financijama stranke i prikupljanje članarina, sekretare koji imaju zadatak da pozovu održe sastanke lokalnog nivoa te hijerarhijski okvir koji je sposoban da koordinira sa hiljadama lokalnih sekcija. Tradicija kolektivnog djelovanja te grupna disciplina bile su razvijenije kod radnika, zbog njihovog sudjelovanja u štrajkovima i sindikalnim organizacijama, a što je pogodovalo razvoju i centralizaciji stranačke organizacije.

Složene stranačke organizacije nastoje ostvariti ogroman utjecaj na one koji imaju pozicije na različitim razinama u hijerarhijskoj strukturi, što upućuje na izvjesnu oligarhijsku tendenciju. Socijalističke stranke su pokušale kontrolirati ovu pojavnu tendenciju na način da su razvile demokratske procedure u izboru lidera. Na odgovorne funkcije na svakoj razini bili bi postavljeni oni koje izaberu članovi stranke. Svaka lokalna stranačka skupina delegirali bi svog predstavnika za regionalni, odnosno državni kongres na kojem stranački kandidati i lideri budu izabranu i bude utvrđena politika stranke.

Gore opisana vrsta masovne stranke konceptualno je kopirana od strane nesocijalističkih stranaka. Određene kadrovske stranaka u Evropi, kao i neke liberalne i konzervativne imale su izvjesne pokušaje da se transformiraju u sličan konceptualni okvir. U tom kontekstu imamo primjer Demokrišćanske stranke koja je u kreiranju svoje političke organizacije izravno preuzela model masovnih stranaka. Međutim, nesocijalističke stranke su generalno bile manje uspješne u uspostavi krute i disciplinirane organizacije.

Prve komunističke partije bile su sastavljene od podijeljenih grupa postojećih socijalističkih stranaka te su također prihvatile organizacioni model tih stranaka. Nakon 1924. godine, kao rezultat odluke Kominterne (Treća internacionala, odnosno federacije radničkih stranaka), sve komunističke partije su transformirane prema sovjetskom modelu, postaju masovne stranke zasnovane na velikom broju članova građana, iako je to članstvo bilo uvjetovano prihvatanjem marksističko-lenjinističke ideologije. Komunističke partije su razvile novu organizacijsku strukturu: dok su kod kadrovskih i socijalističkih stranaka lokalni odbori bili usmjereni prema organizacijskim pitanjima, komunističke grupe formiraju svoje političke ćelije na radnom mjestu. Političke ćelije na radnim mjestima su bile originalni element u komunističke partije. U njima se grupiraju svi članovi partije koji su vezani za istu firmu, radionicu, trgovinu ili profesionalnu ustanovu (škole, univerziteti i sl.). Na taj način članstvo partije je blisko i

čvrsto povezano, a solidarnost proizlazi iz zajedničkog zanimanja, što je u osnovi jače od onog na temelju prebivališta.

Sistem političkih ćelija pokazao se djelotvornim te su ga i neke druge stranke pokušale oponašati, ali ne sa takvim uspjehom. Takva politička organizacija usmjeravala je sve svoje 'ćelije' da se radije bave pitanjima korporativne i kadrovske naravi nego onima političke naravi (Schreder, 2003, 35). Pored navedenog, komunistička partija je imala još jednu značajnu karakteristiku: visok stepen centralizacije. Iako sve masovne stranke imaju tendenciju ka centralizaciji, komunističke stranke su se po tome isticale više od drugih.

U načelu, rasprave se navodno vode na svakoj političkoj razini prije nego što se donese odluka, iako krajnju odluku donosi centralno tijelo (što ima sličnosti sa centralnim demokratizmom). Polarizacije koje dovode do cijepanja unutar socijalističkih stranaka zabranjeno je u komunističkim partijama, koje su u pravilu uspjele održavati svoje jedinstvo. Ideologija koja se proklamira, također, je bila bitna karakteristika komunističke partije. Sve su stranke imale političku doktrinu ili u najmanju ruku platformu po kojoj su radile. Europski socijalističke stranke, koje su razvile političke doktrine prije 1914. ili između dva svjetska rata, kasnije su postale pragmatičnije ili sa izvjesnom dozom oportunitizma. S druge strane, u komunističkim strankama temeljno mjesto zauzela je ideologija, čiji je primarni cilj bio indoktrinacija svog članstva idejama marksizma.

Početkom 1920-tih i '30-tih vidimo pojavu fašističkih stranaka koje su pokušavale, poput komunističkih, organizirati maksimalan broj članova, ali njihovi predstavnici tvrde da im nije stalo da predstavljaju velike mase ljudi. Bazirali su se na autoritarno i elitističko učenje. Osnova njihovog promišljanja je da društvo trebaju voditi najtalentiraniji i najsposobniji ljudi – a to je elita. Partija svojom strukturom treba da osigura poslušnost elite.

Ovakva struktura ima sličnosti sa vojnima koja je na sličan način organizirana, a koja putem stroge discipline svojih brojnih članova osigurava poslušnost vođi i elitnom vodstvu. Stranačka struktura je napravljena prema u obliku piramide, odnosno po uzoru vojne organizacije koja se sastoji od malih jedinica koje međusobnim udruživanjem čine formiranu organiziranu grupu koja postaje sve veća i veća. Uniforme, činovi, naredbe, salutiranje (pozdravljanje), marševi i bespogovorna poslušnost su glavne odlike fašističkih stranaka. Ova sličnost se temelji na još jednoj dimenziji, a to je da fašistička doktrina uči da se vlast mora preuzeti od organiziranih manjina koje koriste silu. Zato je potrebno da stranka koristi policiju čiji bi cilj bio da osigura pobjedu u borbi sa suprotstavljenim masama.

Velike stranke koje su izgrađene po fašističkom modelu nastale su između dva svjetska rata u Italiji i Njemačkoj, gdje su zapravo i došle na vlast. Također, u tom razdoblju, i u većini drugih zemalja zapadne Evrope

pojave su se fašističke stranke, ali nisu postigle značajan uspjeh niti su imale značajnu političku snagu. Nakon pobjede Saveznika 1945. godine i nakon prezentiranih zločina koje su počinili nacisti zaustavljen je rast fašističkih partija i dolazi do njihovog ukidanja. Samo nekoliko decenija nakon rata, u nekoliko evropskih zemalja pojavljuju se neofašističke partije i pokreti koji imaju dosta sličnosti sa svojim precima, ali do sada (početkom 21. stoljeća) nijedna od njih nije osvojila vlast.

3. STRANKE I POLITIČKA VLAST

Stranke, bilo da su konzervativne ili revolucionarne, bilo da su grupa uglednih ličnosti ili masovna organizacija, bilo da djeluju u pluralističkoj demokraciji ili u monolitnoj diktaturi, one imaju jednu zajedničku funkciju: sve sudjeluju u izvjesnoj mjeri u provođenju političke vlasti, bilo da imaju mogućnost formiranja vlade ili su u svojstvu opozicije. Ta njihova uloga je često od presudnog značaja u određivanju nacionalne politike.

3.1. Borba za vlast

U teoriji je moguće praviti razliku između stranaka sa revolucionarnom dimenzijom, koje pokušavaju doći do vlasti putem sile (raznim oblicima nasilja), od onih koje su u legalnim izbornim okvirima. Međutim, tu razliku nije uvijek lako napraviti, jer one u ostvarivanju vlasti mogu koristiti isti postupak, istovremeno ili postupno, ovisno o okolnostima. Tokom 1920-tih, na primjer, stranke sa komunističkim predznakom su tražile vlast kroz izborni postupak, a istovremeno su razvijale podzemnu aktivnost revolucionarne prirode (Merkel, 2008, 494). U 19. stoljeću, u sličnoj situaciji bile su i liberalne stranke, ponekad bi upotrebljavale tehnike zavjere, kao u Italiji, Austriji, Njemačkoj, Poljskoj i Rusiji, a ponekad bi se ograničile na borbu putem glasačkih kutija, kao u Velikoj Britaniji.

Revolucionarne metode u mnogome se mogu razlikovati. Jedna od njih je kada male skupine ljudi zauzimaju centre moći, a to je obično u monarhijama ili diktaturama u kojima mase ljudi nemaju veliki utjecaj na vladu. No, terorističke i destruktivne aktivnosti mogu poslužiti za mobilizaciju građana i pokazati nemoć svake vlasti. Početkom 20. stoljeća, sindikat ljevice podržavao je opći revolucionarni štrajk, gdje bi se potpuno zaustavile sve ekonomske aktivnosti i tako paralizirali društvo u cijelosti te stavili vladu na milost i nemilost revolucionarima.

U zemljama u kojima je dominiralo agrarno društvo često su se koristile ruralne gerilske djelatnosti; urbana gerilska djelovanja manifestirala su se u evropskim revolucijama 19. stoljeća, međutim razvojem modernih policijskih tehnika kao i vojne kontrole bilo je znatno vršiti takve aktivnosti.

Revolucionarne stranke bile su malobrojnije u odnosu na one koje djeluju u okviru zakona: sadržaj izbornog natjecanja je, zapravo, sredstvo koje se obično koristilo u borbi za vlast. Tri su bitna elementa koji odgovaraju i samoj izvornoj prirodi političkih stranaka: organizacija propagande, izbor kandidata i financiranje kampanje.

Prvi je najizraženiji: stranka bi javno isticala plakate i letke kojima bi upoznala birače o kandidatu i poziciji na koju ga kandidira. Izborna obećanja i izjave pojedinaca su se rijetko uzimale suviše ozbiljno, a one su upućivale da je neki kandidat komunist, socijalist, fašist ili liberal. U konačnici, stranka pomaže kandidate financijskim sredstvima te osigurava volontere koji pomažu u distribuciji izbornog materijala i organizaciji izbornih skupova na kojima se izborni kandidati predstavljaju.

Odabir kandidiranih funkcija vrši se na tri načina. U kadrovskim strankama, kandidati se predlažu od strane stranačkog povjerenstva kojeg čine stranački aktivisti – zastupnički klub stranke, kao što je slučaj u Sjedinjenim Američkim Državama. Općenito, mjesni odbori imaju značajnu ulogu u tom pogledu. U pojedinim zemljama, poput Konzervativne stranke u Velikoj Britaniji ili Demokršćanske stranke u Nizozemskoj izbor je centraliziran na razini nacionalnog poslaničkog kluba. U masovnim strankama izbor se vrši na regionalnim i nacionalnim skupovima od strane njenih članova po, naizgled, demokratskoj proceduri; međutim u praksi, stranačka povjerenstva igraju bitnu ulogu jer na lokalnom nivou njeni članovi u pravilu ratificiraju njihov izbor. Treće, Sjedinjene Američke Države imaju „predizborni mehanizam“ u kojem su uspostavile sistem odabira kandidata pomoću glasova svih članova stranke i svih birača u određenoj izornoj jedinici.

Međutim, postupci kod odabira kandidata se značajno ne razlikuju u svojim konačnim ishodima, jer gotovo uvijek stranački lideri su ti koji igraju značajnu ulogu. To uvodi oligarhijsku tendenciju u stranačke politike, tendenciju da nisu prevladani skupovi masovnih stranaka ili američki „predizbori“, koji samo djelomično ograničavaju upravljačka povjerenstava (Carothers, 2009). Značajan aspekt u borbi za prevlast i moć među političkim strankama je financiranje kampanje. Kadrovske stranke u svojim povjerenstvima uvijek imaju određene osobe koje su zadužene da sakupljaju sredstva od korporacija, ali i od pojedinaca.

U masovnim strankama, sakupljanje financijskih sredstava, umjesto velikih suma od strane nekih korporacija ili lica, više koriste oblik prikupljanja financija na način da traže male iznose novca ali od velikog broja stranačkog članstva. Ovaj način je prepoznatljiva karakteristika za masovne stranke. Zakoni često ograničavaju visinu troškova koji mogu biti korišteni u kampanji, ali nerijetko ove zakonske odredbe se krše. S druge strane, neke države dodjeljuju javna sredstva političkim strankama, kao što je

primjer Francuske koja ograničeno sudjeluje u troškovima kampanje i ima jednak tretman prema svim kandidatima.

4. PARTICIPACIJA U VLASTI

Nakon što politička stranka ostvari izbornu pobjedu nameće se pitanje koliki je njen stvarni utjecaj u sistemu vlasti s obzirom da su politički izabranici poprilično samostalni u zakonodavnim raspravama i kod donošenja odluka te je utjecaj stranke u tim situacijama dosta maglovit. Naravno, stranka može da uspostavi snažan utjecaj, po stranačkoj liniji, na članove parlamenta ili skupština te da ih primoraju da glasaju po njenim uputama što je karakteristika u SAD-a, ali i nekih evropskih stranaka.

Na temelju uspostavljene discipline unutar stranačke organizacije možemo ih klasificirati na krute i fleksibilne stranke, odnosno na one koje su po partijsko-ideološkoj liniji gotovo uvijek jedinstvene kod donošenja odluka i one koje predstavljaju širi spektar interesa i gledišta pojedinaca u odnosu na samu stranku. U kojoj mjeri će stranke koje djeluju unutar određenog sistema biti krute ili fleksibilne u velikoj mjeri ovisi od ustavnog okvira u kojem je propisano djelovanje političkih stranaka. Jasna ilustracija za navedenu tvrdnju je svakako primjer SAD-a i Velike Britanije. Predsjednik SAD-a i njegova vlada ostaju na vlasti na mandatni period koji je Ustavom SAD-a propisan bez obzira da li imaju ili ne većinu u Kongresu, dok u Velikoj Britaniji situacija je sasvim drukčija. Tu vlada može opstati samo onoliko koliko uspješno ima većinu za donošenje odluka u Parlamentu (Samuels, D. i Eaton, K. 2002). Nekada se može desiti da samo jedan nepovoljan glas (kojim se gubi većina) dovede do raspuštanja parlamenta i općih izbora. Stoga, jedinstvo i stranačka disciplina su od presudnog značaja, a one se ogledaju u sastavu, organizaciji i pravilima (statutima) svake stranke. Posljedice stranačke nediscipline i nejedinstva se mogu ilustrirati u primjeru Treće i Četvrte francuske republike.

Razlika između fleksibilnih i krutih stranaka su istovjetne i kod onih koje sudjeluju u vlasti i kod onih koje su opozicija. Odsustvo discipline kod fleksibilnih stranačkih sistema koji su u opoziciji često za posljedicu imaju neuspjeh, jer samo krute stranke mogu biti dovoljno jake da bi se suprotstavili strankama na vlasti (Čakar, 2013). U isto vrijeme, stranačka disciplina daje mogućnost opoziciji da se predstavi javnosti kao alternativa većinskoj stranci. Štoviše, stranke otvaraju komunikacijski kanal između predstavnika opozicije u parlamentima i javnosti. S druge strane, vlada također je u svojoj komunikaciji usmjerena ka javnosti, ali za razliku od opozicije ona ima na raspolaganju mnoštvo načina komuniciranja.

Teško je zamisliti na koji je način vlast funkcionirala u periodu velike industrijalizacije društva bez političkih stranaka. Da bi građani mogli

napraviti racionalna odabir zastupnika ili predsjednika morali bi znati stvarnu političku orijentaciju svakog kandidata. Članstvo u stranci daje najjasniju indikaciju toga. Politički programi i obećanja pojedinačnih kandidata nisu toliko značajni niti daju dovoljno informacija, jer najveći broj kandidata u pokušaju da osigura što više glasova izbjegavaju teška pitanja i teme; kod većine njih je prisutna zajednička tendencija da se prikrije njihovo stvarno razmišljanje o tim pitanjima. Također, stranačka disciplina u zakonodavnim tijelima često ograničava mogućnost izabranim predstavnicima da promijene svoje mišljenje i svoje političko gledanje po određenom pitanju, ali dozvoljavaju mogućnost različitih nijansi u mišljenju tako da se sintezom tih nijansiranih stavova svaki dolazi do usvajanja mišljenja, politike ili stava.

Međutim stranke, poput svih organizacija, imaju tendenciju da manipuliraju svojim članstvom, da ih drže pod kontrolom unutarnjeg uskog kruga lidera. Tako na primjer, u kadrovskim strankama članstvo je najčešće izmanipulirano od strane moćnih stranačkih odbora kojim vlada uzak krug ljudi, dok kod masovnih političkih stranaka karakteristično je da su njihovi predstavnici izabrani od strane članova, a glavni nositelji vlasti (lideri) često budu ponovo reizabrani jer su oni ti koji kontroliraju partijski aparat koristeći ga u cilju ponovnog ostvarivanja vlasti.

LITERATURA

1. Agh, A.: Ten years of Political and Social Reforms in Central Europe, *Central European Political Science Review*, 3, 24-43. 2001.,
2. Almond, G. A., Sidney, V.: *The Civic Culture*, Princeton, 1963.,
3. Anderson, L. E., Dodd, L. C.: *Learning Democracy*, Chicago, 2005.,
4. Blick, A.: *People Who Live in the Dark*, London: Politico's, 2004.,
5. Held, D.: *Models of Democracy*, Cambridge i Oxford, 1987.,
6. Hinsli, F.H.: *Suverenost*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2001.,
7. Lasić, M.: *Evropska unija – nastanak, strategijske nedoumice i integracijski dometi*. Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2009.,
8. Merkel, W., (ur.): *Systemwechsel*, sv. 5: *Zivilgesellschaft und Transformation*, Opladen, 2000.,
9. Merkel, W.: *Soziale Gerechtigkeit und die Reform des Sozialstaats*, u: Graser, Marcus, Lammert, Christian (ur.), *Staat Nation, Demokratie, Traditionen und Perspektiven moderner Gesellschaften – Gotingen*, 77-93, 2001.,
10. Merkel, W.: *Transformacija političkih sistema*, Naklada Fakultet političkih znanosti Zagreb, Zagreb 2011.,
11. Terrence C. R. (ur.): *The Blair Legacy, Policy, Governance, and Foreign Affairs*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.,
12. Weber, M.: *Vlast i politika*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 1999.

**SMJERNICE O DOKUMENTIRANOJ INFORMACIJI PREMA
ZAHTJEVIMA NORME ISO 9001: 2015**

**GUIDELINES ON DOCUMENTED INFORMATION ACCORDING TO
THE REQUIREMENTS OF ISO 9001: 2015**

Kratki znanstveni rad

Prof. VŠ Ivan Damjanović*

Sažetak:

Ovaj rad daje definiciju i objašnjenja pojma dokumentirane informacije na način kako je isti definirana u normama za upravljanje kvalitetom (ISO 9001 i ISO 9000:2015). Ista definicija i obilježja će se pojaviti i u drugim disciplinama znanosti i tehnologije, jer su gore navedeni standardi krovni i njihova primjena nužan je preduvjet za svaku organizaciju koja će imati intenciju djelovanja na globalnom tržištu.

Ključne riječi: *dokumentirana informacija, ISO 9000, ISO 9001, zahtjevi za dokumentiranu informaciju.*

Abstract:

This review article provides the definition and explanation of the concept „documented information“ in a same way that is defined in the standards for quality management (ISO 9001 and ISO 9000: 2015). The same definition and characteristics will appear in other disciplines of science and technology, because previous mentioned roof standards and their application are a necessary precondition for any organization that would have the intention of acting on the global market.

Keywords: *documented information, ISO 9000, ISO 9001, requirements for documented information.*

* Visoka škola “CEPS – Centar za poslovne studije” u Kiseljaku
E-mail: damjanovicivan1@gmail.com

1. UVOD

Dva najvažnija cilja u reviziji serije standarda ISO 9000 iz 2008.godine bila su:

- a) razviti pojednostavljeni skup standarda koji će biti jednako primjenjivi kako za male tako i za srednje i velike organizacije, i
- b) količina i detalji potrebne dokumentacije trebaju biti relevantniji do željenih rezultata procesnih aktivnosti organizacije.

ISO 9001: 2015 omogućava organizaciji fleksibilnost u načinu na koje želi dokumentirati sustav upravljanja kvalitetom (QMS). To omogućava svakoj pojedinoj organizaciji da utvrdi količinu dokumentiranih informacija potrebnih kako bi se pokazalo efektivno planiranje, djelovanje i kontrola nad njenim procesima i implementacija kontinuiranog poboljšanja i efektivnosti sustava upravljanja kvalitetom. Naglašeno je da ISO 9001:2015 zahtijeva (i uvijek je navedeno) "sustav upravljanja dokumentirane kvalitete", a ne "sustav dokumenata".

2. ŠTO JE DOKUMENTIRANA INFORMACIJE? - DEFINICIJE I REFERENCE

Pojam dokumentirana informacije uveden kao dio opće strukture visoke razine pojmova za standard sustava upravljanja (MSS). Definicija dokumentirane informacije mogu se naći u ISO 9000 članak 3.8. Dokumentirana informacija može se koristiti za komunikaciju odnosno prijenos poruke, osiguravanje dokaza o tome što je od planiranog zapravo i učinjeno, ili za razmjenu znanja. Dolje su navedeni neki od glavnih ciljeva dokumentirane informacije organizacije neovisno o tome je li/ili nije implementiran formalni sustav upravljanja kvalitetom;

- a) komunikacija/prijenos informacija
 - ✓ Kao alat/sredstvo za prijenos informacija i komunikaciju. Vrsta i opseg dokumentirane informacije ovisit će o prirodi proizvoda i procesa organizacije, stupanj formalnosti sustava komunikacije i razine komunikacijske vještine unutar organizacije i organizacijske kulture.
- b) dokaz o sukladnosti
 - ✓ Pružanje dokaza da je ono što je planirano zapravo i učinjeno.
- c) dijeljenje znanja
 - ✓ radne upute, procedure, operativni postupci koji imaju za cilj edukaciju odnosno trening

- d) širenje i očuvanje iskustva organizacije. Tipičan primjer bio bi tehnička specifikacija, koji se može koristiti kao temelj za dizajn i razvoj novog proizvoda ili usluge.

Popis najčešće korištenih pojmova i definicija koji se odnose na dokumentirane informacije /podatke prikazana je u ISO 9001: 2015 Prilog A.

Potrebno je naglasiti da je, prema normi ISO 9001: 2015 (članak 7.5.3 Zahtjevi za dokumentirane informacije), dokumenti mogu biti u bilo kojem obliku ili tipu medija, a definicija "dokument" u ISO 9000: 2015 klauzulu 3.8.5 daje slijedeće primjere:

- ✓ papir
- ✓ magnetska
- ✓ elektronički ili optički računalni disk
- ✓ fotografija
- ✓ master(glavni) uzorak.

2.1. ISO 9001:2015 Zahtjevi za dokumentacijom

ISO 9001: 2015 članak 4.4 sustava upravljanja Kvaliteta i njegovi procesi zahtijeva od organizacije da "održava dokumentirane informacije u opsegu potrebnom za podršku procesa rada i zadržava dokumentiranu informacije u mjeri koja je potrebna da bi se dalo uvjeravanje da su se procesi provodili prema planu".

Članak 7.5.1 Općenito objašnjava da dokumentacija sustava upravljanja kvalitetom mora sadržavati:

- a) dokumentirati podatke koje zahtijeva ova međunarodna norma;
- b) dokumentirane informacije koje su određene od strane organizacija kao nešto što je potrebno za efektivnost sustava upravljanja kvalitetom.

U napomeni nakon ove klauzule pojašnjeno je kako se dokumentirani podaci opsega sustava upravljanja kvalitetom mogu razlikovati od jedne organizacije do druge s obzirom na:

- a) veličinu organizacije i njene vrste aktivnosti, procese, proizvode i usluge;
- b) složenost procesa i njihovih interakcija,
- c) ovlaštene osobe.

Sve dokumentirane informacije koja je sastavni dio sustava upravljanja kvalitetom mora biti kontrolirana u skladu s člankom 7.5 dokumentiranih informacija.

2.2. Smjernice o članku 7.5 ISO 9001: 2015

Sljedeći komentari su namijenjeni za pomoć korisnicima ISO 9001: 2015 u razumijevanju namjere općih zahtjeva za dokumentiranim informacijama Međunarodnog standarda. Dokumentirane informacije mogu se odnositi na:

- a) Dokumentiranu informaciju potrebno je održavati od strane organizacija u svrhu uspostavljanja sustava upravljanja kvalitetom (visoka razina poprečnih dokumenata). Ovo uključuju:
 - ✓ Opseg sustava upravljanja kvalitetom (članak 4.3)
 - ✓ Dokumentirane informacije potrebne za podršku procesa djelovanja/rada (članak 4.4)
 - ✓ Politiku kvalitete organizacije (članak 5.)
 - ✓ Ciljeve kvalitete (članak 6.2)
 - ✓ Ova dokumentirana informacija podložna je zahtjevima članka 7.5.
- b) Dokumentiranu informaciju održava se u organizaciji u svrhu komuniciranja potrebnim informacijama za rad nje same (niska razina, posebni dokumenti). Vidi 4.4.

Iako je ISO 9001: 2015 izrijekom ne zahtijeva bilo koji od njih, primjeri dokumenata koji mogu dodati vrijednost na sustava upravljanja kvalitetom mogu uključivati:

- ✓ Organizacijske križaljke grafikon/dijagram
- ✓ Procesni karte, dijagrami toka procesa i / ili opisi procesa
- ✓ Postupci
- ✓ Radne i / ili testne upute
- ✓ Specifikacije
- ✓ Dokumenti koji sadrže interne komunikacije
- ✓ raspored/redosljed izrade
- ✓ Odobrena lista dobavljača
- ✓ ispitivani i revizijski planovi
- ✓ Planovi kvalitete
- ✓ priručnici za kvalitetu
- ✓ Strateški planovi
- ✓ Obrasci

Gdje postoje, sve dokumentirane informacije, podliježe zahtjevima članka 7.5.

- c) Dokumentirana informacije treba biti zadržana u organizaciji u svrhu pružanja dokaza o postignutim rezultatima (zapisi). Oni uključuju:
- ✓ Dokumentirane informacije u potrebnom/neophodnom opsegu potrebnom za davanje povjerenja da su procesi koji su provedeni ili se provode kako je planirano (članak 4.4)
 - ✓ Dokaz o prikladnosti za svrhu praćenja i mjerenja resursi (članak 7.1.5.1)
 - ✓ Dokaz o korištenim osnovama za kalibraciju resursa za praćenje i mjerenje (kada ne postoje međunarodne ili nacionalne norme) (članak 7.1.5.2)
 - ✓ Dokaz o osposobljenosti osobe (a) koja radi posao pod kontrolom organizacije koja utječe na učinkovitost i djelotvornost sustava upravljanja kvalitetom (članak 7.2)
 - ✓ Rezultati revizije/pregleda i novi zahtjevi za proizvode i usluge (/članak 8.2.3)
 - ✓ Zapisi koji su potrebni za dokazivanje da su zadovoljeni zahtjevi za dizajn i razvoj (članak 8.3.2)
 - ✓ Zapisi o ulazima za dizajn i razvoj (članak 8.3.3)
 - ✓ Zapisi/Evidencija o aktivnostima dizajna i kontrole razvoja (članak 8.3.4)
 - ✓ Zapisi/Evidencija o izlazima dizajna i razvoja (klauzulu 8.3.5)
 - ✓ Dizajn i razvoj promjene, uključujući rezultate revizije/pregleda i odobrenja izmjena i neophodnih akcija/djelovanja (članak 8.3.6)
 - ✓ Zapisi/Evidencija evaluacije/procjene, odabira, praćenje performansi/djelovanja i preispitivanja vanjskih pružatelja/dobavljača i bilo kakvim i akcijama koje proizlaze iz tih aktivnosti (klauzulu 8.4.1)
 - ✓ Dokaz o jedinstvenoj identifikaciju izlaza kada je sljedivost uvjet (Članak 8.5.2)
 - ✓ Zapisi o imovini kupca ili vanjskog dobavljača koja je izgubljena, oštećena ili je na drugi način utvrđeno da je neprikladna za uporabu i priopćavanje vlasniku (članak 8.5.3)
 - ✓ Rezultati pregleda promjena za proizvodnju ili pružanja usluga, osobe koja odobrava promjenu, i poduzimanje potrebnih radnji/akcija (klauzulu 8.5.6)
 - ✓ Zapisi o ovlaštenoj isporuci proizvoda i usluga kupcu, uključujući kriterije prihvatljivosti i sljedivost od strane autorizirane osobe (e) (članak 8.6)
 - ✓ Zapisi/Evidencija o nesukladnostima, poduzetim mjerama, dobivenim koncesijama/ustupcima i identifikaciji autoriteta za odlučivanje o djelovanju u odnosu na nesukladnosti (članak 8.7)

- ✓ Rezultati procjene/ocjene performanse/rada i učinkovitosti sustava upravljanja kvalitetom (članak 9.1.1)
- ✓ Dokaz o implementaciji/provedbi auditiranja i rezultati audita (članak 9.2.2)
- ✓ Dokaz/evidencija o rezultatima upravljačkog /menadžerskog pregleda (članak 9.3.3)
- ✓ Dokaz/evidencija o naravi nesukladnosti i naknadnih poduzetih radnji (članak 10.2.2)
- ✓ Rezultati bilo koje korektivne akcije/mjere (članak 10.2.2).

Organizacije mogu slobodno razvijati i druge evidencije koje mogu biti potrebne radi pružanja dokaza o sukladnosti njihovih procesa, proizvoda i usluga sustavu upravljanja kvalitetom. Gdje oni postoje, svi ti dokumenti također podliježu zahtjevima klauzuli 7.5.

3. ZAKLJUČAK

Za organizacije koje žele pokazati sukladnost sa zahtjevima norme ISO 9001: 2015, za potrebe certifikacije / registracije, ugovaranja, ili iz drugih razloga, važno je imati na umu potrebu da se osigura dokaze o efektivnoj/učinkovitoj provedbi sustava upravljanja kvalitetom. Organizacije mogu biti u stanju dokazati sukladnost, bez potrebe za opsežnim dokumentiranim informacijama. Da se potvrdi sukladnost s ISO 9001: 2015, organizacija mora biti u mogućnosti pružiti objektivne dokaze o efektivnosti/učinkovitosti svog procesa sustava upravljanja kvalitetom. Članak 3.8.3 norme ISO 9000: 2015 definira "objektivne dokaze" kao "podaci koji podržavaju postojanje ili istinitost nečega" i primjećuje da "objektivni dokazi mogu se dobiti promatranjem, mjerenjem, testiranjem ili na drugi način." Objektivni dokaz ne mora nužno ovisiti o postojanju dokumentiranih informacija, osim ako izričito navedene u ISO 9001: 2015. U nekim slučajevima, (na primjer, u točki 8.1 (e) Operativno planiranja i kontrole, na organizacije je red kako odredila koje dokumentirane informacije su potrebne kako bi se osigurao ovaj objektivni dokaz. Gdje organizacija nema određenu dokumentiranu informacije za određenu aktivnost, a to nije potrebno po standardu, prihvatljivo je za ovu aktivnost kako bi se provela korištenjem relevantne klauzule ISO 9001: 2015. U tim situacijama, i unutarnji i vanjski auditi/ revizije mogu koristiti tekst norme ISO 9001: 2015 za potrebe ocjenjivanja sukladnosti

LITERATURA:

1. Norma BAS ISO 9001:2015
2. Norma ISO 9000:2015

**KOLIKO SMO SIGURNI? PRISLUŠKIVANJE MOBILNIH
TELEFONSKIH KOMUNIKACIJA**

**HOW SAFE ARE WE? MOBILE PHONE COMMUNICATION
TAPPING**

Stručni članak

*Pred. VŠ Pavao Sović**

Sažetak:

Do podataka o današnjoj tehnici, mogućnostima i opsegu prisluškivanja fiksnog ili mobilnog telefonskog prometa dolazi se na sličan način kao i do podataka o špijunskim satelitima i njihovim mogućnostima: informacije se pojavu većinom kod medijske eksponiranosti raznih špijunsko-prislušnih afera koje pokrenu političari ili vojni dužnosnici koji sumnjaju da su meta tajnog prisluškivanja.

Kod sudskih procesa i izjava koje daju akteri afera za javnost, pronade se pokoji redak o samoj tehnici, načinu i metodama kojim je prisluškivanje mobitela provedeno, a u ovom članku pokušali smo objediniti sve te "razbacane" informacije, ne ulazeći u tumačenje moralne strane vršenja prisluškivanja (kršenje ljudskih prava, slobode komuniciranja itd ...) već prvenstveno, što je elektroničarima zanimljivije, skupiti dostupne tehničke informacije o samim uređajima i metodama kojima se vrši prisluškivanje mobilne telefonije. Tako smo pobrojali i nekoliko tvorničkih uređaja za prisluškivanje mobitela koji se nude na prodaju, iako su za njih dani prilično šturi, a često i dvojbeni podaci.

Ključne riječi: *podaci, prisluškivanje, uređaji, sigurnost.*

Abstract:

Gathering data about today's technology, the possibilities and scope of tapping of fixed or mobile telephone traffic is possible in the similar way as the gathering data about spy satellites and their capabilities: mostly information appear trough media exposure of various espionage-tapping

* Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak

E-mail: pavo.sovic@ tel.net.ba

affair brought by politicians or military officials who suspect that they have been the target of a secret tapping.

In court proceedings and statements given to the public by affair actors you can find a few rows about the technique itself, the manner and method by which the tapping of mobile phones is carried out. In this article we have tried to bring these "scattered" information, without going into the interpretation of the moral side of tap performing (such as violation of human rights, freedom of communication, etc ...), but primarily, and rather interesting to electronic technicians, how to collect the available technical information about the devices themselves and the methods that are used for tapping mobile telephony. In that way we enumerated several factory equipments for tapping cell phones that are offered on the market, even though the given information about them are quite thin, and very often questionable.

Keywords: *data, tapping, device, safety.*

1. UVOD

Za svaki gore navedeni uređaj koji se nudi za prisluškivanje GSM-a (pa čak i ako je u pitanju samo malo bolji radio skaner sa analizatorom spektra) stoji da je namijenjen prodaji samo vladinim organizacijama i tajnim službama. Međutim, samim time što se uređaji reklamiraju preko interneta, ponekad i sa naznačenom (povećom) cijenom, daje naslutiti da će trgovci uslužiti svakog "ozbiljnog" kupca.

Naime, sve više država donosi zakonske uredbe, kojima svojim telekomunikacijskim tvrtkama propisuju obvezu pružanju usluga vladi za potrebe provođenja prisluškivanja telekomunikacijskog prometa, a to onda znači da vlade više nemaju potrebu za legalnom nabavom skupih uređaja za dešifriranje u realnom vremenu. Na kraju, treba spomenuti da se na internetu "prodaju" i totalno neozbiljni uređaji i programi za prisluškivanje GSM-a u privatnom aranžmanu, obično vrlo povoljne cijene i fantastičnih mogućnosti, za koje će svatko tko imalo poznaje GSM sustav lako zaključiti kako prezentirani uređaj ne može funkcionirati.

2. SIGURNOST GSM SUSTAVA

2.1. Kodiranje govora

Razvojni tim GSM-a proučavao je nekoliko tipova algoritama za kodiranje govora, gdje se tražila dobra kvaliteta govora i što manja složenost potrebnih elektroničkih sklopova (time se snižava cijena proizvodnje, kašnjenje obrade i manja potrošnja energije za napajanje sklopova). Izbor je pao na RPE-LPC koder. Informacija sadržana u prethodnom uzorku, koja se brzo ne mijenja koristi se da predvidi sljedeći uzorak. Razlika između prijašnjeg i trenutnog uzorka predstavlja signal.

Govor se dijeli na uzorke duljine 20 ms, od kojih se svaki kodira sa 260 bitova, dajući tako brzinu digitalnog signala od 13 kbps (full rate speech coding). Zbog prirodnih i umjetnih elektromagnetskih smetnji, kodiran govor ili podaci koji se prenose moraju biti zaštićeni od greški. Prilikom testiranja utvrđeno je da od bloka 260 bitova (20 ms govora) određeni blok bitova je važniji za razumijevanje nego ostali. Tako se blok od 260 bitova dijeli na tri klase osjetljivosti:

- Klasa Ia 50 bita - najosjetljivija na greške
- Klasa Ib 132 bita - umjerena osjetljivost na greške
- Klasa II 78 bita - najmanje osjetljiva na greške.

Klasa Ia ima tri paritetna bita CRC koda koji se dodaju za detektiranje pogreške. Ukoliko se pogreška detektira okvir se proglašava neispravnim, odbacuje se i zamjenjuje prijašnjim ispravno primljenim takozvanim prigušenim okvirom. Ta 53 bita zajedno sa 132 bita klase Ib i 4 bita završne sekvence (ukupno 189 bita) ulaze u koder. Svaki ulazni bit se kodira na dva izlazna bita bazirana na kombinaciji prijašnja 4 ulazna bita. Na izlazu koder je 378 bita, kojima se dodaje okvir od 78 bita preostalih iz klase II. Tako se svakih 20 ms govora kodira sa 456 bita, što daje brzinu digitalnog signala od 22,8 kbps.

Zbog daljnje zaštite od grešaka “burst” perioda, svaki uzorak se prepliće. Na izlazu koder 456 bitova se dijeli na 8 podblokova po 57 bita. Blokovi se uzastopno šalju “burst” periodima s vremenskim rasporom (time-slot bursts), od kojih svaki može prenijeti dva 57 bitna bloka, tako da svaki “burst” period šalje dva različita uzorka govora (vremenska okvira). Okviri se međusobno miješaju, uzima se nekoliko bita prvog okvira, zatim drugog itd., zatim opet nešto iz prvog, drugog itd. Dubina preplitanja razlikuje se za svaki tip kanala. Ideja i cilj preplitanja i miješanja je smanjivanje utjecaja smetnji kod prijenosa podataka. Greške (smetnje) se tako raspoređuju na veći broj okvira, blokova tako da npr. ako je 500 bitova neispravno,

raspoređivanjem na veći broj blokova greška će tada manje utjecati na prijenos. Mjera koju se mjeri greška u prijenosu je BER.

2.2. Prijenos signala

Sustav GSM-a koristi kombinirane FDMA i TDMA tehnike za prijenos signala koji se prenose koristeći GMSK modulaciju. FDMA (višestruki pristup s frekvencijskom raspodjelom) i TDMA (višestruki pristup s vremenskom raspodjelom) koriste podjelu frekvencije i podjelu vremena da omoguće višestruk pristup. Kod FDMA tehnike u određenom vremenskom periodu kanal je dodijeljen samo jednom korisniku, tako da je drugom korisniku dozvoljen pristup istom kanalu ukoliko je prethodni razgovor već obavio ili je otišao u područje pokrivanja druge ćelije. Nedostaci su ograničenja na ponovnoj upotrebi iste frekvencije u susjednim ćelijama, znači slab kapacitet. Kod TDMA tehnike dodijeljeno frekvencijsko područje podjeli se na kanale, koji se dijele na velik broj vremenskih raspora. Svakom korisniku se dodjeljuje jedan vremenski raspored, tako da se preko jednog kanala opslužuje 8 korisnika.

Frekvencijsko područje za vezu mobilna jedinica-bazna stanica je 890-915 MHz a za vezu bazna stanica-mobilna jedinica 935-960 MHz, što znači da je širina frekvencijskog pojasa GSM-a 2×25 MHz. Ovakve odvojene frekvencije za prijem/predaju signala omogućuju lakši istovremeni dvosmjerni prijenos. Frekvencijski pojas od 25 MHz dalje je podijeljen na 125 pari frekvencija, iz čega proizlazi da svaki dupleks kanal ima širinu 200kHz. Jedna ili više nosećih frekvencija dodijeljene su svakoj baznoj stanici. Neznatan gubitak informacije u okolnim kanalima je dozvoljen i taj gubitak je minimiziran zahvaljujući GMSK modulaciji.

Svaka od tih nosećih frekvencija je vremenski podijeljena koristeći višestruki pristup s vremenskom raspodjelom (TDMA) da razdvoji 200 kHz kanal na prometne kanale (TCH) koji će se koristiti za prijenos govora i podataka. Prometni kanali koriste višestruke vremenske okvire, a kod prijema i predaje su razdvojeni za 3 "burst" perioda, tako da mobilna jedinica nema potrebu za simultanom primopredajom, što pojednostavljuje elektroniku mobilne stanice. GSM može koristiti tehniku sporog preskakanja frekvencije gdje mobilna i bazna stanica predaju svaki TDMA okvir na različitoj nosećoj frekvenciji. Algoritam za skok frekvencije emitira se na BCC kanalu. Skakanje frekvencije upotrebljava se da interferenciju smanji na prihvatljivu razinu. U principu skakanje frekvencije ima prednosti u toj činjenici da smetnja može biti smanjena, ako je smetajući signal sadržan samo u uskom dijelu spektra signala preko kojeg željeni signal skače. 26 TDMA (vremenskih) okvira za prijenos govora/podataka (gdje se 24 okvira koristi za prijenos govora ili podataka, jedan predstavlja SACC kanal dok se

zadnji ne koristi) ili 51 vremenski okvir za kontrolne podatke čini jedan višestruki okvir ili multiokvir (1 multiframe = 26 ili 51 TDMA frames) u trajanju od 120 ms. Nadalje, 26 ili 51 multiokvira čini jedan superokvir u trajanju od 6,12 s, dok 2048 superokvira čini jedan hiperokvir trajanja 3 sata, 28 minuta, 53 sekundi i 760 ms.

Svaki od TDMA okvira traje 4,615 ms te je podijeljen na 8 vremenskih raspora - logičkih kanala u trajanju od 0,577 ms, od kojih je jedan za slanje, drugi za primanje dok ostalih šest vremenskih raspora služi za slanje kontrolnih signala. Logički kanal je definiran po frekvenciji i broju vremenskog raspora i svaki je na kraju opet podijeljen na 8 vremenskih raspora u kojima emitira digitaliziran govor u kratkim serijama “burst” perioda.

Brzina prijenosa digitalnog signala je 271 kb/s (trajanje 1 bita je 3,79 us). Radi vremenskog usklađivanja, “burst” period kod slanja podataka je kraći od vremenskog raspora i traje 148 umjesto omogućenih 156,25 bit perioda. Tih posljednjih 8 vremenskih raspora zajedno čini 248 poludupleksnih kanala, što odgovara boju od 1984 logičkih poludupleksnih kanala.

Po jednoj ćeliji dolazi tada $1984/7=283$ logičkih poludupleksnih kanala, stoga jer ćelija može koristiti $1/7$ totalnog broja frekvencija. Takva raspodjela frekvencija je dovoljna da pokrije vrlo veliko područje.

Za prijenos informacija vezanih uz kontrolu i upravljanje radom mreže koriste se kontrolni kanali. Kontrolne kanale dijelimo na:

- Broadcast Control Channel (BCCH), predaje potrebne informacije mobilnoj jedinici o baznoj stanici, dodjeljuje frekvencije i sljedove za frekvencijske skokove.
- Frequency Correction Channel (FCCH) i Synchronisation Channel (SCH), koriste se za sinhronizaciju mobilne jedinice sa strukturom vremenskog raspora ćelije definirajući granice “burst” perioda. Svaka ćelija u mreži emitira jedan FCCH i jedan SCH kanal.
- Random Access Channel (RACH), koristi ga mobilna jedinica kad daje zahtjev za pristup mreži.
- Paging Channel (PCH), koristi se da upozori mobilnu stanicu na nadolazeći poziv.
- Access Grant Channel (AGCH), služi za dodjeljivanje SDCCCH kanala mobilnoj jedinici.

3. TEHNOLOGIJE KOJE SU NAM OKUPIRALE ŽIVOT

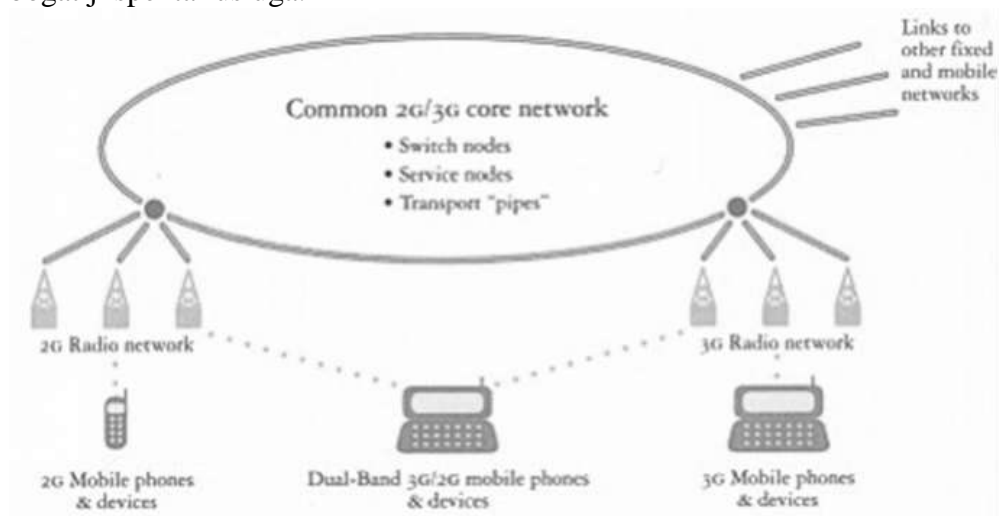
3.1. Što je GPRS?

GPRS je, kako se često naziva, "druga i pol" generacija mobilne telefonije. Svjedoci smo da nam je i taj pojam komunikacije na tako davno bio potpuna nepoznanica. GSM kao takav opravdao je očekivanja u pogledu prijenosa glasa, no posljednjih godina primijećen je, naravno, sve veći trend prijenosa podataka preko mobilnih telefona: od slanja i primanja faksova, preko spajanja na Internet kako bi se pročitala elektronička pošta, pa do korištenja WAP-a. Naravno tu su i mnoge aplikacije i društvene mreže kojima se pristupa isključivo putem GPRS-a. Osim toga, ručna računala (PDA) doživjela su snažnu ekspanziju, te sve veći broj korisnika želi pristupati raznim informacijskim uslugama koristeći upravo tu kombinaciju, PDA računalo i mobitel. GSM je tu, na žalost, ozbiljno ograničen: kapacitet prijenosa podataka od 9600 bps ni u kojem slučaju nije dovoljan. I tu u priču ulazi GPRS - General Packet Radio Service, nadgradnja GPRS sustava koja omogućava brži prijenos podataka, no realiziran na ponešto drugačiji način. Naime, vaš je mobilni telefon praktički uvijek online, odnosno veza s Internetom ostvaruje se za sekundu-dvije, slično kao kod ISDN-a.

3.2. UMTS-3rd Generation

Već odavno nam je mobitel postao nerazdvojni prijatelj, a budućnost i nove tehnologije će znatno određivati stil života (Pametni telefoni) će utjecati na naš život na različite načine, postajući sastavnim dijelom naše svakodnevnice - od plaćanja računa ili rezerviranja kino karata, upravljanje složenim sustavima do mobilne multimedije i komunikacije između računala (machine-to-machine communications). 3G je već katalizator za cijeli niz novih poslovnih mogućnosti i usluga, omogućujući nam pristup s bilo kojeg mjesta i u bilo koje vrijeme. Oslobodio nas je ograničenja nametnutih kabelima, fiksnim utičnicama, sporim vezama, neprimjerenim načinom obračuna... 3G omogućuje bežični (radio) pristup velikim brzinama i usluge temeljene na Internet protokolu (IP) integrirajući ih u jedinstveno, telekomunikacijsko okružje. Korak prema IP je presudan. IP se temelji na paketnom prijenosu, što jednostavno znači da korisnici mogu imati stalnu vezu ("on line"), a plaćati samo stvarnu količinu primljenih ili odaslatih informacija. IP protokol pruža niz pogodnosti te čini pristup mnogo bržim: učitavanje datoteka se obavlja u svega nekoliko sekundi, a na korporacijsku mrežu se možete priključiti samo jednim pritiskom miša. 3G uvodi širokopojasne radio komunikacije s brzinama pristupa do 2Mbit/s, dok današnji sustavi 2. generacije (GSM) omogućuju brzine do 9,6 kbit/s. U

usporedbi s današnjim mobilnim mrežama, 3G će znatno povećati kapacitet mreže te omogućiti podržavanje više korisnika, a uz to ponuditi daleko bogatiji spektar usluga.



Slika 1. Wideband Code Division Multiple Access

WCDMA (Wideband Code Division Multiple Access) - širokopoljasni višestruki dostup s kodnom razdiobom predstavlja radio tehniku koja omogućuje puno veće brzine prijenosa podataka u radijskom sučelju, do 2Mbit/s, nego što je to slučaj danas, 9,6 kbit/s. Ova tehnika također omogućuje puno bolju iskoristivost radijskog spektra što povećava kapacitet. Kao rezultat toga u 3G, a uz pomoć WCDMA bit će moguće paralelno korištenje nekoliko govornih, video i podatkovnih usluga u isto vrijeme.

WCDMA u potpunom je suglasju s IMT-2000 i standardizirano je zračno sučelje u 2GHz spektralnom području, poznatije kao UMTS (Universal Mobile Telecommunication System) – Jedinstveni Mobilni Telekomunikacijski Sustav.

Tvrtka Ericsson je predvodnik u razvoju WCDMA, Ericsson je prva kompanija koja je WCDMA tehnologiju prenijela iz laboratorija i testirala u stvarnoj okolini primjenjujući stvarne multimedijske aplikacije. U Ericssonu WCDMA ima i dodatno značenje We Can Deliver More Advantages, što u prijevodu znači: Mi vam možemo pružiti više prednosti.

3.3. Što napraviti?

U budućnosti se može očekivati kontinuiran razvoj kako žičnih tako i bežičnih komunikacijskih sustava kako bi se uskladile potrebe korisnika za širokopoljasnim servisima i ekonomski interesi provajdera servisa.

Trenutno stanje na tržištu ukazuje da ne postoji dovoljno veliki broj korisnika zainteresiranih za uporabu širokopojasnih servisa da bi se investicije u izgradnju novih tipova žičnih pristupnih mreža u potpunosti isplatile. Zbog toga se provajderi postojećih servisa prilikom uvođenja novih širokopojasnih servisa odlučuju za tehničke modifikacije već postojećih pristupnih mreža i uporabu novih, naprednijih, modulacionih postupaka sa ciljem da se krajnjim korisnicima ponude protoci do 100Mb/s.

U ovim modifikacijama predvode provajderi CaTV. Nasuprot ovim pristupnim mrežama, optičke pristupne mreže u skorijoj budućnosti neće biti dostupne u većem broju domova korisnika jer se u ovom trenutku protoci neophodni za prijenos sadržaja u okviru postojećih servisa mogu ostvariti preko alternativnih i znatno jeftinijih pristupnih mreža. Kompromis između cijene, brzine realizacije i dostupnog opsega čine bežične pristupne mreže optimalnim izborom. Korisnici u ruralnim sredinama, nezainteresirani za širokopojasne servise, mogu se odlučiti za realizaciju FWA pristupnih mreža upotrebom tehnologija naslijeđenih iz mobilnih sustava druge generacije, čime bi se ostvarila značajna materijalna ušteda. Provajderi javnog mobilnog telefonskog servisa treće generacije mogu u okviru svojih mreža ponuditi i mobilnim i fiksnim korisnicima velike protoke, i tako povećati profit i smanjiti rizik.

Istovremeno, fiksni korisnici bi mogli koristiti ovaj servis kao dopunski već postojećem klasičnom telefonskom servisu dok bi se mobilni korisnici mogli u potpunosti osloniti na provajdera mobilne telefonije. Razvoj sustava četvrte generacije upućuje na to, da se sustavi ove generacije mogu smatrati univerzalnim rješenjem širokopojasnog pristupa za fiksne i mobilne korisnike, koji bi preko jednog univerzalnog terminala koristili servise kućne i mobilne telefonije, prijenos podataka, pristup Internetu i druge servise sa protocima od 100Mb/s na downlinku i 20Mb/s na uplinku. Konačno, FWA pristupne mreže već duži niz godina predstavljaju jednostavno i jeftino rešenje razvoja telekomunikacijske infrastrukture.

LITERATURA:

1. <http://searchmobilecomputing.techtarget.com/definition/W-CDMA>
2. <http://www.cert.hr/sites/default/files/CCERT-PUBDOC-2005-07-128.pdf>
3. <http://www.cert.hr/sites/default/files/NCERT-PUBDOC-2010-06-303.pdf>
4. http://www.cs.yale.edu/homes/yry/readings/wireless/wireless_readings/wcdma_milstein.pdf
5. <https://repositorij.fpz.unizg.hr/islandora/object/fpz%3A261/datastream/PDF/view>

**EUROPSKA SIGURNOST: VIZIJA, INSTITUCIONALNA
HISTORIJA I OPERATIVNOST**

**EUROPEAN SECURITY: A VISION, INSTITUTIONAL HISTORY
AND OPERABILITY**

Pregledni naučni rad

Armin Kržalić*
Anel Hadžić*

Sažetak:

Europska sigurnosna strategija je izgrađena tako da se uklapa u postojeće strukture, a ukoliko je Schengen primarna jedinica mjere koja se proteže izvan: onda se ljudski pristup sigurnosti ne odnosi stricto sensus samo na unutrašnju sigurnost, nego prihvata europsku politiku susjedstva. Tu vidimo kako EU tumači svoju stratešku kulturu, prioritizirajući prijeteće kao što su terorizam i migracije. FRONTEX, EUROPOL, tehnološki orjentisana sredstva su onda direktna manifestacija novog okvira, koji usmjerava sigurnosni plan prema "mekom" modelu baziranom na saradnji. Ova studija ima za cilj dati kratki pregled te vizije, počev od izrade i njegove institucionalne historije, pa do konkretnih operativnih sredstava, unutar ili izvan okvira schengenskog prostora.

Ključne riječi: *Europska sigurnosna strategija, unutašnja sigurnost, vanjska sigurnost, terorizam, proces radikalizacije, europske policijske djelatnosti.*

Abstract:

The european security strategy is a built-in that imbricates itself in the existing structures, if schengen was the primary measure unit if extends beyond: the human security-based approach isn't then only related to internal security stricto sensus but embraces the European neighborhood

* Armin Kržalić, PhD, professor, Criminology and Security, Faculty of Law in Bihac and College "Logos Centar" Mostar, Bosnia and Herzegovina. Project Director Centre for Security Studies BH: research fields: governments, international relations, security policy, security theory, criminalistics, private security, EU integration, local government, victims reparation. E-mail: armin.krzalic@gmail.com; armin@css.ba

* Hadzic Anel, Intern at the Center for Security Studies, Université Jean Moulin Lyon, France, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, May 2016. E-mail: hadzicanel@msn.com

policy as well. There we see how the EU interprets its strategic culture, prioritizing emergent threats such as terrorism or migration. FRONTEX, EUROPOL, the technology-related means are then direct manifestations of a new framework, orienting the security agenda towards a cooperation-based “soft” model. The present study aims to give a brief preview of that vision, from the elaboration and its institutional history, to its concrete operational means, within or outside the schengen space framework.

Keywords: *EU security strategy, Internal security, External security, Terrorism, Radicalization process, European policing.*

We can't apprehend a security policy at the EU level with a state-centered method. The issues are singular, different actors with different interests intervene in the policy making process, building a singular object. With the events of Paris and Brussels, does the EU's doctrine meet its challenges?

Given the Union's nature and history we can analyze EU's action under the scope of the human security concept. It can be considered as a paradigm that distinguishes itself from «traditionnal» national security doctrines, result of a long maturation that began with the appearance of new republics in eastern Europe after the collapse of the USSR. With a shift from pure military, conflict-based situations and issues, from states, the doctrine puts individuals at its center, prioritizing their safety, the respect of human rights, more largely the humans needs. The framework is both conceptual and cognitive, influencing not only how the EU conceives its foreign action but also how it apprehends its security on its own soil.

Methodology

The study aims more to build a picture of the EU's concrete security apparatus than to rationally a policy and how it's made. In other words how are the threats are perceived and how they're answered. The descriptive method used here will provide a succinct report of the EU's actual security framework by briefly describing the devices put in place, their capabilities, and how the various levels of policy and governance interact with each other. Through this method the aim is to build a base to interpret the concept of security in Europe, more particularly the present work strive to highlight the key points of the european strategy and how that definition relates to more conventional concepts and practices, such as state-centered elements, by comparing the relevant points under the scope of contemporary security challenges.

1. FINDING AND DISCUSSIONS

The range and the scope of internal security discussion on european level are continuously expanding, taking over various fields and domains: migration, crime, cooperation, policing. Looking at the “security continuum ideology”, following to which all the security threats are related to each other, inducing a security deficit belief that would trigger a response on the bureaucratic level, motivated by a corporatist scope. More broadly the Nation-state would be losing its importance in the profit of informal intergovernemental groups and actors.

Are we assisting to the developpment of a supranational, “stateless” police force? More generally how does the european internal security strategy relates to the various levels of governance?

The idea of a «local» strategy direction developped itself following the building of a common foreign and defense policy. Given the nature of the threats faced by the european continent the key terms are preemptive action and anticipation.

The launch of the Internal security strategy (ISS), was already foreseen into the then-EU constitution, lately replaced by the Lisbon treaty. It came in effect with the Stockholm Programm no earlier than 2010. Back then the strategy was «embryonic » but was already conceived as a «wide and comprehensive» process that involves multiples sectors and actors:« law-enforcement and border-management authorities, with the support of judicial cooperation, civil protection agencies and also of the political, economic, financial, educationnam, social and private sectors, including civil society and non-governmental organisations» (European council, 2010).

Security cooperation is conceived from the beginning as both horizontal (linking all the national and European main agencies to a common purpose), and vertical (gathering all active elements at national, regional, local level in a common framework). The ISS obeys to 3 principles:

- principle of availability: information and intelligence held by one has to be available for everyone
- principle of operability: the necessity to establish automatic access to EU and national database
- principle of convergence: the actors involved must mutualize training, softwares and tools to save money and capacities.

1.1. What definition of threat?

The concept of threat is central in the definition of the ISS. The EU remains «conventionnal» in how it conceives the concept of security. Due to its nature its logic there's an intrinsic link between «internal» and «external» threats, leading to an «ennemy within» object. We're understanding the concept of threat as the presence of identified coercitive forces which could be the source of impeding danger. The identification of threats is then determined by the culture of each new generation of european elites. By looking on the post-Maastricht period we can see that security was envisioned under the broad spectrum of criminal activity. The following years of the 9/11 have been marked by an emphasis on terrorism and counter-terrorism. Since 2010 and the Stockholm programme the scope is continuously widened, the focus is put on a broader definition of security in the regard of multiple threats and risks. Preemptive and anticipatory actions mentioned in the programme of Stockholm in 2010 are then mere objectifications of the process:

- The first implies existence of mechanisms meant to adress risks and threats that are statiscally knowable, perceivable by a cycle of regularity: Health, criminal activity monitoring and repression fall in that category.
- The anticipation however is a new theme that appeared for the first time in 2010. It's supposed to adress threats and risks that irregular, unpredictable. The spectrum of activities called terrorism due to its changing nature is particularly targetted. Strategically it implies to create counter measures by establishing built-in scenarios before the threat reveals itself. “Precautionary counter-terrorism”, anti-radicalization activities, frontline monitoring are part of the process.

Security in Europe wasn't envisioned as a proper project, an entire field of work. Initially it was part of the «Home Affairs» (internal security, immigration, policing, criminal law), a competency of the Commission and of the Council. The ISS, then called a «comprehensive strategy», was just scattered initiatives without a real political or institutionnal strategy.

In 2010 the EU implemented a «multi annual policy cycle» model for the period of 2010-2014, it set a structure for organizing security under the general objective of «tackling the organized crime in Europe»:

The policy cycle embodied a work direction where the EU institutions are central in the policy making process, overcoming day-to-day initiatives (political agenda of the competent actors) or pure assumptions (national police leaders belief). It aims to a more rationnal, coherent method of policy making by establishing stages, from assessment to evaluation. In 2014, the COSI finds its place as an intermediary body coordinating the activities of

others european agencies.

Looking onto the scope of application we can see that the EU never provided an official definition of organized crime. The EUROPOL's definition, very broad, embraces any type of criminal offence, from Cosa Nostra-like association, to «lone wolf» type terrorism. However the European Council does have the right to establish certain criterias, activities such as money laundering, computer crime, sexual exploitation, which were gradually included, adaptating the EU's policy to new issues and conditions, adressing both nature and means of the criminal spectrum.

Note that the EU does not have any coercitive powers, at least not on the european soil. European agencies do not provide security themselves, they participate in strenghtening, enhancing the capabilities already in place by acting as a coordinator, a set of institutions and agencies dedicated to facilitate information sharing and interoperability, a direction clearly visible in the capacities and orientations in place.

2. SECURITY OVERVIEW

In 2010 the programm of Stockholm established the priorities of the EU in the domain of justice, freedom and security. On security matters the strategy strives to achieve a common culture on European inner security. In the same year the European Commission came to the conclusion that the EU institutions should go «towards an european security model» and defined 5 strategic points for the 2010 to 2014 period:

- Disorganization of international criminal networks, especially regarding transborder and transnational activities.
- Terrorism prevention and struggle against radicalization, recruitment and financing. An emphasis is put on foreign fighters, «returnees» and solo actors which are targeted jointly with interpol and third countries.
- Raise of the cyber security level for the european citizen and private companies.
- Enhancement of the borders security operationnal measures.
- Enhancement of european resilience capabilities in case of crisis and disasters.

The Standing Committee on operational cooperation on internal security (COSI), created in february 2010 by a european council decision, is a direct manifestation of the EU changing work structures. The committe is composed of national representants and aims to facilitate, promote, coordinate operationnal cooperation between the member states in the domain of internal security. In reality the COSI has a strategic role. As the Internal Security Strategy for the European Union was elaborated, the COSI

was rapidly foreseen to play a key role in the process.

Between 2010 and 2014 new orientations emerged concerning a more comprehensive and coherent approach, both horizontal (regarding repression, borders security, judiciary, customs regulation, civilian protection, administrative authorities, cooperation with educationnal, non governmental organisations and private sector) and vertical (international cooperation with or within the EU, regional policies, member states cooperation, at the national, regional or local level).

The COSI insists on:

- National security is member states' responsibility.
- Necessity on the european level to focus on added value elements to the efforts of the member states.
- Necessity of elaborating flexible and operationnal approaches.

In addition, the European Commission, Council of Europe and European Parliament came with a planning for the Security orientations for 2015-2020 comprised in 5 points (European Commission, 2014):

- Fighting terrorism on all the sides: radicalization, recruitment, financing, both in Europe and aboard
- Prevention and struggle against the organized crime, both among the schengen and in the european neighborhood
- Prevention and struggle against the cybercrime, as well as the improvement of cybersecurity means.
- Improving the protection and security of strategic infrastructures (power plant, nuclear and chemical facilities to counter NBC risks), with a focus on resilience, operationnal preparation, and political coordination to adress the eventuality of a large scale disasters
- Modernization and enhancement of the integrated borders managment system (cooperation between police forces and other competents organizations) to cover all the aspects of the exterior borders security.

3. INTERNAL SECURITY

During the 2010-2014 the COSI highlighted various reform sectors and participated to the definition of a new operational framework. It especially recommended to fully exploit the Schengen framework to reinforce the exterior border control. The entire approach is based on technology and information, intended to build capabilities and procedures towards prevention at a strategic level, mobilizing all relevant organisations.

Europol is a community European agency that has for mission to facilitate intelligence information exchange between the various national police services but also to coordinate and centralize investigation against European or international criminal activities. The struggle against criminality is not an element among others in a wider security strategy, but the base layer on which the most of the European security capabilities were built.

In 2014 the EU made the first steps to make EUROPOL a central center on information and analysis on high-end crime :

- The first step being merging EUROPOL and CEPOL (European Police College) together.
- The second was the expansion of its power, particularly on accessibility of national database.

Although being a full agency since 2010 Europol remains without any coercive power, depending on the enforcement capabilities of the member states.

The Prüm convention, («Schengen plus» agreement) dedicated to strengthening cross-border cooperation, particularly in the struggle against terrorism, transnational crime and illegal migration, is the primary mechanism governing European cooperation. It established procedures, enhance and accelerate «hard information» exchange, particularly between member states on subject such as DNA and fingerprints data (with a hit/no hit mechanism). However not all the member states have implemented the device.

Following the 2015 terrorist incidents, the first January 2016 was created a Counter terrorism and financial intelligence center within the Europol agency (ECTC): an enhanced informational hub aiming to become a central structure. Until then Europol has benefited of a certain trust from the member state. Such an initiative is destined to strengthen the relationship on the terrorist issues. The ECTC will in fact serve as a center of expertise, providing intelligence sharing and analysis and contributing to coordinated reaction in case of an eventual terrorist event. The center also has competencies in terrorism financing, information technologies and telecommunication, illegal arms trafficking, and more widely any field that

could be related to terrorist action.

Since the first January 2016, Europol's financial intelligence and counter terrorism units have managed to integrate themselves in a decentralised network comprising member states' Financial Intelligence Units (FIUs). The platform was created in 2002 and initially supported EU Member States' authorities in their fight against money laundering and terrorist financing by allowing information and intelligence exchange between national financial units. Under the supervision of Europol the FIU platform aims to create more synergy between financial and criminal intelligence, simultaneously fighting criminal activities and terrorism. These two being closely related, the second possibly financing the first.

These various activities will be sustained by the two informations networks already in place:

- The Europol information system (EIS) a reference platform dedicated to informations exchange between police authorities
- The Secure information networking application (SIENA), focusing on interoperability and intelligence .

The whole added value of agencies such as Europol is based on the principle of solidarity : Informations sharing being done in both directions, based on good will and self-enhancing cooperation. However Europol stays tributary of its national partners: 50% of the total amount of informations is coming from no more than 5 states.

The EU agencies do not entirely rely on member states, the EU information system has some tools of its own, forming a system in its first sense by mobilizing information technologies.

The «smart borders system», an automated system registering the persons' circulation on the european territory, is one of these main tools. It has been in debate since 2008. In 2013, the Commission adopted a «smart borders package» comprising:

- the Entry/Exit System (EES) which will record the time and place of entry and exit of third country nationals travelling to the EU. Compelled with the VISA database it would proceed to an electronic calculating the length of the authorised short stay, issuing an alert to national authorities if there is no exit record by the right time.
- A VISA system: initially supposed to help implement the common visa policy, the VIS system is actually a network connecting all border crossing points, allowing guards to performing more efficient check and control by crossing informations. It's expected to become the largest biometric database in the world to which law enforcement authorities and EUROPOL have access, and soon to be expanded in the reste of the world.

This system is part of a wider set of devices, among which:

- The Schengen information system (SIS II, second generation deployed in 2013): an infrastructure supporting border control and related security tasks of police forces. Participating states provide informations, alerts, on persons, properties, which are accessible to any network member. Since 2013 it also features biometric info and is managed by EU-LISA. A total of 66 400 alerts for discreet and specific checks was counted on end of 2015 (European Commission, 2015).

Any person from a third country is subject to a SIS check upon his entry in the Schengen borders. Controls on EU nationals is not mandatory but can be carried if the Commission judges that there's a risk. It then proposed the establishment of «common risk indicators», giving criterias on who is a possible threat.

The SIS was the first device in place, initially destined to compensate the free circulation, draw the limits of the schengen space, it gradually became a database oriented towards surveillance and investigation.

- The PNR system (passenger name record) adopted by act the 15th july 2015 but in discussion at the European Justice Court, is a mechanism permetting passport tracability, allowing to record travelling data of all air companies passenger, entering or leaving Europe, in the perspective of establishing a world data bank accessible to european and partners agencies, such as foreign intelligence. The EU has concluded a PNR agreement with the United States, Canada and Australia and might be extended to other third countries.

The electronic «smart device» is not the only measure the EU has undertaken to control its borders, there's also the Hotspots, these «sorting centers» located outside borders and managed by FRONTEX are collecting data such as biometric (digital prints) from all persons trying to enter in EU out of conventionnal means (passport and ID cards). Whereas The EU-LISA is agency charged to managed the SIS and VIS, the operationnal work (informations exchange and discussions) is done within EUROPOL. Initially the european parlement wanted a one and unique european security database, but because of the successive waves of evolution the EU proceeded to a fragmentation of these ressources. Now the Commission tries to merge them by emphasizing interoperability via EUROPOL.

These devices and structures respond indeed to the principle of availability: Every national law enforcement authority, relevant EU agency or national organisation must benefit from an easy access to the needed data.

A directive that has been extended to EUROPOL. The agency being competent to sign cooperative agreements with third countries or foreign agencies, it led de facto to an extended access to the various EU databases. Especially as Europol has a broader access to the SIS and VIS system. Which completes the data transfer already engaged with sharing of the PNR system (Preuss-Laussinotte Sylvia, 2006:64). Regarding that «all-tech surveillance» approach, the growing interconnexion between all the databases and the merging services might be a risk in itself.

These initiatives aim to manage the flow of persons over the schengen space in a centralized manner, by a risk-based logic. We're assisting to a shift from national based control to an European monitoring system. In other words, we're going from a country centric, towards a person centric approach. Informations gathered, crossed between european and interpol database should provide elements for a risk analysis targetting not only suspicious individual from third states, but every person passing through EU territory, including european citizens themselves. Still, in the regard of the 2015 Paris events we can doubt of the relevance of such devices, meant to mostly monitor potential threats from outer EU, especially migrants. Potential terrorist agents aren't only travelling in foreign countries, they're possibly european nationals, proceeding to «evasive techniques» (when they're EU citizens), within the EU schengen space to avoid surveillance, or to eventually carry out attacks or prepare them.

In 2010 The COSI enjoined the EU institutions to create an european intelligence center. Today we can hardly talk about an EU efficient intelligence structure, but it is clear that the european security model leans towards a trans-governmental collaborative system. Where governemental sub-units are involved in direct and autonomous interaction, separate from states upper authorities (Nye Joseph, Kehoane Daniel 1972).

The IntCen (EU Intelligence and Situation Center), former SitCen (Situation Center) is the direct translation of that direction. Since 2002 it provides assessment, expertise to the EEAS and others concerned institutions.

The agency, exclusively civilian, is not an intelligence service as we can find among states : it proceeds to no investigation, has no operationnal power, no spying capabilities. It mainly holds an analysis function, an expertise and linguistic role. Its work is mainly based on «open source» documents, but does not exclude classified informations given by state agencies. Though national services do not provide operationnal intel, the IntCen mostly do risk and threat assessment, which are open ressources destined to many various actors, public (governements) or private (press, social networks). Its analysis then may have a significant impact on policy making process.

There's no plan for an european « spy center » of whatsoever even after the Paris 2015 events. Even if it was, few national actors, due to the concurrence in the intelligence sector, would carry such a view. Intelligence cooperation are mostly carried outside the IntCen, in bilateral relationship. The member states actively trying to keep their sub-official prerogatives. European security structures were always developed in a justice based approach, the decision to lead security sectors towards a more intergovernmental integrated dynamic is a recent project, and then meets obstacles due to its very nature.

Terrorism nature also has changed, we're not in the Al-Quaida-like, international model anymore, where individuals from abroad carry attacks on foreign soil. Such a model had a clear hierarchy, a clandestinity-based system where few individuals could enter, and more importantly, operated outer borders. Today, looking at the Islamic State transnational «popular» model, embracing any candidate to the Jihad, we can reasonably have doubts about the european security strategy. Its not-so-comprehensive approach is turned towards the borders and somehow seems to neglect the «rotten heart» of Europe, which belasts to national authorities in first instance, and lacks a truly european dimension. Concerning the future of the information agencies, we can hardly assume any view, for now they extensively proceed to data collecting, making «haystack», instead of more focus on individuals. Is «quantity over quality» a viable method?

4. ON CRISIS RESPONSE MEASURES AND MECHANISMS

Regarding the recent terrorist events we can question ourselves about the existence of european crisis response policies and measures to adress crisis break and developpement. Following the terrorist bombing of 2004 and 2005, in Madrid and London the EU put in place a Crisis Coordination Arrangments (CCA), meant to adress both man-made and natural disasters on european soil and in third countries by providing a framework for a strategic rapid and effective response. The system was reformed in 2013, replaced with the Integrated political crisis response (IPCR) due to its over-complicated nature.

The reform was part of a broader set of innovation among which The act for the fund for internal security (adopted in 2014): jointly to the Asylum and migration fund it comprises a common regulatory framework sustained by a budget of 3,764 billions of euros. It furnishes operational security mechanisms, means for emergency actions, and amplified cooperations tools (particularly with FRONTEX). Thus to the end of providing a support for a wider scope on european security strategy, which isn't limited to outer border managment but involves various law enforcement authorities (customs,

police, immigration).

The IPCR mechanisms allows the european council to carry out coordination, strenghtening the political process. It should enhance the joint approach, facilitate operationnal measures, mobilisation of relevant services and agencies. More importantly it could be used by invoking the clause of solidarity among member states in the case of a major crisis.

Based on the principle of subsidiarity, it does not replace existing measures at the state level. The mechanism was triggered in 2015 for the first time in response to the refugee crisis. Its function was mainly to gather concerned actor into strategic meetings in addition to share information in real time via a web platform.

This mechanism is effective concomitantly to a decision meant to specify the application conditions of the solidarity clause (art 222 of the TFEU): enabling EU institutions and member states in acting jointly to assist another european country subject to a terrorist attack, victim of a natural, or man-made, disaster. The clause applies to sea, air, land territories, especially regarding industrial facilities since they're under european jurisdiction.

The refugee crisis was litteraly a test round for the device, particulary a chance to monitor persons flows. Though it was never fully activated due to the will of the member states because of the possible restrictivness a common decision could implies on their sovereignty. The member states instead chosed to activate national borders control. The IPCR, initially destined to lighten the process poses in fact institutionnal and operationnal challenges, adding another layer of tools maybe actually creating more confusion than cooperation. Besides it's only activated on a crisis taking place on european soil. The events in Syria, for instance, didn't even lead to the activation of the first degree, the informational platform, probably due to its unfolding, taking place outside, far from EU. Such a behavior, in addition instutionnal inertia, shows a cultural and strategical identity. Europe is sure about one thing : foreign crisis aren't european security concerns, but the line between the ISS and the outer european territories is still blurred.

5. ON EXTERNAL SECURITY MECHANISMS

By european internal security we understand the security and safety among the member states and within the schengen states. However there's is no clear borders or distinctive limits between internal and what we shall call external security. By that we do not mean the foreign policy of the EEAS, or the CSDP but the initiatives taken by the Commission and the Council that take place outside schengen, concomitantly to the ISS. The inner space being strongly linked to its outer borders. It is necessary to understand how the EU conceives its immediate neighborhood.

The neighborhood policy is the framework used by the EU to achieve greater political association with its southern and eastern neighborhood, which are not foreseen for integration. The ENP is a key part of the EU foreign policy.

One of its key objective is to create a «security community» in which the EU would maintain close, cooperative relations with its partners. The feared threats are the same: terrorism, illegal migration. The proposed definition of security is euro-centric, we can talk about a «schengen security culture». Since 2002 the EU established priorities, among which the home affairs orientations, comprising security matters, tailored for each targeted country. The EU starts from the assumption that its neighborhood shares its interests and then motives a « collective approach ».

The «schengen culture», appeared in the early 1980, gradually institutionnalizing and propagating itself into the neighborhood. In the 1999, with the Amsterdam treaty application, Schengen, as the sum of norms regulating the european space has become the official framework defining the home affairs in Europe, and then security matters. That schengen culture was highlighted two times:

- during the 90's decay: with the downfall of the USSR, a wave of enlargement was triggered towards eastern europe and with it various political challenges. The overture of the East implied a space to invest and incorporate in the current model.
- in the 9/11 aftermath, where security culture was deeply redefined, confirming previous subnational threats. The events of 2015 enhancing therefore the tendancy.

In fact the external security preceeded the internal security. Security and safety being a condition to achieve a greater political and economical integration. Since 1995 the EU requires from its neighbors to reinforce controls in the aim of preventing threats before these appear in the heart of the continent. In other words their role is to stop «undesirable guests» before they get to the schengen borders, constituting buffer zones outside the schengen territory. The potential threats then being from third countries, or the neighbors themselves. Regarding the eventual need for security, the ENP could be undermining its own foundation principles, such as the principles of solidarity.

The EU objective is less to proceed to a greater political integration than to build a security complex at its borders. It's not an horizontal, partnership based system, but a concentric model where schengen space is the epicenter. An impression reinforced by the clear asymmetrical nature of the relationship, there's a clear emphasis on security whereas «rewards», such as economic cooperation, or visa exception measures are not always delivered.

The EU in fact motivates its requests by the principle of reciprocity: the access to, for instance, the European market is subordinated to the objectives established in the partnership.

The *FRONTEX* agency then acts as the primary actor in the European borders management at the EU level. It conducts risk analysis, proceeds to training for national border guards, and carries out research. More particularly it plays an active cooperational role by coordinating joint borders management. Under its new mandate the agency has seen its capacities reinforced, plus new surveillance capabilities, through the creation of a Situational Centre. *EUROSUR* brings an interface between the agency and the concerned member states.

Frontex claims to strive for «well controlled and secured borders» through Integrated borders management. The agency is the closest actor to field operations, although not specifically targeting terrorism it addresses threats that are closely related to it, such as:

- Migration flow and passenger traffic management at the border perimeter, within not sovereign zones (international waters), or third countries.
- Continuity between internal and external security: by establishing a link between border management and criminal investigation, mobilizing databases such as the PNR or VIS.
- Representativity with third countries or actors: enhancing cooperation with third parties to lead to cooperation with the EU.

One of the primary functions of *FRONTEX* is to act as an agent of securization, a «watch dog», patrolling outside borders, intercepting individuals, with a focus on presumed migrants, in order to deter further attempts.

On the other hand *FRONTEX* is actually the first EU operational representative for third states. It acts as a sort middle man between the EU and the neighbors law enforcement agencies, actively participating to implement European policies on its level. Thus by training and familiarizing local forces to the EU's «*acquis communautaire*».

It's part of an ambivalent strategy: the ENP acts as a lever on the political level to permit to *FRONTEX* to implement its framework, third states sometimes being reluctant to adopt the European external view on borders issues.

The *European border system surveillance (EUROSUR)* is a framework designed to support the EU member states in their struggle against illegal immigration and outer threats. *EUROSUR* acts as a «system of systems», with multiple purposes, fostering inter-agency cooperation and interoperability, by first measuring situational awareness (capabilities to detect cross-border movements), and reaction capabilities (time to address

them and eventual unusual circumstances). On a second hand it provides a technical framework to rationalize cooperation, inter alia implementing an info sharing environment among national and european systems. The objective being producing data in real time.

It's implemented by a computerized network interface linked to surveillance tools such as sensors and satellites. In the end it could lead to prefigure a common intelligence draft, the objective being to build a broad network integrating all sectorial systems monitoring outer territories under the jurisdiction of member states, particularly seas. In the future it could be expanded beyond border related aspects, continuously adapting to new routes and methods in a joint response direction.

In parallel the Commission intends to promote *civilian initiatives outside the EU*, in fragile, possibly engaged in conflicts, third states. Thus by promoting and supporting local projects, providing an extra financing, cooperating to elaborate training programmes to share specific competencies and expertise with the frontline actors in the partner countries, especially those concerned by the neighborhood policy. More particularly it aims to incorporate security matters to educational programs funded by the EU, sustain the media as an intermediate players between the various type of actors in the targeted zones, incorporate strategies aiming to prevent radicalization. All that incorporated to the «classical» cooperation and development tools and policies, in particular among «failing states».

Such initiatives are most of the time literally delegated from the EU authorities to NGOs that answer to a call of proposal for action in a third country. These involve various themes but are always related to development, most of time with a human rights improvement scope.

6. FOCUS ON THE TERRORISM

More than 5000 people departed from the EU to conflict zones during 2015. Although a very small contingency is likely to conduct attack on european soil, authorities think that these persons, might have gained combat and operational experience and then by able to proceed to more impactful strikes. Even if they're not involved in attack preparation they may be active in:

- Radicalization process
- Facilitation and supportive activities
- Funding activities.

The struggle against violent extremism is mostly encompassed in the general framework by mobilizing resources at all levels and agencies while continuously building practices and programmes. The existing measures

primarily rely on law national enforcement agencies, strongly advised to use the existing resources as the shengen space (PNR system), while identifying eventual gaps in the struggle against violent extremism by capitalizing on existing cooperative structures (EUROPOL and information sharing platforms), which are security fields that have already been mutualized to address transnational terrorism-related activities such as arms traffic or money laundering. Thus while adopting an external strategy to combat external threats: cooperation through the Gulf Cooperation Council, the arab neighborhood countries and the UN relevant agencies, the EEAS and the European Commission are concerned by that direction. Such a strategy should be induced in the European Neighborhood Policy as well through the existing programmes and cooperations projects, in particular regarding civil societies and development, state building initiatives.

6.1. Counter-radicalization strategy

The EU's strategy is prevention before anything else, by adopting an inclusive dynamic towards civil society, NGOs and educational institution to address radicalization. Notable progresses were made in 2014: a new anti-radicalisation strategy was adopted (European Commission, 2014). Focusing on the sub national level, the member state are encouraged to put in place coherent, comprehensive frameworks, by extending practices beyond the law enforcement, mobilizing various actors, such as social workers, educators, in the aim of training experts who understand the process of radicalization. There the EU acts as a coordinator, the objective being to build an european knowledge hub, on the basis on the work of the RAN, to provide inputs at all the levels of the EU and coordinate activities inside and outside schengen if needed.

The *RAN (Radicalization awareness network)*: launched in September 2011, is a network connecting practitioners from various fields to prevent and counter terrorism at the educational level. It involves religious leaders, policemen, researchers, teachers, social workers and provide the opportunity to interact with political leaders to build common indicators on the radicalization process. The RAN includes 8 working groups to identify new practices, share knowledge and experience, and finally provide feedback to participate in the policy elaboration process.

To this day the RAN has provided 3 key recommendations:

- developing multi actors frameworks enhancing cooperation at local level which would allow to build appropriate solutions and procedures to target individuals or groups more effectively.
- Helping individuals to leave extremists groups at national level by

establishing exit strategies.

- Involving former fighters, victims to share their story and experiences in the formulation of counter-extremist, strong narrative messages. Thus by mobilizing various resources and partners such as telecommunications, high audience medias, filmmaking, public relations.

The member states should participate in workshops on disengagement and deradicalization process of persons already in hate environments. In addition the European Commission directly supports national initiatives such as civil society or NGOs in the perspective of building a counterweight to radicalization mechanisms and actors.

6.2. Financing

A priority for the EU is the disruption of terrorist's sources of revenue. We can see there that the anti-terrorist strategy is close to the «classical» criminal repression approach. A certain number of amendment is scheduled for 2016 concerning the anti money laundering directive:

- Enhancing the powers of EU Financial Intelligence Units and facilitating their cooperation: the most notable reform is the integration of a financial and terrorist intelligence referral unit to EUROPOL, mobilizing the technological informations platform already in place.
- Centralized national bank and payment account registers or central data retrieval systems in all Member States: applying a logic similar to the identity tracking devices such as SIS or PNR.
- Tackling terrorist financing risks linked to virtual currencies: the only virtual currency being the bitcoin, it is not monitored in stock exchange or financial services. It can be bought with real currencies to anonymously buy goods, among which weapons and drugs on «deepweb» or «dark networks»
- Tackling risks linked to anonymous pre-paid instruments: the freedom involved in buying pre-paid card banks, although it's confined to micro-payments, it doesn't allow tracability of the funds.

The EU also puts to contribution its agencies to disrupt eventual terrorist incomes at their source :

- In third countries the EU Commission and EEAS will provide assistance to the middle east and northern african countries to overcome their deficiencies concerning money laundering or terrorist financing, while the member states should be monitoring the eventual penetration of financial flow. Financial intelligence units should be implemented too,

to assist member states via a platform meeting on a regular basis.

- The EU concluded with the USA an agreement permitting the access to financial data in the framework of the US TFTP (Terrorist finance tracking programme) agreement. By the principle of reciprocity, member states, EUROPOL and EUROJUST benefit from the data. Since 2010 7300 investigations were opened thanks to it.

However, european terrorist networks do have their own incomes, if not auto-financing, these funds are going aboard. Regarding the nature of the activity, it's the task of national authorities to tackle such manœuvres. We're considering fraud, sale of radical publications, membership fees and various «taxes», gathering and misuse of funds from so called charity events or donations or any other activity.

The thing is there is a «nexus» between terrorist activism and crime, wether it's organised or not.

Individuals involved in terrorist activities are often part of criminal networks, if not they mobilize them to obtain goods, services, finances, to fund their «main activity».

7. FOCUS ON THE WESTERN BALKANS

The countries of the Non-EU Balkans (Bosnia, Serbia, Albania, Kosovo, Republic of Macedonia, Montenegro), understanding the countries which are not (yet) members of the EU are not subject to the ENP but to a future integrative policy (Association and stabilisation process for some of them). The process itself is conceived as comprehensive, oriented towards development for an eventual integration.

Actually the western Balkans are schengen's « soft spot », litteraly forming a shadow on the security map of Europe. 3 threats are conceived:

- illegal migration, as a starting point towards Europe, but also as a path from outside Europe in regard of the actual migration crisis
- transnational and organized criminal activities such as trafficking (Kržalić A. Veladžić N., 2015) (weaponry, drugs, human beings) and smuggling (Hadžović D., Kržalić A., 2016).
- Terrorism, european authorities fear that the western Balkans could constitute a center for radicalization withtin Europe (Azinović V., Jusić M. 2016).

We're not talking here about solving western Balkans problems but adressing the European security issues in a zone that has been invested yet.

Strictly talking about the EU projects and initiatives, non considering the states eventual bilateral actions, the EU has a plan for the 2015 period based on on-going activities in the perspective to build a second plan for the years 2018-2020. EU is considering here a top-down approach with an integrative scope. The aim is to adapt the current security framework to the region, not to build a new one. For now we're talking about 3 main activities in the immediate time:

- expanding the RAN network in the balkans via regional or national platforms
- establish national capacities for Internet Referral Units by counter narratives prevention mechanisms
- expand the counter terrorist informations network via EUROPOL's SIENA.

The security issues do not lie on the european capabilities, but on the efficiency and effectiveness of the local authorities and law enforcement agencies. The main problem in the region is the «state weakness» that's touching most of its countries and could become a real security threat in the years to come.

Globally the EU security strategy aims to create an european security space, inside and outside its borders to prevent the eventual terrorist occurrence. The concept of security has to be approached in its european dimension, meaning a cooperative law enforcement direction sustained by a technology-based informational system, not a state-centered self dedicated approach. The 2017-2020 agenda plans the following activities:

- Centralize the terrorism repression capacities towards the european center against terrorism integrated to Europol.
- Build a forum to discuss new technologic matters, in particular cryptography.
- Adress the radicalization phenomenon in prison.
- Expand the work of the RAN into the western balkans, middle east, nort africa.

CONCLUSION

The european security strategy, until then envisioned essentially under the scope of the human security, shifted to a more “conventionnal”, state-like home affairs model, particularly in the identification of threats and how to adress them.

Europe is entering a territorial logic, building sanctuaries and buffer zones, in facts clearly materializing effective european borders with schengen as a framework, which until then was left undefined, both on its enlargement perspective or on the free circulation.

Internal security concept in its primary definition cover practices within a territory in the aim of ensuring a safe and secure environnement. Looking at the european strategy we can observe that the mechanisms are meant to provide border regulation. Surveillance devices are a direct manifestation of that change in work structures., thus by identifying individuals wether they travel (from) abroad, or within Europe, building huge databases in a prevention logic.

In the end internal security remains internal, the member-states ensure their safety and security by themselves, keeping their prerogatives, the EU is then merely acting as a facilitator. The policing mechanisms reveals of that tendency : the Union doesn't have a proper security apparatus of its own, all the capacities, in addition of being highly dependant on member states, are extensions of national political agendas. In facts the aim is more about establishing an european provision than autonomous capabilities, coordinating, centralizing, advising, but at no moment proceeding to autonomous work.

The security process in itself is highly determined by national practices, the emphasis that has been put on terrorist threats is a direct result of a more national security oriented culture, identifying threats following a distinctive borders logic, within or outside a given territory. Regarding the very nature of the schengen space, we can ask ourselves if such a vision is compatible with the european territory.

REFERENCES:

1. Amicelle, A., Favarel-Garrigues, G.: The fight against “dirty money” from the perspective of fundamental freedoms: which mobilisations?, *Cultures & Conflits*, (76), 2009.,
2. Azinović, V., Jusić, M. : The new lure of the syrian war – the foreign, fighters' bosnian contingent, Atlantic Initiative, Sarajevo, 2016.,
3. Balzacq, T.: The European Neighbourhood policy, a security complex of variable geometry, *Cultures & Conflits* (66), 2007.,
4. Buzan, B., Wæver, O.: Regions and Powers: The Structure of International Security, *Slavonic and East European Review*, (83), 2005.,
5. Council of the European Union, (2004), Council conclusions on the future role of the COSI, 17047/13.,
6. Council of the European Union, (2005), The European Union Counter-Terrorism Strategy,, 14469/4/05.,
7. Council of the European Union, (2010), Conclusions on the creation and implementation of a EU policy cycle for organised and serious international crime, 3043rd JUSTICE and HOME AFFAIRS Council meeting Brussels,
8. Davis Cross, M.: A European Transgovernmental Intelligence Network and the Role of IntCen, *Perspectives on European Politics and Society*, (14), 2013.,
9. Directorate general for internal policies policy department, (2011), Citizen's rights and constitutionnal affairs, Civil liberties, Justice and home affairs, The EU internal strategy, the EU policy cycle, and the role of agencies, promise, perils and pre-requisites, PE 453.185,
10. Directorate general for internal policies policy department, (2014) Citizen's rights and constitutionnal affairs, Civil liberties, Justice and home affairs, Preventing and countering youth radicalisation in the EU, PE 509.977,
11. European Commission, (2004), European Neighbourhood Policy: strategy paper », COM/373,
12. European Commission, (2010) Commission conclusions on The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe, COM/0673
13. European Commission, (2014), Preventing Radicalisation to Terrorism and Violent Extremism: Strengthening the EU's Response, COM/941,
14. European Commission, (2014), The european agenda on Security, COM/185,
15. European Commission, (2015) Fact Sheet, The European Agenda on

- Security - State of Play, What is the European Agenda on Security?,
16. European Council, (2004) Plan of Action on Combating Terrorism, 10586/04,
 17. European council, (2010), Conclusions on the Internal security strategy for the European Union : Towards an european security model, Publications Office of the European Union,
 18. European Council, (2010), The Stockholm Programme for a open and secure Europe, serving and protecting citizens, Official journal of the European Union, 115/01,
 19. European parlement, (2015), Resolution on anti-terrorism measures, 2015/2530,
 20. Guild, E.: International terrorism and EU immigration, asylum and borders policy: the unexpected victims of 11 September 2001, European Foreign Affairs Review (8), 2003.,
 21. Hadžović, D., Kržalić, A.: Study of organised crime in Bosnia and Herzegovina, Centre for security studies, Sarajevo, 2016.
 22. Kaunert, C.: European internal security - towards supranational governance in the area of freedom, security and justice ?, Europe in Change, Manchester University Press, 2010.,
 23. Kržalić, A., Veladžić N.: Organizovani kriminalno-kriminološko-sociološki aspekti, Nova sigurnosna inicijativa, Sarajevo, 2016.,
 24. Nye J., Keohane, D.: Transnational Relations and World Politics & Power and Interdependence: World Politics in Transition, Harvard University Press & Little & Brown, 1972.,
 25. Preuss-Laussinotte, S.: Bases de données personnelles et politiques de sécurité : une protection illusoire ?, Cultures & Conflits, 64, 2016.,
 26. Tocci, N.: The challenges of the European Neighbourhood Policy. Does the ENP respond to the EU's post-enlargement challenges? », International Spectator, (40), 2005.,
 27. Zaiotti, R.: Revisiting Schengen: Europe and the emergence of a new “culture of border control”, Perspectives on European Politics and Society, (8), 2007.,
 28. Zaiotti, R.: Spreading security: Europe and the Schengenisation of the Neighbourhood Policy, Cultures & Conflits, (66), 2007.,

